

Vsebina

Uvodnik

- 1 Lenart Rihar: Z dežja pod kap

Beseda

- 2 Keith Warrington: Jezus zdravnik: paradigma ali edinstven fenomen?
7 Damjan Tikvič: Jezusovo umivanje nog učencem pri zadnji večerji (Jn 13, 1-15) – znamenje evarhistije

Filozofija

- 13 Ivo Kerže: Prevzem narodne dediščine kot bistvena poteza Heideggrove misli ter njegov odnos do metafizike

Pesmi

- 21 Franc Cigan Caki: Pesmi

Resnica za spravo

- 27 Jože Dežman: Slovenija - okupacija, upor, boljševidna revolucija, državljanska vojna, komunistični razisem
35 Lenart Rihar: Komunizem: revolucija, eksodus, genocid in teror
43 Boris Mlakar: Šestdesetletnica osvoboditve in še česa
49 Marko Kremžar: A. D. 1945

- 55 Janez Zdešar: Protikomunistični upor
60 Janez Zdešar: Odpornišvo in revolucija
66 Helena Jaklitsch: Zadnja meščanska demokratična vlada
74 Anton Drobnič: Škof dr. Gregorij Rožman in njegova pravica
84 Stane Granda: Črni junij
92 Lenart Rihar: Namesto svobode in demokracije pol stoletja totalitarizma, pogovor z dr. Milkom Mikolo
98 Marija Čipič Rehar: Življenje duhovnikov na Severnem Primorskem v letih 1953-1966, II.
110 Justin Stanovnik: Skozi tolike nevarne skrajnosti

Presoje

- 118 Andraž Arko: René Girard, O Kristusovem trpljenju Mela Gibsona
123 Maksimilijan Matjaž: Mira Stare, Durch in leben. Die Lebensthematik in Joh 6
126 Lenart Rihar: Vsaka ljubezen je pesem – Najlepše slovenske ljubezenske pesmi po izboru slovenskih avtorjev
127 Gašper Blažič: Peter Schallenberg, Moralna teologija

SLIKA NA NASLOVNICI:

Bara Remec (psevdonim K. Mirič), brez naslova, linorez, ok. 1949, Buenos Aires, Argentina.

Izdajatelj: Društvo SKAM in Medškofijski odbor za mladino

Jurčičev trg 2, 1000 Ljubljana
Tel.: 01/426-84-77 Faks: 01/426-84-78
E-pošta: info@društvo-skam.si

Transakcijski račun: 02140-0012516781
Za tujino: NLB d. d. 01000-0000200097-010-114284/4

V. d. odgovornega urednika: Andrej Marko Poznič

Uredništvo: Leja Drofenik, Helena Jaklitsch, Robert Jakomin, Ivo Kerže, Helena Kocjančič, Marko Kovačič, Gregor Lavrinec, Tina Mally, Maksimilijan Matjaž, Lenart Rihar, Miran Špelič.

Svet revije: Lucijan Bratuš, Tone Jamnik, Metka Klevišar, Milan Knep, Jožef Muhovič, Matej Zevnik, Janez Zupet

Upravnik: Andrej Marko Poznič
Tehnični urednik: Robert Rozman
Likovna zasnova: Lucijan Bratuš
Izbira slikovnega gradiva: Anka Brlan

Jezikovni pregled: Marjeta Stres

Tisk: Povše

Na leto izide enajst števil. Celoletna naročnina 5.500 SIT, za tujino 11.000 SIT na uredništvu oz. 50 EUR s čekom, podporna naročnina 11.000 SIT. Poštnina je vključena v naročnino in plačana pri pošti 1002 Ljubljana. Naročnina velja od tekoče številke do pisnega preklica, odpovedi pa veljajo od začetka obračunskega obdobja.

Besedila sprejemamo na disketah.

ISSN 1318-1238

cena: 1.100 SIT

Z dežja pod kap

U deželo je prišla pomlad in z njo dosega vrhunec letošnji jubilej. Revija za krščansko duhovnost in kulturo bi se ga rada spomnila s to ali ono vzvišeno temo. Vendar ne gre. Petnajst let tranzicije je dokazalo, da se prebivatevi ne da. U dokaz ponujamo dolgoletno vsenavzoče besedovanje o stvari, ki nas, kot je videti, ni privedlo bliže k njej niti za kanec. Ne moremo torej razpravljati denimo o teoloških temeljih resnice, ki je Slovence po usodni razdeljenosti zbrala v osrečujoče sožitje. Ne, žalibog moramo na sam začetek. Tam nas sicer tudi čaka resnica, vendar prizemljena, groba, kruta, zgodovinska. Z njenega lastnega vidika pa zasuta, zamolčana, izkrivljena in zanikana.

Okupacija in sploh vojno stanje je strašno zlo, ki se zgrne nad narod, nad družine in nad posameznika. Zavlada obsedeno stanje stiske in strahu. Nacistična in fašistična različica sta v mnogih pogledih daleč preseglei dotedanje diabolčne rekorde. Z njunim primežem se je na robu pogube znašel tudi slovenski narod. Ko se duši od trojne okupacije, ga zaskočijo še slovenski komunisti, ki zaradi protičloveškega programa nimajo nobene možnosti znotraj demokratičnih mehanizmov. Začutijo, da je v narodu splošen vzgib po odporu in svobodi, vendar mu s pobijanjem in ustrahovanjem onemogočijo učinkovito inkarnacijo. Kar ostane, monopolizirajo in zlorabijo za obračun z idejnimi nasprotnikom, za odvzem svobode in za prevzem totalne oblasti.

Čedalje bolj jasno postaja, kako drastično so se ta dejstva pol stoletja sprevrčala. Postaviti stvari na pravo mesto v narodovi zavesti ne bo lahka naloga. Za nameček smo ljudje mnogokrat pod vplivom dveh ljudskih modrosti; namreč da je pri dimu tudi ogenj in da je resnica nekje vmes. Pri obravnavanem segmentu slovenske zgodovine ta modrost pač ne bo zdržala. Partijsko zgodovinopisje je proizvedlo ogromno megle brez ene same iskricice in tudi resnica mnogokrat stoji na diametralni poziciji partijske "resnice".

Svoj prispevek k resnici – da bi hitreje in lažje dosegli spravo – želi dati tudi tokratni tematski sklop. Besedila z različnim pristopom in pod različnimi vidiki sestavljajo podobo, ki se skriva pod letošnjim jubilejem. Nekateri jo razkrivajo v splošnejših konturah z novimi dognanji ali postavitevijo v širši kontekst (Jože Dežman, dr. Marko Krležar in dr. Boris Mlakar), drugi se lotevajo konkretnih dogodkov ali razčiščevanja bistvenih pojmov (dr. Janez Zdešar, dr. Stane Granda), tretji pa obdobja, ki se z letom 1945 začena oz. nadaljuje (dr. Milko Mikola, Marija Čipič Rehar). Posebej naj opozorim na članek o škofu dr. Gregoriju Rožmanu (Anton Drobnič), saj je ta veliki Slovenec simbol skrajno brezsrarne in krivične skrunitve dobrega imena. Spotjo skušamo – kot katoliška revija – vsaj malo popraviti klavrn odnos, ki ga ima do njega zvečine tudi slovensko božje ljudstvo s svojimi pastirji vred. Niz prispevkov sklepa pronicljivo razmišljanje prof. Justina Stanovnika.

Kar zadeva grafično opremo, številko krasijo lesorezi, vzeti iz Debeljakove Črne maše, ki je med drugim izjemen dokument spravne misli demokratičnega tabora že iz neposredne časovne bližine (po)vojne tragedije. Lesorezi so delo begunske umetnice, slikarke in ilustratorke Bare Remec (1910 Ljubljana – 1991 Argentina), ki je že med svetovnimi vojnama opremila veliko knjižnih izdaj, v Argentini pa je bila med drugim pobudnica ustanovitve in profesorica na Umetniški šoli.

Lenart Rihar

Jezus zdravnik: paradigma ali edinstven fenomen?

Cumbria: Paternoster Press, 2000.

V današnjem času, ko je v ospredju new age s svojimi "instant" čudežnimi rešitvami premnogih človeških tegob in bolezni, je zanimanje za nenavadne dogodke in znanstveno nerazložljive pojave ter čudežna ozdravljenja vedno večje. Tako tudi znotraj krščanskih krogov raste zanimanje za pojave ozdravljenj in nenazadnje tudi eksorcizmov. Ti pojavi niso nekaj novega, ampak so prisotni že skozi celo zgodovino krščanstva, imeli pa naj bi biblični vzorec v Jezusovem ozdravljanju in izganjanju hudih duhov. Toda primerjava med Jezusovim delovanjem in sodobnimi fenomeni "čudežnih" ozdravitev in eksorcizmov pokaže, da so novodobni Jezusovi učenci precej manj uspešni, kot je bil Jezus. Sicer so nekateri kristjani, ki imajo poseben dar ozdravljanja, a ti so redki in ne vedno preveč uspešni. Sicer pa so tudi zunaj krščanskih krogov podobni zdravilci. Tako se nam postavljajo mnoga vprašanja. Ali to pomeni, da nimamo dovolj vere, da bi lahko ozdravljali, kot je to delal Jezus, in za kar je tudi pooblastil svoje učence? Ali pa je morda sam trpeči kriv za svojo bolezen, saj je le-ta rezultat njegovih grehov? Morda pa pravzaprav gledamo iz napačne perspektive? Če želimo odgovoriti na ta in podobna vprašanja in razumeti neskladje med sodobnimi pojavi ozdravljanj, ki temeljijo na veri in imajo za osnovo Jezusova ozdravljanja, ter velikimi Jezusovimi ozdravljenji, se moramo nasloniti na poročila, ki jih imamo zapisane v Svetem pismu. Šele tako si bomo lahko odgovorili na vprašanje, ali je

bil Jezus edinstven fenomen ali paradigma, ki naj bi jo njegovi učenci posnemali.

S tem vprašanjem se v knjigi z naslovom *Jesus the Healer (Jezus – čudežni zdravnik)* ukvarja Keith Warrington, profesor eksegeze na binškoštni teološki fakulteti v Londonu. Z analizo vseh evangeljskih odlomkov, ki govorijo o Jezusovih ozdravljanjih in izganjanjih hudih duhov, Warrington razvija svojo misel o Jezusu kot edinstvenem zdravniku, ki ga nikakor ni mogoče posnemati. V luči kontekstov, v katere so postavljeni ti odlomki o Jezusovih čudežnih delih, in v luči svojstvene teologije posameznega sinoptičnega evangelista, želi pokazati, da bistvo teh zgodb o čudežih ni postavljeno v čudež sam, ampak v Jezusovo osebo, ki preko mogočnih del vedno bolj razkriva svojo identiteto in tako poslušalcem in bralcem vedno znova ponuja priliko, da se odločijo zanj in začnejo verovati vanj.

Warringtonova knjiga nam v preprostem in razumljivem jeziku osvetli Jezusova čudežna dela ozdravljanj in izganjanja hudih duhov z vidika celotnega Jezusovega poslanstva. V svojih tezah je zelo jasna in včasih malce izizivalna. Želi nam usmeriti pogled na prehitro prezrto bistveno sporočilo, ki ga ti odlomki prinašajo. Premnogokrat se namreč naša pozornost ustavi le ob nenavadnih pojavih, ki pritegnejo našo radovednost, ob tem pa prezremo resnično sporočilo, ki ne leži v spektakularnosti, ampak je mnogo globlje. Zato je dobro, da z avtorjem knjige *Jezus, čudežni*

zdravnik, odrinemo bolj na globoko in razmislimo o sporočilu, ki ga želi podati. Gotovo nas bo vzpodbudil k razmišljanju ali pa bo v nekaterih težah izzval tudi nestrinjanje. A njegovo temeljno sporočilo je vredno našega temeljitega premisleka ter nam prinaša smernice za nadaljnji študij tega vidika Jezusovega delovanja.

Warringtonovo osnovno vprašanje v knjigi je, ali je v Jezusu kot čudežnem zdravniku potrebno videti edinstven fenomen ali paradigma, ki naj bi jo njegovi učenci posnemali. Da bi dobil odgovor na to vprašanje, Warrington razčlenjuje in interpretira dokumentirane dogodke Jezusovih ozdravljanj in se osredotoča predvsem na vprašanje, kakšen je bil namen Jezusovega čudežnega delovanja, in s kakšnim namenom so evangelisti te dogodke zapisali in jih postavili v določen kontekst. Kakšen je torej avtorjev pogled?

V jedru zgodb o ozdravljenjih je Jezus predstavljen kot ta, ki ima avtoriteto in moč nad boleznijo in demoni. Jezus zdravi bolezni (npr. Mt 8,14-16; Mr 7,31-37; Lk 13,32; Jn 4,46-54 idr.), izganja demone (npr. Mt 9,32-34; Mr 1,21-28; 5,1-20) in obuja mrtve (Mt 9,23-26; Mr 5,35-43; Lk 7,11-17; Jn 11,2-44). Zgodbe o ozdravljenjih pa niso edine, kjer Jezus nastopa z avtoriteto, ampak so le del celotnega evangeljskega mozaika, ki upodablja Jezusa kot tistega, ki nastopa z avtoriteto, tako v oziru na judovske zakone (Mt 8,2-4; 21,14; Mr 3,1-6; Lk 13,10-17; Jn 5,1-14) kot proti silam zla v globalnem smislu (Mr 3,23-27; 4,35-41). Jezus predstavlja izpolnitev starozaveznih napovedi in deluje z močjo Duha. Celotno veselo sporočilo se torej vrti okoli Jezusove posebne identitete, ki naj bi jo bralci prepoznali in se napotili na pot za njim. Tako so tudi čudežna ozdravljenja manifestacija Jezusove avtoritete, ne sicer v smislu golega dokaza njegove božanskosti (saj je bilo tudi v njegovem času znanih mnogi "zdravilcev"), ampak v smislu znamenj, ki us-

merjajo naš pogled naprej in v nas prebujajo vero. Izredna dogodki ozdravljenj tako niso sami sebi namen, ampak želijo uveljaviti dejstvo Jezusove avtoritete, na katerem lahko gradimo vero vanj in v njegovo nalogo. Z Jezusom se je na zemlji začelo Božje kraljestvo, ki prinaša ljudem novo življenje v odnosu z Bogom. Ljudem je z Jezusom ponujena možnost odrešitve od vseh zavezujočih vezi, ki jim otežujejo življenje, in najprej se to pokaže v fizični ozdravitvi ubogih, ki so zaradi bolezni zatirani.

Jezusova pozornost je v prvi vrsti veljala ubogim in zavrženim. Večina tistih, ki jih je ozdravil, so bili ljudje z roba družbe (npr. Mr 1,40-45; 5,25-34; Mt 15,21-28; Lk 7,11-17 idr.). Jezus jim z ozdravitvijo prinaša možnost odrešitve, ki ni le zunanja. Zavrženi, ki so ostali na robu družbe zaradi bolezni, obsednosti ali morda zaradi družbenih ali religioznih omejitev, so v Jezusu dobili novo upanje. Po njem se je k njim sklonil Bog. Z ozdravitvijo daje Jezus marginaliziranim možnost, da se ponovno inkorporirajo v družbo, ki jih je izločila. Jezus z ozdravitvami posameznih revežev tako pravzaprav zdravi mnogo širše rane šibke človeške družbe, ki je nepravilna in strogo razdeljena na "vredne" in "nevredne", in jo prenavlja v novo stvarnost. Tako razglašaja prihod Kraljestva, ki je namenjeno vsem in pomeni harmonijo z Bogom in med ljudmi in ki se bo v polnosti uresničilo ob poslednjih časih. Ozdravljenja kot indikatorji Kraljestva kažejo preko svoje začasne ozdravitve na globljo odrešitev, ki jo prinaša Jezus.

Jezus predstavlja izpolnitev starozaveznih obljub o Mesiju. Z angažiranostjo za bolne in male kaže na svojo resnično mesijansko vlogo, ki ni obarvana politično in borbena, ampak se dogaja na globlji ravni. Jezus, Mesija, se zoperstavlja napačnemu pozunanjenemu razumevanju Mesije, ki je bilo prisotno v judovstvu njegovega časa. Mnogim verski veljakom je v spotiko in ga zavračajo. V kon-

trastu z njimi pa so ubogi tisti, ki ga prepoznajo. Njegova služba ozdravljanja je izpolnitev starozaveznih obljub o novi dobi. To se še posebej kaže pri Mateju, ki je na poseben način zvest starozaveznemu izročilu. Matej vidi v ozdravitvi mnogih (8,16) izpolnitev napovedi v Izaiju 53,4. Jezus z Božjim kraljestvom vzpostavlja novo dobo in je tako v kontinuiteti s starozavezno vero, čeprav v preminogih vidikih ta pričakovanja preseže.

Poleg fizične ozdravitve ima Jezus tudi moč, da človeka ozdravi notranje, ima avtoriteto odpuščati grehe, kar pripada izključno Bogu. Ob ozdravljenju hromega (Mt 9,1-8) Jezus osupne navzoče, ko pravi bolnemu "Bodi pogumen, otrok, odpuščeni so ti grehi!" (Mt 9,2). Jezusova moč odpuščanja grehov je osrednji motiv zgodbe in kaže na njegovo edinstveno osebo, ki ni primerljiva z drugimi "zdravilci". Jezus suvereno pomilosti človeka, kar kaže na njegovo moč, da vzpostavi eshatološko osvoboditev vseh. Ozdravitev hromega pride simultano z odpuščanjem, skoraj kot nekaj dodanega. To ne kaže nujno na povezanost med boleznijo in grehom, kot je bilo poudarjeno v Stari zavezi, ampak je bistvo v tem, da je osrednje žarišče zgodbe skoncentrirano na odpuščanju grehov, ki predstavlja za človeka mnogo večjo obnovev, kot je zunanja ozdravitev.

Jezusova ozdravljanja so bistveno v funkciji razglasitve Božjega kraljestva. Niso le neki nejasni namigi na Kraljestvo ali priprava na njegov prihod, ampak resnična znamenja prisotnosti Kraljestva, ki se je začelo z Jezusom. Pod tem vidikom so torej znamenja, ki nagovarjajo navzoče in jih postavljajo pred izbiro: ali se bodo odločili za ali proti njemu. Jezusova ozdravljanja so torej možnost, da tisti, ki prisostvujejo dogodku, sprejmejo vero vanj. Ta vidik ozdravljenj, ki želi prisostvujoče pripeljati na pot vere, je dokumentiran v vseh evangelijih. Jezus ni le tisti, ki prinaša fizično obnovev, ampak je tisti, ki lahko prinese re-

snično spravo z Bogom. To je spoznanje, do katerega naj bi prišli vsi, ki vidijo njegova čudežna dela ozdravljanj in izganjanj hudih duhov.

Iz vsega povedanega Warrington zaključí, da je Jezus na vsak način v vseh svojih vidikih osebe in delovanja edinstven fenomen, ki ga ne moremo posnemati. To velja tudi za njegovo vlogo zdravilca. Jezus ozdravlja, ker to spada k bistvu njegove edinstvene naloge vzpostavitve Božjega kraljestva in ker tako razodeva svojo pravo identiteto. S svojimi ozdravljanji razodeva sebe, svojo avtoriteto in svojo nalogo in tako ljudem daje možnost, da ga prepoznajo kot Mesijo, tistega, ki prihaja od Boga, in se odločijo zanj. Čudežni dogodki ozdravljenj so možnost za to, da ljudje začnejo verovati. Jezus torej v svoji vlogi zdravnika ne predstavlja paradigme, ki bi jo lahko posnemali, ampak je neponovljiv fenomen. To dejstvo pa nam postavlja vprašanje, kako naj torej interpretiramo Jezusovo naročilo učencem, naj ozdravljajo in izganjanjajo hude duhove. Na prvi pogled se zdi, da je Jezus podal vzorec za zdravljenje in je učencem naročil, naj ga posnemajo. Toda to nasprotuje dejstvu o Jezusovi edinstvenosti v tej vlogi.

Jezusovo naročilo in pooblastilo za ozdravljanje bolni in izganjanje demonov je namenjeno dvanajsterim (Mt 10,1-8; Mr 6,7.13; Lk 9,1-6; 10,9). Iz tega ne sledi nujno, da je namenjeno tudi širši Cerkvi. Če bi bilo namenjeno vsem Kristusovim učencem, ki bodo sledili v zgodovini, je velika razlika med današnjim stanjem "pomanjkanjem čudežev" in med svetopisemskimi poročili o ozdravljanjih apostolov. Poleg pooblastila za ozdravljanje in izganjanje demonov Jezus omenja tudi druga naročila, na primer obujanje mrtvih, kar premnogokrat pozabljamo in izpuščamo, ko želimo razjasniti vprašanje pooblastitve za ozdravljanja. Jezusova naročila moramo namreč razlagati v celotnem obsegu in ne le deloma.

Naslednja stvar, ki jo moramo upoštevati, je bistvena razlika med Jezusovim naročilom za časa njegovega življenja, ko je poslal učence na različne kraje, kjer sam ni bil prisoten, in med poslanstvom, ki ga prebujata Sveti Duh danes. Po binkošti je nastopila namreč doba Svetega Duha, ki predstavlja novo obdobje z drugačnimi nalogami, kot so bile v ospredju za časa Jezusovega življenja, ko se je vzpostavilo na zemlji Božje kraljestvo. Jezusovi učenci so sedaj postavljeni v nov kontekst. Vstali sedaj deluje preko Duha, ki jim ga je poslal. Doba Duha pomeni dobo, ki bo dovršila Jezusovo delovanje. Božje kraljestvo se je v Jezusu približalo, sedaj pa čaka na izpolnitev, ki jo bo doseglo ob koncu časov. Te nove okoliščine in nove naloge pa ne pomenijo, da so sedaj izključeni posebni Božja posegi in čudežne ozdravitve, ampak pomeni, da so le-te sedaj v drugačni funkciji.

V zvezi s tem je pomembno poudariti tudi, da se tema o ozdravljanjih pojavi tudi v drugih delih Nove zaveze, izven evangelijev, in sicer v kontekstu obdobja po binkošti. Pavel uči o karizmah in darovih, ki jih podarja Sveti Duh posameznikom v dobro cerkvene skupnosti (prim. Rim 12; 1 Kor). Med temi karizmatičnimi darovi je tak tudi dar ozdravljanja. V Jakobovem pismu pa najdemo opis, kako ravnati v primeru boleznih (Jak 5,14). Če smatramo Jezusovo naročilo dvanajsterim kot naročilo celotni Cerkvi, s tem bistveno zmanjšamo pomen tega Pavlovega učenja in Jakobovih navodil. Z drugimi besedami, ti odlomki nam postavijo Jezusovo naročilo v jasnejšo luč, in sicer kot naročilo, ki ni dobesedno namenjeno vsem kristjanom ali vsem krščanskim voditeljem.

Če povzamemo, Jezusovi učenci danes nimajo enakih nalog, kot so jih imeli dvanajsteri, katerim je bilo dano Jezusovo naročilo. Z binkoštim je Jezus poslal Svetega Duha, ki v nas prebujata milostne darove, med njimi tudi dar ozdravljanja. Vsi pa ne prejmejo ena-

kih darov in vsi ne morejo ozdravljati. Ko se sprašujemo o izrednih ozdravljenjih danes, se moramo v iskanju biblične osnove torej bolj obrniti na svetopisemske odlomke, ki govorijo o darovih Svetega Duha, kot na odlomke, ki opisujejo Jezusove čudeže. Jezus je bil namreč edinstven zdravnik in ga ne moremo posnemati.

Warringtonovo razmišljanje vsekakor ima svojo težo in ni brez osnove. Zelo dobro izpostavlja dejstvo Jezusove edinstvenosti in enkratnosti. Dogodke interpretira pod vidikom celotnega evangeljskega sporočila in se v konkretnih dogodkih ozdravljanja osredotoča na bistveno sporočilo, ki ga prinašajo. Warringtonov pogled nam poda mnoge smernice za razmišljanje o Jezusu samem in tudi o naši krščanski identiteti, ki naj bi slonela na osnovi, ki jo je postavil Jezus. Avtor nam izpostavi nekaj ključnih dejstev, ki jih moramo upoštevati. Gotovo ima prav, ko poudarja Jezusovo edinstveno vlogo. Vsekakor moramo vedno in povsod upoštevati, da je Jezus Božji Sin, ki se je učlovečil, da bi na zemlji vzpostavil Božje kraljestvo in odrešil trpečega človeka od njegove ujetosti v greh in zlo. Z njegovimi čudežnimi rešenjskimi posegi se je Božje kraljestvo na zemlji že začelo, dokončalo pa se bo ob koncu časov. Če upoštevamo to neizpodbitno dejstvo, nikakor ne moremo reči, da bi lahko Jezusa v njegovih čudežnih delih posnemali. Njegova dejanja moramo upoštevati celostno z njegovo osebo in nalogo v določenem zgodovinskem trenutku.

Warrington se ne ustavlja le pri evangeljskih odlomkih, ko razmišlja o Jezusovi vlogi in vlogi njegovih učencev, ampak gleda na ta vprašanja širše in bolj celostno, z vidika celotnega novozaveznega izročila. Posebej poudarja, kako je binkoštni dogodek nadaljevanje Jezusovega dela na zemlji in pomeni mejnik, ko se za Jezusove učence vzpostavijo nove okoliščine. Iz vidika teh novih okoliščin govori avtor o današnjih sicer redkih dogod-

kih izrednih ozdravljanj v krščanskih skupnostih. Poudarja, da so dar Duha, ki ga pošilja Jezus.

Knjiga *Jezus, čudežni zdravnik* nam torej jasno in nedvoumno prikaže Jezusa in njegovo posebno poslanstvo ter posebno poslanstvo, ki ga imajo kristjani danes. Po drugi strani pa nam knjiga malce manj jasno odgovori na dvome, ki se nam porajajo pri interpretaciji Jezusovega pooblastila dvanajsterim za ozdravljanje in izganjanje hudih duhov. Avtor predvsem naglaša hipotezo, da je pooblastilo namenjeno izključno dvanajsterim, saj Jezusa v njegovi edinstvenosti kristjani ne morejo posnemati. Tako se približa vprašanju predvsem z vidika negativnega pojasnjevanja, saj razloži Jezusovo naročilo tako, da izključi širšo aplikacijo naročila. Jezusovo naročilo omeji le na neposredne naslovljence in izključi njihove naslednike in širšo krščansko skupnost. S tako razlago pa premalo pozornosti nameni pozitivni razlagi, ki bi osvetlila predvsem bistvo in namen naročila, naj učenci ozdravljajo bolne in izganjajo hude duhove. Kakšen je bil namen tega Jezusovega naročila, nam Warrington le namigne,

ko pravi, da so bili učenci za časa Jezusovega življenja razposlani na kraje, kjer Jezusa ni bilo. Bolj poglobljene razlage Jezusovega naročila učencem pa v knjigi ne najdemo. Taka razlaga ni čisto zadovoljiva. Res je sicer, da odlomkov Svetega pisma ne smemo iztrgati iz konteksta in jih razlagati v absolutnem smislu. Vedno moramo imeti pred očmi vso Jezusovo učenje in ne smemo poudarjati enega vidika na račun drugega. Po drugi strani pa je treba Jezusova naročila jemati z vso resnostjo in jim ne smemo zmanjševati pomena. Vsekakor je torej potrebna še bolj poglobljena študija teh novozaveznih odlomkov, ki se nanašajo na Jezusova naročila učencem. Prevečkrat se namreč osredotočamo le na določene vidike Nove zaveze na račun drugih.

Če sklenemo naše razmišljanje o knjigi Keitha Warringtona, lahko rečemo, da je knjiga precej dobra razlaga posebne Jezusove vloge, ki je edinstvena in neponovljiva v vseh aspektih, tako tudi z vidika njegove vloge tistega, ki prinaša ozdravljenje.

Lea Jensterle

Jezusovo umivanje nog učencem pri zadnji večerji (Jn 13, 1-15) - znamenje evharistije

Priprava

Odlomek o umivanju nog je kot uvertura v drugi del Janezovega evangelija – Knjigo slave (Jn 13-21). Vstopimo v dvorano zadnje večerje in opazujemo dogajanje. Ne glejmo samo z očmi, ampak s celotnim bitjem. Odprimo duha, naj nas prežema skrivnost dogodka.

Jezus s svojimi učenci obhaja rešitev izraelškega ljudstva iz Egipta. To ni bilo neko golo spominjanje zgodovinskega trenutka izhoda. To obhajanje je posedanjalo, klicalo k notranji prenovi in kazalo na dobroto Boga, ki jo je izkazal do izvoljenega ljudstva. Poživljalo je upanje, da bo prišel rešitelj in postavil Davidovo kraljestvo. Dnevi pred tem so bili dnevi očiščevanja. Popoldne tega dne so Judje v templju obredno klali velikonočna jagnjeta in njihovo kri izlivali ob oltarju.¹

Večerja, ki jo obhaja Jezus s svojimi učenci, ne vsebuje samo obhajanja tega spomina, ampak odpira novo skrivnost, ko bo novo pashalno jagnje (1 Kor 5,7) s svojo žrtvijo izpolnilo upanja vsega človeštva. V njej se združujeta stara in nova zaveza. Konča se prva in v polnosti razodeva slednja. Jezus razbije staro logiko “zob za zob, oko za oko” in nas uči največje ljubezni, ki daje življenje za svojega bližnjega (Jn 15,13). Izkazal nam je ljubezen do konca (Jn 13,1).

Celoten odlomek umivanja nog se odvija med večerjo, ki vse dogodke povezuje v celoto. Večerja tvori vsebinski okvir Jezusovega poslednjega uvajanja učencev v njegovo skrivnost. Vso njeno resnico bo lahko razumel samo tisti, ki bo dopustil, da ga Jezus umije,

ter se ustavil in “prisluhnil” njegovi aretaciji, trpljenju in smrti (poglavja 13-18). Kajti, zgodi se lahko, da postane hudičevo orodje tudi tisti, ki je umit in “pride” od te pashe, iz te vode. To se dobro pokaže pri Petru (18,17.26-27), še na bolj krut način pa pri Judu (13,2.30; 18,2-3). Razlika je v tem, da Peter po razpravljanju z Jezusom (13,7-9) “ponovno vstopi», Juda pa za vedno “odide ven” in Jezusa izda (13,30).

To je večerja resnice, ko se v globinah razodeva skrivnost Kristusove osebe. Učenci ga spoznavajo kot Gospoda (13,6.13), Učitelja (13,13) in Božjega Sina (13,1; 14,2). Vse te podobe pa se združujejo v drži ponižnega služabnika (13,14).

Večerje se končajo, videnja se izčrpajo, vendar ta večerja nosi v sebi nekaj večnostnega, eshatološkega. Sedaj še ne moremo v polnosti razumeti njenega bistva, če pa bomo svojega duha v ponižnosti odpirali Besedi, ki nas nagovarja, bo ta skrivnost vstopala v našo notranjost in nas prežemala.

Ljubezen do konca

Uvodna znamenja v prvi vrstici nam odprejo vrata v skrivnost dogajanja. “Pred praznikom pashe je Jezus, ker je vedel, da je prišla njegova ura, ko pojde s tega sveta k Očetu, in ker je vzljubil svoje, ki so bili na svetu, tem izkazal ljubezen do konca” (13,1). Odkriva se nam bogastvo tem: pasha (velika noč), Jezusova ura, zavest njegove identitete in njegova ljubezen.

Besedilo poudarja, da se je Jezus popolnoma zavedal vsega, kar se bo zgodilo. Pred

očmi je imel bližajoče se trpljenje (Jn 13,1-3). Na ta dogodek Kristusove zapuščenosti in našega odrešenja nas evangelist Janez pripravlja že v predhodnih poglavjih, ko predstavi izdajalca Juda in njegov načrt (6,64.70-71), Marijino maziljenje v Betaniji (12,1-11) in Jezusovo notranje vznemirjenje pred bližajočo se uro trpljenja (12,27-30).²

Tisti Jezus, ki ljubi svoje (13,1), v čigar roke je Oče položil vsako oblast (13,3), je prevzet od groze, vznemirjen, izdan, maziljen, mrtev in pokopan. Kljub tej veliki stiski in ob vsem spoznanju tiste *ure*, h kateri so se bili usmerjeni vsi njegovi dnevi na zemlji, prostovoljno sprejema načrt svojega Očeta. V tej uri se izpopolnjuje prehod izraelskega ljudstva skozi Rdeče morje (2 Mz 12-14); Sin odhaja k Očetu, pasha dobiva novo obliko. Na vidiku je nova ljubezen, ki gre do konca in bo dospela do svoje dokončne dovršitve. Križ bo postal znamenje prehoda k Očetu. Bistvo Kristusovega zavedanja teh trenutkov ni v tem, da mu je vse, kar se bo zgodilo, popolnoma jasno, temveč v njegovi zavestni in svobodni odločitvi, s katero sprejema ponižanje, trpljenje in smrt.

Jezus se zaveda svoje enosti z Očetom in ljubljenosti (15,9), in sedaj je napočil čas, da to ljubezen podeli s "svojimi" in se jim tudi tako razodene. Odnos Oče-Sin, ki ga opisuje prvih dvanajst poglavij Janezovega evangelija, se od tu naprej izraža v povezavi Sina z učenci. V uvodu opisa večerje (13,1) je dvakrat omenjena Jezusova ljubezen do učencev (gr. *agapáō*). Oče ljubi svet preko svojega Sina. Ljubil ga je že s samim poslanjem svojega Edinorojenca (3,16). Edinorojenec se sedaj vrača k Očetu, vendar ljubezen ostaja (15,9).³

S poudarkom zaimka "svoje" pokaže Janez na intenzivnost Jezusove ljubezen do učencev. S pojasnilom "ki so bili na svetu" opisuje učence kot tiste, ki so izbrani in za vedno pripadajo Kristusu. Kljub slutnji bližnjega odhoda k Očetu jih ljubi do kon-

ca. Že prej jih je ljubil, vendar se v trenutku največje stiske njegova ljubezen izraža v polnosti in dobiva epilog.

V besedni zvezi "je vzljubil svoje" lahko vidimo in slišimo vse Jezusove skrivnosti, nauke in znamenja, ki jih je razodeval učencem. Besedo "do konca" moramo razumeti bolj v načinovnem kot v časovnem smislu. Pomeni izkazati ljubezen do zadnjih vlaken človeškega in božjega. Jezusova ljubezen ne pozna pogojev in meja, ker je premagala zadnjo in največjo človekovo mejo, to je greh in smrt.

Umivanje nog

Če "večerja" daje okvir celotnega dogajanja, je "umivanje nog" tisti središčni simbol, ki ves odlomek povezuje v celoto. Z opisom Jezusovega umivanja nog svojim učencem pojasni Janez na svojski način to, kar sporočajo ostali evangelisti ob dogodku postavitve *evharistije*: Božja ljubezen, ki se razodeva v služenje in daritvi, postaja vir odpuščanja in življenja. Oba dogodka napovedujeta trpljenje in ustanovitev trajne skupnosti Jezusovih učencev - Cerkve.

Petrova reakcija "Gospod, ti mi noge umivaš?" (13,6) kaže na njegovo globoko nerazumevanje Jezusove skrivnosti. Težavno ozračje je moralo vladati, ko je učenec poskušal odvrniti učiteljevo ponižno dejanje ljubezni. Izkaže se, da Peter ne razume poti Jezusovega mesijanstva, njegove poti Križa (prim. Mr 8,32; Mt 16,22). Ne uspe razumeti načina, s katerim želi Jezus razodeti svoje božanstvo. Razumel bo šele kasneje, po smrti in vstajenju, ko bo v trpljenju do konca zlomljen njegov človeški napuh in bo razsvetljen od Svetega Duha.

Tudi Juda ni dojel bistva dogajanja. "Med večerjo je hudič Judu Iškarjotu, Simonovemu sinu, že položil v srce namen, da Jezusa izda" (Jn 13,2). Zaznati je mogoče velik kontrast med Judovim izdajstvom in Jezusovo brezmejno ljubeznijo, ki se žrtvuje vse do konca; Jezus, edinorojeni in ljubljeni božji Sin, opravlja delo

zadnjega sužnja, ko umiva noge svojim učencem, tistim, ki ga bodo zapustili in izdali.

V luči teh nasprotij je v pripovedi z veliko pozornostjo opisana vsaka Jezusova kretnja. Umivanje nog nehote postaja znamenje paradoksalnosti inkarnacije in evharistije. To suženjsko opravilo ni kot nek privesek Jezusovemu božjemu dostojanstvu, ampak spada k samemu bistvu le-tega. Ne zakrije in ne zatemni njegove slave, ampak jo razodeva. To se bo izkazalo tudi na križu.

Ko Peter po pogajanju sprejme, da ga Jezus umije, verjetno še ne doume bistva tega dejanja in misli bolj na zunanje očiščenje svojega telesa (13,9). Učitelj pa v ospredje postavi skupnost, da bi vsi "imeli delež" z njim (13,8). Umivanje pomaga apostolom vstopati v Kristusovo skrivnost in jih pripravlja na pohujšanje trpljenja. Le tisti, ki se pusti očistiti in umiti tudi od znotraj, bo zmogel sprejeti čase preizkušnje.

Jezus je želel s svojim paradoksalnim dejanjem dati primer prave ljubezni in služenja: "Zgled sem vam namreč dal, da bi tudi vi delali tako, kakor sem jaz vam storil" (13,15). Kristus, ki učencem umiva noge in razlaga svoje dejanje, se zaveda, da mu je Oče vse izročil v roke. Zaveda se svojega dostojanstva Učitelja in Gospoda. Njegovo dejanje ni preprosto moralno opozorilo, ampak razodetje, ki nam razkriva logiko ljubezni in služenja. V njem se razodeva vodilo njegovega življenja in bistvo njegovega poslanstva, saj "ni prišel, da bi mu stregli, ampak da bi stregel in dal svoje življenje v odkupnino za mnoge" (Mr 10,45). Preko služenja in darovanja je vsem na razpolago.⁴

Učencem pomaga vstopiti v skrivnost smrti in vstajenja, ki rešuje svet. To zahteva svojo ceno. Tudi oni morajo biti pripravljeni služiti do konca in v pokorščini Besedi ukloniti lastno voljo. Kot Peter morajo biti pripravljeni sprejeti pohujšanje in ponižanje, ko jim Gospod umiva noge (13,6-9), On, v katerega verujejo, da je prišel od Boga in ga kličejo Učitelj in Gospod. Postajati Jezusov učenec po-

meni pričakovati v zvestobi in potrpežljivostjo, da On umije, da On odreši - vse do smrti. Kdor ne vzdrži njegovega pogleda in njegovih rok, ki umivajo, se pridruži Judu, ki se zapušča večerjo in se umika v noč (Jn 13,30).

Dejanje Kristusovega umivanja nog ni samo njegovo mesijansko razodetje, ampak tudi pouk učencem, naj ga posnemajo (13,12-15). Krščanska skupnost je povabljen, da prehodi pot služenja in darovanja. Poklicanost Cerkve k služenju ne pomeni, da se odpoveduje svojemu dostojanstvu, ampak da po zgledu svojega Učitelja išče svoje dostojanstvo v ponižnosti in služenju.

Vrhunec Božje ljubezni se uresničuje v najglobljem ponižanju Sina - v njegovem sestopu in izpraznjenju (gr. *kenôô*), v učlovečenju. Jezus se je pred svojim trpljenjem zavedal, "da je prišel od Boga in odhaja k Bogu" (13,3). Sprejel je vlogo sužnja in "se ni ljubosumno oklepal svoje enakosti z Bogom" (Flp 2,6).⁵ Takšno ponižnost lahko vžiga samo ljubezen, ki prihaja od Boga.⁶

Je v meni toliko ponižnosti, da se pustim umiti, ali pa kot Peter vztrajam v svoji samozadostnosti in se v strahu pred Jezusovim pogledom umikam v temo? Dovolim, da se Jezus dotakne tudi moje notranjosti, mojih misli, namenov in čustev, in jih očisti? Sem pripravljen sestopiti s prestola svojega napuha in v ponižnosti odpreti temne kamrice svojega življenja, ki kličejo po odrešenju? Mogoče se branim in sam sebi dopovedujem, da je z mano vse v najlepšem redu. Takrat se Jezusu skupaj s Petrom zarotujem: "*Ne boš mi umival nog, nikoli ne!*" (Jn 13,8).

A sestop z lažnega prestola slave je edini vstop v resnično življenje. Priznanje slabosti in nepopolnosti je začetek novega in resničnega. Ko se zavedam svoje zaznamovanosti z izvirnim grehom in potrebe, da mi Jezus umije noge, postajam njegov učenec, odrešen in svoboden, in sprejemam "delež" z Njim. "*Blagor ubogim v duhu, kajti njihovo je nebeško*

kraljestvo” (Mt 5,3). Blagor ponižnim, kajti ti bodo ozdravljeni!

Odložil je vrhnje oblačilo

»Vstal je od večerje, odložil vrhnje oblačilo, vzela platno in se z njim opasal” (Jn 13,4). Gre za novo spremenjenje. Kakor na *gori* “bleščeča, nad vse bela” (Mr 9,3) oblačila razodevajo njegovo Božje sinovstvo, tako odlaganje oblačila pred umivanjem nog kaže na služenje kot bistvo njegovega božjega veličastva.⁷ Ko je *razkrit* človeškega dostojanstva, pričuje za božje. Glas, ki je na gori razodel: “Ta je moj ljubljeni Sin, njega poslušajte” (Mr 9,7), mu sedaj govori, “da mu je Oče dal vse v roke in da je prišel od Boga in odhaja k Bogu”.

Jesus po korakih pripravlja učence, da vstopijo v skrivnost smrti in vstajenja, ki rešuje svet. Njegovo *odlaganje vrhnjega oblačila* je napoved, kaj se bo zgodilo z njimi na vrtu in na križu. Želi jih pripraviti, da ga bodo lahko prepoznali, tudi ko bo njegovo telo oropano vsega dostojanstva in tudi ko bo po velikonočnem jutru oblečen v nova oblačila. Ko bo njegovo telo razgaljeno in ponižano, bodo lahko vedeli, da to ni njegova dokončna podoba. Iz groba bo vstal z *novim* oblačilom, ki bo sijalo v barvah, ki jih “tako ne more pobeliti noben belivec” (Mr 9,3). Gospodovo odlaganje vrhnjega oblačila opozarja na krhkost in minljivost človeškega in hkrati na Božjo moč, ki preustvarja.

Imeti delež z Gospodom, pomeni za učence pripravljenost, da z njim odlagajo svoja oblačila, da postajajo služabniki. Kdor hoče biti na novo oblečen, se mora najprej sleči. Samo v novih oblačilih mu bodo lahko učenci prisluhnili in razumeli, kaj jim je storil (13,12).

Nova zapoved ljubezni

Jesus svojim učencem izrecno naroča, naj mu v njegovem dejanju ponižnosti sledijo: “Če sem torej jaz, Gospod in Učitelj, vam umil noge, ste tudi vi dolžni drug drugemu umivati noge” (Jn 13,14). Enako naročilo najdemo pri

zapovedi ljubezni: “Novo zapoved vam dam, da se ljubite med seboj! Kakor sem vas jaz ljubil, tako se tudi vi ljubite med seboj! Po tem bodo vsi spoznali, da ste moji učenci, če boste med seboj imeli ljubezen” (Jn 13,34-35). Umivanje nog in zapoved ljubezni stojita na isti ravni in eno dejanje osvetljuje drugo. Zapoved ljubezni se izkazuje v dejanju vzajemne ljubezni, ki jo simbolizira umivanje nog. Ta Jezusova zapoved ima tako kristološko (»kakor sem jaz ljubil vas«) kot eklezialno dimenzijo (»ljubite se med seboj«). Zapoved ljubezni najde v Kristusu izvir in model.⁸

Uporabljanje edninske in ne množinske oblike v zapovedi poudarja enost in središčnost vseh mnogoštevilni izrazov krščanskega življenja v zapovedi ljubezni. Zaradi njenega izvira in modela je to *nova* zapoved. Vzajemna ljubezen med Bogom in človekom, ki jo izraža ta nova zapoved, je eshatološka novost, ki vstopi v človeški svet. Ljubezen je nova, ker je znamenje in sad novega sveta, ki ima svoj začetek v Kristusovem prihodu. Janez uporablja v svojem evangeliju in v pismih pridevnik “nov” samo v povezavi z ljubeznijo. Zanj ne obstaja nobena druga *novost*. Ljubezen je deležnost življenja v Bogu in pričakovanje novega sveta, katerega že vdihavamo. Za Janeza pomeni ljubezen predvsem *epifanijo Boga*.

Novo zapoved ljubezni je potrebno razumeti v kontekstu Jezusovega odhoda (Jn 13,33). To je zapoved, ki bo veljala predvsem za čas Cerkve, za čas, ko Jezus ne bo več vidno prisoten med svojimi učenci. Jezus ve, da ga bodo učenci iskali (13,33). Nova zapoved je odgovor na trepet učencev, da bi ga izgubili. Bratska ljubezen je *kraj*, kjer Jezus ostaja med njimi trajno navzoč. Ljubezen je prostor, kjer se podarja Sv. Duh (14,15), je prostor, kjer Jezus uresničuje Očetovo voljo in tako prostor srečevanja s Sv. Trojico (14,23). O tem piše Janez tudi v svojem prvem pismu: “Ljubi, ljubimo se med seboj, ker je ljubezen od Boga in ker je vsak, ki ljubi, iz Boga rojen in

Boga pozna. Kdor ne ljubi, Boga ni spoznal, kajti Bog je ljubezen” (1 Jn 4,7-8). Boga ni mogoče razumeti in doseči zgolj z intelektualno močjo, ampak ga je potrebno okušati v celoti človeške resničnosti, v njeni globini - v ljubezni. Kajti “Bog je ljubezen” (Jn 4,8). Z Bogom se lahko združi samo tisti, ki se je *po Njem* naučil ljubiti. Kdor ne ljubi, ne more govoriti o Bogu. Brez izkustva ljubezni so besede o Bogu prazne in neresnične. Odnos z Bogom v ljubezni pa je tisto, kar človeka prenavlja, kar ga osvobaja in usmerja, kar ga dela *novega človeka*. Uresničevanje zapovedi ljubezni po Jezusovem vzoru prebujajo v človeku hrepenenje, ki jo je vanj položil troedini Bog.⁹ Želja biti umit in očiščen je vstopno mesto za razumevanje novosti Jezusove zapovedi ljubezni. Ta želja človeka postopoma preoblikuje v nekaj novega, še bolj resničnega in človeškega. Ko se uči sestopati s prestolov svojih malikov, se uresničuje v svoji izvorni poklicanosti. To je poklic služenja v ljubezni, ki gradi odnose in rojeva življenje.

Voda in kri

Voda v Janezovem evangeliju ne pomeni samo simbola očiščevanja.¹⁰ Janez poroča, da sta ob Jezusovi smrti iz njegove prebodene strani pritekla *kri in voda* (19,34). Voda predstavlja tukaj uresničenje Božje obljube: “Kdor veruje vame, bodo, kakor pravi Pismo, iz njegovega osrčja tekle reke žive vode” (7,38). Voda napoveduje dar Sv. Duha. Ta se bo kakor voda razlil nad vse človeštvo in daroval življenje.¹¹ Voda še ni dokončna uresničenje Božjega načrta. Voda kliče po krvi, ki se “preliva za mnoge” (Mr 14,23). Kri kot sedež življenja je simbol Jezusovega trpljenja, po katerem je darovano odrešenje in življenje. Jezusovo umivanje z vodo zato napoveduje tudi delež v njegovem trpljenju, v njegovi krvi in v njegovi slavi. Voda, ki jo pri zadnji večerji izliva na noge svojih učencev, je znamenje iste vode, ki bo pritekla iz njegove strani ob

dopolnitvi njegovega življenja (19,30). Voda in kri bosta tedaj pričevali, da je ta *služabnik*, ki je učencem umival noge, resnično *Gospod* (prim. Jn 20,20.25.28; 21,7.12.15.16.17.21).

Vse delam novo

Evangelist Janez nam v pripovedi o umivanju nog med zadnjo večerjo predstavlja Jezusovo popolno ljubezen in predanost človeku. Ta ljubezen se v polnosti udejanja z žrtvijo na križu. Sinoptični evangeliji to popolno izročitev opišejo v prizoru postavitve evharistije. Janez prestavi Jezusa kot služabnika, ki tudi zadnjemu grešniku umije noge. V tem je razodetje njegovega veličastva. To je znamenje in ne čudež, ki bi sam od sebe spreminjal učence. Znamenje kliče k spreobrnjenju, to pa rodi ljubezen in vero. Kristusovo ponižno dejanje služenja vabi k posnemanju. V tem se uresničuje *novost* krščanskega življenja. Samo v Gospodovem Duhu se lahko uresniči napoved: “Glej vse delam novo” (Raz 21,5)!

1. Prim. A. Rebić, *Biblijske starine*, Zagreb, Krščanska sadašnjost, 1983, 25.
2. Prim. D. Senior, *La passione di Gesù nel Vangelo di Giovanni*, Milano, Ancona, 1993, 26-27.
3. Prim. M D'Agostino, “Si alzò da tavola, depose le sue vesti...”, v: *Parole di vita* 49 (4/2004), 12.
4. Prim. B. Maggioni, *La lavanda dei piedi e li comadno dell'amore*, v: *Evangelizzare* 29 (9/2001), 526.
5. Naloga umivanja nog je bilo delo sužnjevi in judovski rabi ga ne sme terjati od hebrejskega služabnika (prim. F. Oražem, *Leto Kristusove skrivnosti*, Ljubljana, Družina, 1989, 44).
6. G. Zevini, P. G. Cabra, *Lectio divina per ogni giorno dell'anno (Tempo di Quaresima e Triduo pasquale) - volume 3*, Brescia, Quariniiana, 2003, 398.
7. Prim. M D'Agostino, n.d., 13.
8. Prim. B. Maggioni, n.d., 526.
9. A. Louf, *Milost zmore več*, Ljubljana, župnijski urad Ljubljana - Dravlje, 2001, 164.
10. Voda je v Jn omenjena okoli dvajsetkrat (1,26.31.33; 2,7.9.9; 3,5.23; 4,7.10.11.13.14.17.46; 5,7;7,38; 13,5;19,34).
11. Prim. M D'Agostino, n.d., 12.

Prevzem narodne dediščine kot bistvena poteza Heideggrove misli ter njegov odnos do metafizike

Uvod

Pričujoči naslov nas usmerja k premisleku o ključnih točkah misli Martina Heidegggra. Usmerja nas v to, kajti Heideggrova misel tako ali drugače določa metodološki pristop velikega števila nas, ki se danes ukvarjamo s filozofijo. V kolikor pa je premislek o metodi vedno predhodno potreben in zato tudi temeljen, sodim, da to velja tudi za premislek o bistvenih potezah misli Martina Heidegggra.

Še dodaten razlog, ki v kontekstu revije *Tretji dan* utemeljuje potrebo po pričujočem razmisleku, najdemo v dejstvu, da Heideggerjeva misel predstavlja precejšen izziv krščanski filozofiji, ki je tradicionalno vezana na izročilo klasične metafizike. Heidegger namreč (vsaj v slovenskem kontekstu) velja za izrazitega kritika tega izročila. V nasprotju s tem razširjenim mnenjem, pa se bo skozi sestavek izrisala svojevrstna uskladjenost Heideggrove misli z metafizično pojmovnostjo, kakor sledi iz izpostavitve prevzema narodne dediščine kot bistvene poteze Heideggrovega filozofskega zasnutka.

I.

Z bistvenimi potezami Heideggrove misli mislim na tiste poudarke in tiste izpeljave, ki določajo njegovo misel od začetka do konca, ki ji vladajo in jo zato zbirajo v enovito celoto. Kakšni so ti poudarki? Da bi odgovorili na to vprašanje, se ne bomo ozrli na

celoto Heideggrove misli v smislu vseh njegovih posameznih del, pač pa le na tista mesta Heideggrovih del, ki dopuščajo uzreti naznačeno enovitost njegove misli od začetka do konca. Z začetkom in koncem mislim tukaj predvsem na razvoj, ki nas vodi od zgodnje k pozni Heideggrovi misli. Kaj je torej tisto, kar povezuje misel zgodnjega in poznega Heidegggra, kar dopušča dojeti njegovo misel kot celoto?

Zaradi plastičnosti prikaza bo koristno, če bom predhodno naznačil z nekaj osnovnimi potezami razliko med zgodnjim in poznim obdobjem Heideggrove misli, med katerima bi rad prikazal povezavo. Pri tej karakterizaciji, ki bo verjetno marsikaj pomembnega izpustila, vendar pa menim, da bo izpostavila bistveno, se bom opiral na prepričljivo interpretacijo razvoja Heideggrove misli, kot jo podaja francoska poznavalka Heidegggra Marlène Zarader v svojem temeljnem delu *Heidegger et le paroles de l'origine*.¹ Sledeč temu prikazu bi smeli reči, da imamo opraviti s tremi fazami razvoja Heideggrove misli.

Najprej nastopi *zgodnji* Heidegger, Heidegger *Biti in časa*, ki skuša odstreti smisel biti na osnovi hermenevtike fakticitete, kar pa ga pripelje do samolastnega razumevanja časovnosti kot fundamentalnega horizonta eksistence. Temu odstrtju ustreza zavračanje zapadlega razumevanja časovnosti in posledično biti same.

Nato nastopi v tridesetih letih *srednji* Heidegger, ki ni več usmerjen k enoznačnemu razprtju smisla biti, ker zavrača takšno nastrojenost kot metafizično v smislu zapadlega razumevanja biti, saj odstira bit skozi eksistencialne, ki si stojijo med seboj v transcendentalnih relacijah fundiranja. To je torej tisti Heidegger, ki razvije energično kritiko metafizike in ki obenem ubere drugačen miselni pristop, namreč pristop meditativnega prislunjenja pesništvu kot tisti govoric, ki prepriča, ne da bi se posluževala nasilne moči logične stringence, ki je soizvorna s transcendentalnim in metafizičnim pristopom nasploh.

Nato pa nastopi v štiridesetih letih in kasneje *pozni* Heidegger, ki ohrani moment prislunjenja pesništvu, toda omehča radikalnost svoje kritike metafizike iz srednjega obdobja, saj se tudi ta kritika izkaže kot metafizična, zapadla zahteva. S tem pa se pristop k zgodovini metafizike oz. k epohi pozabe biti globinsko spremeni. Ta pozaba ali zakritost ni več razumljena kot stranpot od pravega načina odstiranja biti, pač pa ravno kot edini način tega odstiranja samega.

Pri našem poskusu razumevanja tistih potez Heideggrove misli, ki jo zbirajo v celoto, je bistveno torej, da poskušamo prikazati, kaj povezuje te tri tako različne Heideggre.

II.

En možen odgovor, ki se po svoje kar vsiljuje, bi lahko bil, da je zedinjujoča poteza ravno *zavračanje metafizike*, kot nastopi pri srednjem Heidegggru, ki je povezljivo z zavračanjem zapadlega razumevanja biti pri zgodnjem Heidegggru. To zavračanje se pri poznem Heidegggru samo prepozna kot metafizično in se tako zaobrbe proti samemu sebi ter tako povzroči neko novo ovrednotenje metafizike same. Je to torej iskani povezujoči element?

Pritrdilen odgovor je seveda možen,² vendar se mi zdi pomanjkljiv predvsem zato, ker ne podaja tistega, kar Heideggrovo misel po-

zitivno obvladuje, pač pa jo definira zgolj *per negationem* s tem, ko podaja le tisto, kar ta misel zavrača: tj. metafiziko. Toda zanima nas, v imenu česa Heideggrova misel zavrača metafiziko, saj je to verjetno ravno tisto, kar to misel obvladuje.

Obstaja kaj drugega, kar bi lahko povedneje povezovalo zgodnjega, srednjega in poznega Heidegggra? Mislim, da bi bilo možno uzreti ta zedinjujoč element, če usmerimo svoj pogled na posebno vlogo, ki jo odigrava v Heideggrovi misli razsežnost *narodnosti*, še posebej kot je ubesedena v § 74. *Biti in časa* (Temeljni ustroj zgodovinskosti), kjer je za označenje samolastne zgodovinskosti uporabljena beseda *usoda* (*Geschick*). To besedo razloži Heidegger takole: "S tem označujemo *dogajanje skupnosti, naroda* [des Volkes]"³

Če k temu dodamo, da je Heidegger v pogovoru z učencem Karlom Löwithom v Rimu spomladi 1936 utemeljeval svoj nacionalsocialistični angažma sklicujoč se na svoj pojem zgodovinskosti,⁴ tj. na paragrafe o zgodovinskosti iz *Biti in časa*, med katere spada citiran stavek, je komaj verjetno, da bi se beseda "Volk" smela tu razumeti drugače kot v pomenu *naroda*, kot v pomenu jezikovno-krvno-teritorialno-zgodovinsko homogene in samolastne skupnosti.

Da bi postalo jasno, zakaj menim, da je možno iz tega stavka razbrati glavni zedinjujoči dejavnik Heideggrove misli,⁵ je dobro, da pokažem, kako razumem funkcijo tega odlomka v celoti *Biti in časa* in poskusim povleči povezavo z deli srednjega in poznega Heidegggra.

Heidegggru v *Biti in času* gre, kot vemo, za fundamentalno ontološko dojetje smisla biti. Pri tem prepozna hermenevtiko fakticitete kot tisti pristop, ki edini lahko omogoči pravo dojetje biti. Pomen biti dojemamo skratka skozi način, kakor se nam daje najprej in večinoma, kakor se nam daje v vsakdanu, v fakticiteti. Pri tem Heidegger poudari, da biti ne razumemo najprej na način neke brezskrbne, gole *navzočnosti*. Na bivajoče namreč ne naletimo najprej

v modusu navzočnosti, temveč se kaže najprej kot priprava in nas torej zadeva v modusu *priročnosti*.⁶ Kot najprej priročno razumljeno, pa nas bivajoče izvorno zadeva na obzorju *skrbi*, ki se tako izkaže za temeljni ustroj biti-v-svetu.⁷ Drugače povedano, nas bivajoče nagovarja izvorneje skozi vprašanje "Čemu? Zavoljo česa?" kot pa skozi vprašanje "Kaj je to?". Tako samolastno razumevanje (tubitne) biti-v-svetu kot skrbi predpostavlja samolastno razumevanje časovnosti. Predpostavlja *predhajanje v smrt* (prihodnostno časovno ekstazo), ker le smrt (tj. končnost) omogoča skrb,⁸ to predhajanje pa označuje obenem zaskrbljeno prihajanje biti k sebi sami, h koncu, tj. k svetu kot sklenjeni celoti svoje biti, *v kateri je že vselej* (bivšostna časovna ekstaza). V tem prihodnostnem vračanju se dogaja naše *biti-pri* (sedanjostna ekstaza) tem, česar je s smrtjo konec in za kar nam v skrbi gre, tj. za naš svet kot celoto bivajočega.⁹

Takšno samolastno časenje tubiti pa *predpostavlja* dalje njegovo samolastno *zgodovinskost*, in s tem se bližamo izpostavljenemu citatu. Vedenje, da je moja najlastnejša skrb vselej skrb za moj najlastnejši svet, v katerega sem vržen, terja ovedenje, da je ta moj svet obenem tudi *naš* svet (tubit je vedno tudi sobit). Toda kdo smo ti "mi", v krogu katerih se dogaja samolastna zgodovinskost? Na osnovi zgornjega citata se zdi, da je po Heidegru naš svet predvsem svet našega *naroda*.¹⁰ Prevzem samolastne skrbi bi tako pomenil prevzem skrbi za polno udejanjenje tega narodnega sveta, ki se mi najprej daje kot bivši in torej kot najlastnejša *dediščina*.¹¹

Toda, zakaj naj bi Heidegger to trdil? Zakaj naj bi smisel biti, ki je ugledljiv skozi analizo samolastne tubiti, bil ugledljiv le na osnovi prevzema najlastnejše narodne dediščine? Menim, da bi bilo to Heideggrovo stališče možno razumeti takole:

- 1) *skrb* je smisel biti tubiti;
- 2) toda skrb je vselej skrb za lastni svet kot za tisto, v čemer je tubit domača, v čemer

se dobro počuti, kjer ji je, skratka, lepo.¹²

Domačnost in z njo sovisna lepota postane na ta način obzorje in smisel skrbi;

- 3) ker se tubiti vse daje izvorno na jezikoven način,¹³ velja to tudi za lepoto, za katero tubiti v skrbi gre;
- 4) jezikovna lepota pa je pesniška lepota, ki je tisto najbolj izvorno, tisto najbolj domače in narodno (saj je tudi najmanj prevedljivo), skratka: najlastnejša narodna dediščina;¹⁴
- 5) posledično je *najlastnejša narodna dediščina kot tista najbolj specifična (najmanj prevedljiva) pesniška lepota danega naroda* tisto, za kar gre v skrbi – je do konca razklenjeni smisel biti tubiti.

Če je ta tisti premislek, ki sili Heideggra v označenje naroda kot kraja dogajanja samolastne zgodovinskosti, je potem tudi zlahka ugledljiva povezava med zgodnjim in poznim Heideggrom. Zlahka je ugledljiva povezava med takim razbiranjem najlastnejše pesniške lepote lastnega naroda in razbiranjem temeljnega razpoloženja (*Grundstimmung*) ali izvornega kraja (*Ort*) pri interpretacijah *nemških* pesnikov Trakla, Hölderlina, Rilkeja, Georgeja v misli srednjega in poznega Heideggra. V teh interpretacijah namreč Heidegger razbira tisto Pesem, iz katere izvirajo vse posamezne pesmi, tisto enovito najbolj specifično narodno-pesniško Lepoto, iz katere vse črpajo.¹⁵ Posledično pa je to tudi tisto Najmanj prevedljivo znotraj območja najmanj prevedljivega.

O razumevanju samolastne skrbi kot prevzemanju najlastnejše pesniške lepote govori tudi mesto iz dela Hölderlinove himne *Germanija in Ren*, kjer je to prevzemanje razčlenjeno v tri faze:

- a) v fazo pesnikovega ustanavljanja te lepote (tega temeljnega razpoloženja),
- b) v naslednjo fazo mislečevega razbiranja te lepote kot biti in
- c) v slednjo fazo državniskega vzgodovinjena te lepote/biti v državotvornem dejanju državnika.¹⁶

Slednjo moramo verjetno razumeti v smislu gadamerjevske aplikacije, v smislu vzgodinjenja, ki šele izkaže tehtnost našega razumevanja (biti).¹⁷

Misel o takem celovitem (ne zgolj teoretičnem) prevzemu najlastnejše pesniške dediščine naroda kot načinu prodora do smisla biti, bi smeli razumeti kot tisto povezujočo misel, ki povezuje Heideggrovo zgodnjo in pozno fazo (pa tudi konec koncev njegov nacionalsocialistični politični angažma, vsaj v določenih vidikih). Pojavlja pa se pri tem vendarle še vprašanje, kako je takšno razumevanje temeljne nastrojenosti Heideggrove misli povezano z njegovim odnosom do metafizike in do zgodovine metafizike iz srednjega obdobja. Ali takšna povezava sploh obstaja?

III.

V kakšnem razmerju je Heideggrovo prevzemanje pesniške lepote lastnega naroda z njegovo problematizacijo metafizike? Mislim, da bi lahko ugledali to razmerje na osnovi kritičnega odnosa, ki ga Heidegger zavzame do metafizike že v *Biti in času*, in sicer do takšnega izrazitega metafizika, kot je to G. W. F. Hegel. Ta kritika je izpeljana v § 82. *Biti in časa*. V njem Heidegger pravi, da Hegel še vedno pojmuje časovnost na nesamolasten način, kakor je razvidno iz njegovega razumevanja razmerja med duhom in časom. Duh(ovni zgodovinski razvoj) naj bi po Heglu padel v čas.¹⁸ Po Heideggro pa "Duh' ne pade šele v čas, marveč eksistira kot izvorno časenje časovnosti".¹⁹ Smisel tubiti je skrb in torej časovnost sama. Le v kolikor bi bivajočega ne razumevali na obzorju priročnosti (in torej skrbi), bi lahko razumevali tubit (ali "duha") kot nekaj, kar je drugo od časenja časovnosti in kar se torej lahko postavi do njega v zunanje, brezskrbno, zgolj motrilno razmerje. Ker pa je bivajoče izvorno razumljeno na obzorju priročnosti in dalje skrbi, je tudi čas razumljen kot dogajanje skrbi in torej same tubiti. Tubit je čas, ne pade šele vanj.

Iz razumevanja biti kot priročnosti bi lahko še bolj poglobili naznačeno kritiko Hegla in morda uvideli, kako bi se lahko ta kritika raztegnila na metafiziko nasploh. Metafizika je namreč po Heideggro obdobje, ki pozablja na bit, obdobje, za katerega je bit ničeva. To se pri Heglu jasno pokaže v njegovem izenačenju biti in nič na začetku njegove *Znanosti logike*. A kaj je tisto, kar omogoča Heglu tako izrazito eksplikacijo metafizičnosti? Heglu omogoča prehajanje biti v nič, padanje biti v nič in obratno ravno razumevanje biti kot *gole navzočnosti*.

Poglejmo, kako se to dogaja pri Heglu. Kakšno določilo mora namreč biti lastno "čisti biti", da ta preide v istovetnost s "čistim ničem"?²⁰ Prav gotovo mora biti kajstvo čiste biti istovetno s kajstvom čistega ničča, če naj bo možna vzpostavitev istosti med njima. Po Heglu pa je kajstvo čiste biti to, da je "brez vsakega (...) določila",²¹ "je čista nedoločenost in praznina".²² Kajstvo čiste biti je po Heglu torej brezdoločilnost. Kako pa je s kajstvom čistega ničča? "Čisti nič je (...) popolna praznost, brezdoločilnost".²³ Brezdoločilnost kot bistvo biti in ničča omogoča torej Heglu vzpostavitev njune istosti. Samo pod tema dvema pogojeja je Heglov izrazito metafizični, temeljni miselni zasnutek upravičen. Toda, mar bit res pomeni brezdoločilnost?

Za Hegla je "čista bit" kot točka začetka znanosti²⁴ obenem točka neposredne vednosti, ta pa se pokriva z empirično, čutno zavestjo, saj je po Heglu "prav ta neposredna vednost v pravem pomenu".²⁵ Hegel se namreč ravno tako dobro kot Heidegger v *Biti in času*²⁶ zaveda, da se je možno dokopati do pomena biti le skozi analizo najbolj neposrednega, najbolj "naravnega", najbolj vsakdanjega razumevanja biti. Saj bit je, v kolikor je najsplošnejše, obenem tudi najbolj neposredno, tj. kar razumevamo najprej in na najbolj vsakdanji način. Tomistično rečeno: "*Illud quod primum cadit in apprehensione, est ens,*

cuius intellectus includitur in omnibus quaecumque quis apprehendit".²⁷ Ker mora torej Hegel utemeljiti pomen biti kot brezdoločilnosti iz analize najbolj vsakdanje eksistence, se smemo vprašati, koliko je njegova eksistencialna analitika ustrezna dejanskemu najprejšnjemu in vsakdanjemu razumevanju biti. Poglejmo torej, kako Hegel prikaže to vsakdanje, izvorno razumevanje biti:

"Konkretna vsebina *čutne zagotovosti* stori, da se ta prikazuje kot *najbogatejše spoznanje*, celo kot spoznanje, ki je neizmerno bogato, in ki ni zanj najti nobene meje (...). Poleg tega se prikazuje kot *najbolj resničnostna*; zakaj od predmeta še ni ničesar opustila, temveč ga ima pred seboj v vsej njegovi kompletnosti. Ta *zagotovost* pa se zares sama izdaja za najabstraktnejšo in najrevnejšo resnico. O tem, kar ve, izreka le tole: *je*; in njena resnica vsebuje edinole bit stvari (...)." ²⁸

Najprejšnje razumevanje biti, ki se po Heglu uresničuje v sprejemanju neizmerne bogastva empiričnih danosti zavesti, naj bi torej izrekalo (tj. razumevalo) bit kot tisto najrevnejše, tj. kot tisto brezdoločilno, saj kot zgolj čutna, trpna zavest ni sposobna natančnejše artikulacije empiričnega materiala.

Da bi pokazali napačnost te analize iz Heideggrove perspektive, moramo najprej globlje prodreti v pogoje, pod katerimi lahko sploh nastopi heglovska revščina, tj. brezdoločilnost biti. Hegel omeni, da se brezdoločilnost biti pojavi tedaj, ko čutna zavest *izreče* bogastvo njenega spoznanja. Ker je čutna, neartikulirana, lahko izreče o tem bogastvu le to, da *je*. Toda to izrekanje ni kakršno koli izrekanje. To izrekanje ima specifičen, nikakor ne samoumeven namen: želi izraziti *kajstvo* tistega, s čimer se srečujemo. Gre za izrekanje, ki želi odgovoriti na točno določeno, nikakor ne samoumevno vprašanje tipa "kaj je to?". In odgovarja: "Je le, kar je".²⁹

Ali se res naše izvorno razumevanje (in z njim povezano izrekanje) dogaja na obzorju

vprašanja "kaj je to"? Ali resnično korenini v vsakem našem izrekanju namen odgovora na vprašanje po kajstvu? Recimo, da bi lahko v njem koreninil kak drug namen. Kar bi ostajalo nespremenjeno, bi bilo to, da bi v slehernem izrekanju razbirali neki namen, neko zaskrbljenost, neko nalogo, neki cilj. V tem smislu Heidegger razumeva priročnost kot izvirnejšo od navzočnosti in v tem uvidu korenini njegova kritika Heglovega razumevanja časa iz § 82 *Biti in časa*, ki smo jo omenili zgoraj. Tisto najprejšnje vprašanje, skratka, ne more biti vprašanje po kajstvu, pač pa vprašanje po namembnosti, tj. po priročnosti, po razmerju srečljivega do naše najlastnejše naloge. Skratka, na heglovsko vprašanje "kaj je to?" odgovarja Heidegger v sovisju z izvornim vsakdanjim razumevanjem biti z navidez plitvim, dejansko pa najkorenitejšim vprašanjem: "Kaj se me to tiče?".

Če torej metafizično izpraznjenje izničenje smisla biti, ki najde v Heglu svojevrsten vrhunec, temelji na navzočnostnem razumevanju biti, je potem jasno na osnovi česa Heidegger zavrača metafiziko in njen bitni nihilizem - zato ker izhaja iz zapadlega, nepriročnostnega razumevanja biti. Metafizike posledično ne vodi samolastna skrb, ki smo jo zgoraj odstrli kot skrb za najlastnejšo narodno dediščino, saj se ona obnaša brezskrbno do narodnosti, ki se ji razblini v univerzalistični splošnosti vsečloveškosti in se uresniči v globaliziranosti sveta tehnike kot udejanjene metafizike.

IV.

Naznačena interpretacija bi veljala za *zgodnjega* in *srednjega Heidegggra*. Če razumemo razvoj od srednjega k poznemu Heidegggru v smislu, kot ga razume Zarader, tj. v smislu Heideggrovega spoznanja, da je metafizično pozabljanje biti soizvorno z nemetafizičnim odstiranjem biti, bi moral obrat Heideggrove misli posledično ovrednotiti tudi naznačeni univerzalistični pristop v hkratnosti s prev-

zemanjem narodne dediščine. Heidegger zagotovo posredno izpostavi tak premislek o ovrednotenju metafizike kot univerzalistične perspektive, ko npr. v *Predavanjih in sestavkih*³⁰ ne govori o nevarnosti tehnike (ki je sovisna z metafiziko in tem, kar tu imenujemo "univerzalistična perspektiva") v smislu vračanja tehnike, pač pa v smislu udejanjenja njene notranje povezave z nemetafizičnim, s pesniškim, in torej z narodnim.

Kako naj razumemo takšno povezavo, takšen uvid soizvornosti pozabe biti in njenega odstiranja? Takšen uvid, ki hkrati pomeni prevzem najbolj lastne narodne dediščine in prevzem univerzalnosti, lahko mogoče zasluţimo v Heideggerjevem spisu *Pogovor iz govorice iz Na poti do govorice*. V tem spisu Heidegger prikazuje razgovor o govorici med njim in japonskim sogovornikom. Spis je iz let 1953-54, torej iz Heideggerovega poznega obdobja. V njem se sogovornika zaustavljata ob *različnosti bistev* evropske in vzhodnoazijske govorice, obenem pa se sprašujeta o *skupnem bistvenem izvoru* obeh, ali kot pravi japonski sogovornik sredi pogovora:

"... pogosto mi je bilo, kot da tavam sem in tja med dvema različnima bistvoma govoric, vendar tako, da mi je občasno zasvetil neki sij, ki mi je dal slutiti: bistveni izvor temeljno različnih govoric je isti".³¹

Bistvena, nereduktibilna različnost govoric je tu izkušena v hkratnosti s temeljno istostjo univerzalnega izvora.

Paul Ricoeur je v nekoliko drugačnem kontekstu s posrečeno prisposodobom uskladił navidezno nasprotnost teh dveh teženj.³² Sledeč tej prisposodbi, živimo ljudje na površini nekakšne hermenevtične oble, vsak na svojem ozemlju. Temeljna hermenevtična naloga vsakega izmed nas je v tem, da prevzemamo naše najbolj lastno (tj. najbolj narodno): prisposodba tega je naše navpično poglobljanje v našo umeščenost na kroglji. Vendar to naše poglobljanje lastnega nas, presenetljivo, ne vodi

proč od univerzalnega, saj je *edina* skupna, univerzalna točka te krogle ravno njeno središče, h kateremu smo *vsí*, vsak na svoj način (vsak pod svojim kotom), usmerjeni, ravno ko prevzemamo naše najbolj lastno. Pogoj dostopa do prave univerzalnosti je tako prodor v najlastnejše narodno. Obratno pa tudi velja, saj za najlastnejšo narodno določenost lahko izvem samo, če stopim v kozmopolitski primerjalni razgovor z vsemi ostalimi situacijami, s celim svetom.

Bi smeli pozne razvoje Heideggerove misli razumeti v sovisju s to sugestivno Ricoeurjevo prisposodbo? Če je odgovor na to vprašanje pritrdilen (in omenjeni odlomek iz *Napoti do govorice* se zdi, da namiguje v to smer), je potem tudi jasno, na kakšen bistven način odigrava prevzem narodne dediščine svojo vlogo tudi v pozni Heideggerovi misli. S tem pa se je sklenil tudi naš prikaz bistvenosti pomena tega prevzema v Heideggerovem opusu ter je obenem postalo jasno, kako je možno iz nakazane perspektive uzreti skladnost Heideggerovega mišljenja z (za krščansko filozofijo tako pomembnim) metafizičnim izročilom.

1. Marlène Zarader, *Heidegger et le paroles de l'origine*, II, II, §4, 3, Pariz, 1986, 149-151.
2. K tej interpretaciji se zdi, da se nagiba sama Zaraderova v omenjenem odlomku.
3. Martin Heidegger, *Sein und Zeit (SuZ)* (GA 2) § 74, str. 384; v slov. prev. T. Hribar *et al.*, M. Heidegger, *Bit in čas*, Ljubljana, 1997, 520.
4. Karl Löwith, *Mein Leben in Deutschland vor und nach 1933*, Stuttgart, 1986, 57, cit. po Hugo Ott, *Unterwegs zu seiner Biographie*, Frankfurt/New York, 1992, 132.
5. Bralno hipotezo o ključnosti vloge narodnosti v Heideggerovi misli dolgujem predvsem zanimivi interpretaciji Heideggerove misli izpod peresa Juliana Younga z naslovom *Heidegger, Philosophy, Nazism*, Cambridge University Press, 1997.
6. *SuZ*, § 15, 69 sl.; v slov. 105 sl.
7. *SuZ*, § 41, 193 sl.; v slov. 266 sl.
8. *SuZ*, § 52, 258-260; v slov. 353-354.
9. Prim. *SuZ*, § 65, 325-326; v slov. 443.
10. Prim. *SuZ*, § 74, 384; v slov. 520.

11. Prim. *SuZ*, § 74, 383-384; v slov. 518-519.
12. Prim. *SuZ*, § 40, 187; v slov. 259: "To, za kar je v tesnobi tesno, je bit-v-svetu sama", in še § 18, 86; v slov. 129: "V-čemer se tubit (...) vselej že razume, s tem je izvorno domača" ali pa § 16, str. 76; v slov. 115 "Priskrbovanje je vselej že tako, kot je na osnovi neke domačnosti s svetom". Domačnost biti-v-svetu lahko torej razumemo kot tisto, v čemer se svet zasveti, zasije, pojavi, saj se nam je "svet (...) doslej svital le v in za določene načine okolnosvetnega priskrbovanja priročnega in sicer z njegovo priročnostjo" (*SuZ*, § 17, 76, v slov. 115), slednja pa je osnovana, kot smo videli, v domačnosti. Neskritost ali svetenje (*phainesthai*, prim. *SuZ*, § 7a, str. 28; v slov. 53) sveta pa je Heidegger kasneje v *Izvoru umetniškega dela* opredelil ravno kot lepoto: "Lepota je eden od načinov, kako resnica biva kot neskritost" (M. Heidegger, *Der Ursprung des Kunstwerkes*, v: *Holzwege* (GA 5), 44; v slov. prev. I. Urbančič: M. Heidegger, *Izvir umetniškega dela*, v: M. Heidegger, *Izbrani spisi*, Ljubljana, 1967, 283). Glede sijaja kot tistega, v čemer bivajoče sploh vznikne, prim. tudi M. Heidegger, *Einführung in die Metaphysik* (GA 40), 76; v slov. prev. A. Košar: M. Heidegger, *Uvod v metafiziko*, Ljubljana, 1995, 101: "Schein, videz kot sij, pomeni tu popolnoma isto kot bit".
13. Gre za spoznanje, ki ga zelo jasno poda Heideggrov učenec H. G. Gadamer: "*Bit, ki jo je mogoče razumeti, je jezik/govorica*" (Hans-Georg Gadamer, *Wahrheit und Methode*, Tübingen, 1965, 450; v slov. prev. T. Virk: H. G. Gadamer, *Resnica in metoda*, Ljubljana, 2001, 384), podobno najdemo tudi v *Izvoru umetniškega dela*: "... govornica predvsem šele prinaša bivajoče kot neko bivajoče v Odprto" (M. Heidegger, *Holzwege*, n. d., 60; v slov. 302-303).
14. Prim. *Ze SuZ* § 34, 162; v slov. 227, predvsem pa *Izvor umetniškega dela*: "Snovanje je reka neskritosti bivajočega. Vsakokratna govornica je dogodek tega rekanja, v katerem zgodovinsko vznikla nekemu ljudstvu njegov svet" (*Holzwege*, n. d., 61; v slov. 303) in dalje: "pesništvo je najizvirnejše snovanje v bistvenem pomenu" (prav tam; v slov. 304). O povezavi med neskritostjo, govornico, pesnjenjem in narodom prim. tudi širše n. d., 61-65; v slov. 302-308.
15. Prim. M. Heidegger, *Unterwegs zur Sprache* (GA 12), str. 37; v slov. prev. D. Komel *et al.*: M. Heidegger, *Na poti do govornice*, Ljubljana, 1995, 31: "Vsak veliki pesnik pesni zgolj iz ene same Pesmi".
16. Prim. M. Heidegger, *Hölderlins Hymnen "Germanien" und "Der Rhein"* (GA 39), 144-145, v slov. prev. T. Hribar v: Tine Hribar, *Fenomenologija II*, Ljubljana, 1995, 177, kjer Heidegger pravi: "Tisti, ki temeljno razpoloženje, se pravi resnico tubiti nekega naroda, izvorno ustanovi, je pesnik. Tisti, ki odstrto bit
- bivajočega zapopade in uskladi in s tem šele razpre kot bit, pa je *mislec*; tako zapopadena bit pa je na raven poslednje in prve resnosti bivajočega, tj. na-glašene zgodovinske resnice postavljena s tem, ko narod samega sebe izpostavi kot narod. To se zgodi z ustvarjenjem iz njegovega bistva pri-glašene države *po tvorcu države*. (...) *Sile pesništva, mišljenja in državotvornosti* delujejo, zlasti v razdobjih razvite zgodovine, naprej in nazaj in jih ni moč preračunati. (...) Edinole te tri ustvarjalne sile (Gewalten) zgodovinske tubiti udejanijo tisto, čemur lahko pripišemo veličino" (podčrtal I. K.).
17. Prim. H.-G. Gadamer, n. d., 290 sl.; v slov. 255 sl.
18. Prim. G. W. F. Hegel, *Die Vernunft in der Geschichte*, izd. Lasson, 1917, 133; v slov. prev. B. Debenjak: G. W. F. Hegel, *Um v zgodovini*, Ljubljana, 1999, 121, citirano po Heidegggru: *SuZ*, § 82, 428; v slov. 576.
19. *SuZ*, § 82, 436; v slov. 586.
20. G. W. F. Hegel, *Wissenschaft der Logik*, I, Leipzig, Philipp Reclam jun., 90; v slov. prev. Z. Kobe: G. W. F. *Znanost logike*, I, Ljubljana, 1991, 64.
21. Prav tam; v slov. 63.
22. Prav tam.
23. Prav tam.
24. N. d., 73; v slov. 54.
25. N. d., 72; v slov. 52.
26. Prim. *SuZ*, § 5, 16-17; v slov. 38.
27. STH I-II, q. 94, a. 2, c, citirano tudi v *SuZ*, § 1, 3; v slov. 19.
28. G. W. F. Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, Hamburg, 1988, 69; v slov. prev. B. Debenjak: G. W. F. *Fenomenologija duha*, Ljubljana, 1998, 61.
29. Prav tam.
30. M. Heidegger, *Vorträge und Aufsätze* (GA 7), 38; v slov. prev. T. Hribar *et al.*: M. Heidegger, *Predavanja in sestavki*, Ljubljana, 2003, 44: "Nekdaj imena *téchne* ni nosila le tehnika. Nekdaj se je imenovalo *téchne* tudi tisto razkrivanje, ki proizvaja resnico v lesk sijočega. Nekdaj se je imenovalo *téchne* tudi proizvajanje resničnega v lepo. *Téchne* se je imenovalo tudi *poiesis* lepih umetnosti"; in dalje na strani 39, v slov. na str. 46: "Ker bistvo tehnike ni nič tehničnega, se mora bistveno premišljevanje o tehniki in spoprijemu z njo dogajati ravno na področju, ki je po eni strani sorodno bistvu tehnike in po drugi od nje temeljno različno. Takšno območje pa je umetnost".
31. M. Heidegger, *Unterwegs zur Sprache*, n. d., 115; v slov. 118.
32. Prim. Paul Ricoeur, Jean Pierre Changeux, *Ce qui nous fait penser. La nature et la règle*, Paris, 1998, 290-350, v slov. prev. N. Pokorn: P. Ricoeur, J. P. Changeux, *Religija in nasilje*, v: *Tretji dan*, 2 (1999), 28-35.

Nekdo živi

*Slišal sem,
Da nekdo živi
V idealih plave grobnice,*

Da ljubi rdeče rožice.

*Slišal sem,
Da nekdo živi,
Ki študira malega princa,
Da pogovarja se z lisico,*

Da v očeh nosi resnico.

*Slišal sem,
Da nekdo živi,
Tega ne trdim,
Jaz sem samo slišal,
Slišal,*

Da nekdo živi...

Nočna sapa

*Nočna sapa
Osvaja nežne duše.
Poslušaj:
Blagostanje orehovit listov
Šepeta skrivnost,
Kę tiči pod lupino jedra
Zrelega sadeža.*

*Rumena jabolka nastavljajo
Svoja brhka telesa
Profilu mesečine;
Uter pa jim je kot
Nočni kočijaž za nebesa -
oče lahke zibelke izbran.*

*In tudi sorodni duši
Sledita pravljici
Lahke zibelke;
Epilog je znan:
Spontano okušanje
Dovoljenih sadežev
Do jedra sokov.*

Ko noč zadiha

*Ko noč zadiha,
Potrebuje spanec
Svoje misli.
Preveč nekoga je v njih,
Da bi se sprožile sanje.*

*Zato:
Molitev in šepetanje
Prošenj vetru za
žvižgajočo pesem
Rosnih Podoknic.*

*Napenjanje ušes:
Ni vlaka! Ni avta,
Ni pijanca,
Ni potepuškega psa
Iz zaspanih ulic.*

*Samo šepet molitve
Znanih ustnic
Pošilja stari znanec.
©, prihaja ©dresitelj odresitve!
Končno utelešen spanec!*

Zavetje

*Naj ne klone
Tvoja težka glava,
Ker imena tvojih spominov
So pozabljena
Od včeraj na danes.*

*Naj nekdo drug nosi
Uence na lažnih križih,
Ker stezica tvojih solz
Je napačnim naslovljena,*

*Ker:
Ti si še vedno
Gospodar svoje sence,
Zato ne boj se*

*Obličja nebogljenih in
Umrljivih,*

*Poišči si zavetje
U obličju
Neumrljivih.*

Sredi

*U mrazu
Skozi sneg
Ubrana sled.*

*Sama belina
In tvoja pot
Za mano.*

*A pred mano:
© uboga ptica otrdela
SREDI
Svojega poleta.*

*Znrazi me
Ob pogledu nanjo.
Obrnem se:*

*Za mano
Otrdela ptica
Sredi
Svojega poleta,*

*Pred mano stezica
SREDI
Preminulega
POETA.*

V breznu

*Ugasla sveča.
U breznu grobov.
Napis:
NI LUČI,
NI IZHODA.*

*KRIK:
Prodajalci luči,
Nosilci svetlobe,
Večni svetilnik -
Razsvetlite brezna grobove!*

*ODMEV:
Isti kot
KRIK ...*

*Izobilje mraka,
Megljenje lastne
Identitete.
Izgubljanje in
Skoraj nehanje.
Nevidnost.*

*Na polju.
Samo še raztrositev
Pepela za
Rodno žetev.
Ždaj konec je!
čas je za odrešitev!*

Slovenija – okupacija, upor, boljševistična revolucija, državljanska vojna, komunistični rasizem

Besedilo, ki ga boste prebrali v nadaljevanju, je bilo predstavljeno na znanstvenem srečanju pripovedne zgodovine, posvečenemu odrinjenim spominom, v Londonu konec junija 2005.

Nastalo je v dramatični dinamiki spraševanja, v katerem Slovenci v obdobju silovitih geo-, zunanje- in notranjepolitičnih opredeljevanj preverjamo tudi svoj zgodovinski spomin in identiteto.

Danes se sistem ohranjanja in razvijanja revolucionarnih izročil kot zapovedana partijska iluzija, pollaž in navijaška propaganda pred najgajivim odkrivanjem: “Cesar je nag!” razkriva v vsej svoji prozorni slaboumnosti, nesramnosti, lažnivosti, požrtnosti, oholosti ... Sam sem v javne polemike, pa tudi v svoje strokovno delo skušal vnesti nekaj opredeljevanj, ki se tičejo tako viktimološko-antropoloških razsežnosti časa kot tudi civilizacijskih bilanc, ki smo jih dolžni narediti, da se ozdravimo od okužbe s sistemskim terorističnim nasiljem in se opredelimo za svobodno in nenasilno prihodnost.

Dragocena vzpodbuda pri tem spraševanju in opredeljevanju so mi bili tudi spisi Jožeta Pučnika. Naj opozorim na njegovo pobudo, da bi morali čimprej napisati vrednostno-politično oceno slovenskega boljševističnega projekta in obdobja. Programski spis *Breme preteklosti* je Pučnik napisal leta 1993.¹ Tudi v tem primeru ga zanima prepletanje identitete in spomina: “Gre torej za učinkovanje narodnega spomina na živ-

ljenje tega naroda, na njegovo sposobnost za postavljanje vizije in nato uresničevanje vsakokratne vizije”.

Začne z analizo korumpiranega zgodovinopisja. Partijsko zgodovinopisje je namesto realnih učinkov raje opisovalo namene zgodovinskih akterjev: “Takšni interpretacijski vzorci preusmerjajo vso pozornost k resničnim ali zgolj pripisanim nameram storilcev, zanemarjajo pa dejanja sama, njihove neposredne učinke in posledice. Ni več pomembno to, kar se je dejansko zgodilo, kar je resnično tako ali drugače prizadelo stvari in ljudi. S tem obratom v analizi dejanj in dogodkov se začenja ponarejanje zgodovine in korupcija v zgodovinopisju”.

Potvarjanje zgodovine je možno, “celo zelo učinkovito in za dolgo časa. Vendar ne dokončno! Zapisani osnutki zgodovine se nenehno popravljajo, korigirajo. Največje spremembe so potrebne za obdobja diktature, obdobja političnega in duhovnega nasilja. Zgodba je vedno enaka: pritisk na zgodovinarje, naj pišejo to, kar je vsakokratnim vplivnim krogom ljubo. To gre tja do očitnih potvorb in laži, večinoma pa ostaja nekje v sredini med dejstvi in lažjo, spretno prikrito z navidezno znanstvenostjo korumpiranih, prestrašenih ali zavedenih zgodovinarjev. Zgodovinarji seveda niso bolj korumpirani ali bolj bojazljivi od drugih akademskih poklicev. Očitneje izstopajo zato, ker vse svoje zveržene kupčije s profesionalnostjo tudi vestno zapišejo in do-

kumentirajo. Nato začno tudi sami verjeti svojim razlagam dejstev. Torej zelo podobno temu, kar se v obdobjih političnega in duhovnega nasilja dogaja tudi drugim poklicnim skupinam.”

Po Pučniku je dolgoročni cilj znanstveno-profesionalna ocena komunističnega obdobja, kratkoročni cilj pa vrednostno-politična ocena komunističnega obdobja: “Sama politika zase te naloge ne more opraviti. Potrebno je intenzivno sodelovanje celotnega kulturnega področja v sociološkem pomenu te besede: znanosti, vzgoje in izobraževanja, ožje kulture in umetnosti z vsemi združenji, medijev, vseh poklicnih združenj, sindikatov in seveda tudi političnih strank. V intenzivni javni razpravi o natančno formuliranih vprašanjih bi se lahko v razmeroma kratkem času izoblikovalo to, kar bi lahko imenovali večinsko mnenje slovenske javne zavesti. Povsem gotovo je, da popolne enotnosti pri takšni oceni ni mogoče doseči: vse preveliki so konflikti interesov in vrednot. Zato je potreben politični instrument: poenostavitev na podlagi večinskega mnenja, dobljenega morda z objektivno raziskavo javnega mnenja, referendumom ali glasovanjem v državnem zboru.

V javnosti se pojavljajo trditve, da bi javna razprava o vrednostno-politični oceni medvojnega in povojnega obdobja razdelila slovenski narod, državljane te države, in tako povzročila več škode kakor koristi. Interesno ozadje takšnih trditev je očitno. Na to interesno ozadje je vezana že pregovorna slepota za vse, kar zadeva druge: bolj kakor smo ob vprašanju vrednotenja zločinov, nasilja in privilegijev na eni strani ter trpljenja, krivic in socialne oškodovanosti na drugi strani sprti danes, sploh ne moremo biti. Tisti, ki se zavzemajo za vsesplošno pozabo, odpuščanje in spravo, ne da bi hkrati in prav tako glasno zahtevali takojšnjo odpravo vsaj najhujših socialnih posledic komunistične diktature, so ali skrajno naivni ali pa si povsem načrtno prizadevajo za ohranjanje

privilegijev in javnega ugleda nosilcev komunističnega režima. Po tako krvavem obdobju, po tako načrtnem nasilju in tolikšnem številu krivic je sprava mogoča samo ob iskrenem in operativno učinkovitem, tj. ne zgolj besednem odpravljanju posledic povzročenih krivic, predvsem na socialnem in pravnem področju. Kjer tega ni prepoznati, lahko govorimo zgolj o prozornih propagandnih manevrih za ohranjanje klientov in lastnih privilegijev. Brezvestni očitki “revanšizma», s katerimi se srečujemo vsi, ki zastavljamo vprašanje o povojnih zločinih, nasilju in privilegijih, kažejo v vsej razločnosti moralni nivo in profil nosilcev prejšnjega komunističnega režima: še danes nočejo razumeti, kaj se je po vojni dogajalo na Slovenskem, še vedno ne razumejo, kaj je zločin in kaj je diktatura. Kako naj ob tem pridemo do zaupanja, ki je predpostavka slehernega trajnega sporazuma?!”

Zakaj potrebujemo vrednostno-politično oceno: “Če hočemo dograjevati narodno identiteto, katere bistvena sestavina je tudi narodni spomin, moramo čim prej priti do natančno izražene vrednostno-politične ocene o medvojnem in povojnem dogajanju v Sloveniji. Potrebujemo jo zato, da bi dobili izhodišča za skladno in pravično presojanje posameznih segmentov tega dogajanja. Eden od njih so tudi udbovski dosjeji, gotovo pa to ni najpomembnejši segment. Gre skratka za to, da dobimo vrednostni okvir, ki nam bo omogočil zakonsko urejati primere vojnih zločinov in zlorabe pravnih sredstev komunistične države proti lastnim državljanom, odpravljati pravne, socialne in moralne krivice žrtev komunističnega režima in seveda tudi odpravljati nezaslužene privilegije posameznikov, skupin in organizacij, ki so si kot nosilci komunistične diktature prilaščali narodove dobrine.

Vrednostno-politična ocena je zatorej nujno potrebna za urejanje množice nerešenih pravnih, socialnih in moralnih vprašanj. Ugotoviti moramo, da se – razen nekaterih redkih

vprašanj - slovenska država v zadnjih treh letih sploh ni lotila reševanja tega problema. Kljub temu, da smo bili zelo zavzeti z osamosvajanjem države in posledicami politične, ekonomske in socialne narave, v Sloveniji še vedno nismo razvili sistematičnega pristopa k obvladovanju posledic tega nesrečnega obdobja, ki je verjetno najbolj krvavo in samovoljno v slovenski zgodovini.”

Predlaga zakonsko ureditev o razveljavitvi napisanih in nenapisanih smrtnih obsodb; o preiskavi mesta pokopa posameznih žrtev; o razveljavitvi obsodb v političnih procesih po uradni dolžnosti; o priznanju prisilnega dela v pokojninsko dobo; o razveljavitvi pokojninske dobe uslužbencem državnih institucij komunističnega zločina, ki so izvrševali zločinska povelja; o tem, da so imele nekatere ustanove in organizacije komunistične diktature zločinski značaj; o kolaboraciji (kolaboraciji z okupatorji in kolaboraciji z boljševiško Sovjetsko zvezo in njeno komunistično partijo); o arhivih.

“Projekt vrednostno-politične ocene komunistične diktature v Sloveniji in zakonsko urejanje pravnih, socialnih in moralnih posledic takšne ocene je mogoče kratkoročno uresničiti le tako, da občutno spremenimo razmerje političnih sil v Sloveniji.”

»Trenutni položaj v Sloveniji takšnim projektom ni posebno naklonjen. Stranke še vedno niso prebavile taktike kratkoročnega egoizma in burkastih nastopov za enodnevne uspehe. Uveljavitev srednje- in dolgoročnih potez v političnih igri še vedno ogroža ravnotežje znotraj strank in diktira vodstvom uporabo demagogije. To zadeva vse stranke, razlike sicer so, vendar strateško ničesar ne pomenijo.«

Premočrtno Pučnikovo prizadevanje je ostalo bolj svetilnik in kompas kot udejanjeni program. Vendar se prav ob Pučniku velja spomniti, da sta leti 1995 in leto 2005, kar se tiče spominjanja konca 2. svetovne vojne, zelo različni leti. V desetih letih smo Slovenci vložili

velike energije, da smo se nadaljevali kritično soočenje s totalitarnim 20. stoletjem. Omenimo samo spremembe vojne zakonodaje (posebej Zakon o popravi krivic) in zahteve za njihovo dodatno spreminjanje, denacionalizacijo, nadaljevanje projekta farnih spominskih plošč, postavitve spomenikov Pod Krenom in v Teharjih, Rupnikove spravne kamne v kapeli odrešenikove matere v Vatikanu, označevanje in popis grobišč (skupina okoli Mitje Ferenca), popis žrtev 2. svetovne vojne in revolucije v Inštitutu za novejšo zgodovino, številna znanstvena srečanja in objave, razstave, mnoge domoznanske publikacije, izkope žrtev, spominske skupnosti (naj omenim študijski krožek Moč preživetja), nekatere odmevne televizijske oddaje (izstopa Jože Možina), večletno policijsko akcijo Sprava pod vodstvom Pavla Jamnika, številne parlamentarne in medijske polemike ... Vlada je počastila tigrovce kot prve slovenske upornike proti okupatorju, v medijih se soočamo zagovorniki različnih interpretacij vojnega in revolucionarnega obdobja. To dokazuje, da je partijskega kastriranja resnice konec. Prav gotovo pa smo še daleč od tega, da bi lahko rekli, da ni več patološkega vpliva sistema ohranjanja in razvijanja revolucionarnih izročil.² Še vedno ostajajo pred nami programske naloge, ki so jih zapisali Jože Pučnik in drugi. Ker je leta 2005 šestdeset let od konca 2. svetovne vojne, bi bilo prav, da bi skušali vsaj del vseh teh pobud, ki pomenijo tudi doseganje resnice, pravice in sprave, uresničiti.

Naj jih predlagam nekaj:

- znanstveni posvet pod naslovom Vest in samozavest,
- mnenjski referendum o umoru, ropu in laži,
- izenačitev vseh žrtve vojnega in revolucionarskega nasilja v zakonih,
- obeleževanje grobišč in iskanje grobov,
- dokumentacijski center o revoluciji in sistemu ohranjanja in razvijanja revolucionarnih izročil.³

Kar nekaj pobud je (spravna deklaracija, poskusi obsodbe komunističnega totalitarizma z raznih strani, predlogi za spremembo vojnih zakonov), ki vsaka po svoje bolj ali manj celovito skušajo uresničiti prav Pučnikovo zamisel o vrednostno-politični oceni projekta boljševistične revolucije z izsiljeno državljansko vojno na Slovenskem. Mozaični drobci v tem iskanju je tudi moje besedilo, ki ga objavljamo v nadaljevanju

Slovenija – okupacija, upor, boljševistična revolucija, državljanska vojna, komunistični rasizem

Opozorimo na temeljne prizadetosti slovenskega prostora zaradi totalitarnih intervencij nacionalsocializma in komunizma v slovenski družbi v kontekstu druge svetovne vojne, okupacije, upora proti okupatorju, boljševistične revolucije z izsiljeno državljansko vojno v letih 1941-1945, permanentne komunistične državljanske vojne proti lastnemu ljudstvu, božjega kompleksa in rasizma v letih 1945 - 1991, ki imajo svoje posledice tudi v samostojni Sloveniji po letu 1991.

1941 – 1945

Dne 7. aprila 1941 se je z napadom Nemčije, Italije in Madžarske na Jugoslavijo začela 2. svetovna vojna tudi za ozemlju Dravske banovine, že prej so bili v vojni Slovenci, ki so po 1. svetovni vojni po Rapalski pogodbi prišli pod Italijo, in Slovenci v Avstriji. Pod Nemčijo je prišlo okoli 800.000 Slovencev, pod Italijo okoli 600.000 in pod Madžarsko okoli 100.000. Po kapitulaciji Italije zasede slovensko ozemlje, ki je bilo pod Italijo, Nemčija. Namen vseh okupatorjev je bilo raznorodovanje Slovencev in priključitev ozemlja okupatorskim državam.

Sovražniki

Med drugo svetovno vojno je prišlo v Sloveniji do nacionalnih, socialnih in versko-

svetovnonazorskih revolucionarnih procesov. Vojskujoča se tabora sta partizansko gibanje na eni in nasprotniki partizanskega gibanja na drugi strani. Partizansko gibanje označujeta rezistenca proti okupatorju in boljševistična revolucija, njegove mednarodne zaveznike protinacizem, Sovjetsko zvezo pa še posebej svetovna boljševistična revolucija. Nasprotniki partizanskega gibanja so okupatorji, ki jih označuje genocidni rasizem, in slovenski sodelavci okupatorja, za katere sta značilna protikomunizem in kolaboracija.

Žrtve

Od 1941 do 1945 je bilo med prebivalstvom ozemlja današnje Slovenije verjetno več kot 90.000 smrtnih žrtev (okoli šest odstotkov prebivalstva). Posledica nasilja okupatorjev je bilo več kot 100.000 izgnancev in beguncev, več kot 50.000 zapornikov (brez izgnancev), več kot 55.000 interniranih, deset-tisoče prisilno premeščenih na delo, več kot 200.000 Slovencev je bilo mobiliziranih v okupatorske armade in paravojaške formacije. V partizanski armadi pod vodstvom komunistov je bilo krajši ali daljši čas okoli 100.000 partizanov, še več je bilo civilnih podpornikov partizanskega gibanja. Več kot 25.000 Slovencev je bilo v protikomunističnih enotah. Za žrtvami so ostali stotisoči žalujočih staršev, vdov, sirot, stotisoči zaplemb in premoženjskih škod ...

Komunistična partija

Komunistična partija Slovenije je imela za svoj cilj izpeljavo boljševistične revolucije. Stranka, ki je pred 2. svetovno vojno štela okoli tisoč članov in nekaj tisoč članov komunistične mladine in simpatizerjev, je začela svoj pohod na oblast po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo. Kako brezobziren je bil komunistični pohod na oblast, nam priča dejstvo, da je bilo zaradi komunističnega terorja nad Slovenci že med vojno umorjenih verjet-

no okoli 8.000 neoboroženih Slovencev (civilistov, vojnih ujetnikov in partizanov), po vojni pa še več kot 15.000, okupator pa v spopadih s slovenskimi partizani med 2. svetovno vojno ni izgubil več kot 5.000 mož. Obenem pa je bila komunistična strategija, da so partizanske enote z manjšimi napadi neprestano izzivale strašno okupatorjevo maščevanje nad civilnim prebivalstvom. Ta okupatorski teror je gnal ljudi v partizanski tabor. Obenem je okupator z mobilizacijo Slovencev v svoje armade povzročil množičen beg ubežnikov v partizanske enote. Ali kot je rekel eden slovenskih komunistov: Hitler je bil kladivar komunizma v Sloveniji.

Državljska vojna 1942 – 1952

S septembrom 1941 so komunisti razglasili vsakogar, ki bi se izven partizanskega gibanja, ki so ga vodili komunisti, upiral okupatorju, za "narodnega izdajalca". Proti komunističnemu terorju je poleti 1942 ogroženo prebivalstvo s sodelovanjem meščanskega tabora in katoliške Cerkve na italijanskem okupacijskem območju začelo ustanavljati Vaške straže, ki so potem sodelovale z italijanskim okupatorjem. Po kapitulaciji Italije je bilo v sodelovanju z nemškim okupatorjem ustanovljeno Slovensko domobranstvo. Razvnela se je krvava državljanska vojna.

Permanentna komunistična državljanska vojna proti lastnemu ljudstvu po letu 1945

Komunistična zmaga, prinesena na jugoslovanskih in sovjetskih bajonetih, je maja 1945 sprožila številne ofenzive v boju proti lastnemu ljudstvu. V krvavem obračunu po 2. svetovni vojni je bilo umorjenih okoli 18.000 prebivalcev ozemlja današnje Slovenije, okoli 20.000 jih je pobegnilo v tujino in so bili potem kot politična emigracija obravnavani kot "narodni izdajalci". Uprizorjeni so bili številni politični sodni procesi, v

katerih je bilo v nekaj letih po 2. svetovni vojni obravnavanih okoli 25.000 oseb. Poleg političnega so komunisti izvedli tudi etnično čiščenje, iz Slovenije so pregnali oz. so preselili več kot 50.000 oseb nemške in italijanske narodnosti. Začela se je razredna vojna proti zasebni lastnini - samo v letih 1945 - 1952 je bilo več kot 27.000 zaplemb zasebne lastnine. Posebna fronta je bila fronta za kolektivizacijo kmetijstva. Kmete so posebej zatirali z obveznimi oddajami in visokimi davki. Na uničenje je bila obsojena tudi katoliška Cerkev. Številne duhovnike in laike so sodili v političnih procesih, uničevali so verske objekte in preprečevali verske obrede.

Tajna politična policija

Nosilec komunističnega terorja je bila tajna politična policija. Ta je z neizmerno energijo nadzirala in tudi sama ustvarjala notranje in zunanje sovražnike. V sistemu dosjejev se je, bodisi kot nadzorniki bodisi kot nadzorovani, znašlo skoraj vse odraslo prebivalstvo Slovenije.

Komunistični božji kompleks in partijski rasizem

Če je rasizem to, da si nekdo na osnovi svoje izmišljene večvrednosti pripiše posebne zasluge in privilegije, potem imamo tudi v primeru slovenskega komunističnega kozmosa opraviti z značilnim rasističnim sistemom. Ali drugače rečeno: umišljenja mogočnost, prenapihnenost partijsko-partizanskega fantazijskega sveta je nujno zahtevala strašne žrtve pri tistih, na katere so tekli patološki izcedki lažnivega samoljubja oblastne elite.

Komunistični sistem ohranjanja in razvijanja revolucionarnih izročil je bil kvazireligijski temeljni nauk o stvarjenju partijskega sveta. Ta nauk je bil podlaga za kvazidemurgično delitev ljudi na različne položaje v partijski družbi. Prva delitev je bila delitev na partijsko privilegirani in partijsko diskrimi-

nirani del. Partija si je vzela vlogo boga. Mrtve in žive je razdelila v partijska nebesa in partijski pekel oz. v kastne razrede v razponu od slavljenih "narodnih herojev" do zaničevanih "narodnih izdajalcev".

Leta 1945 so v popisu vojne škode svojci lahko še prijavljali vse žrtve in škode. Do leta 1950 pa so bili opravljeni popisi žrtev, ki jih je vodila Zveza združenj borcev. V njih ljudi, ki so jih usmrtili partizani oz. so padli v spopadih s partizani, padlih mobilizirancev v okupatorske armade in še nekaterih kategorij žrtev (večina žrtev bombardiranj, padli vojaki jugoslovanske vojske v aprilski vojni 1941, nekatere žrtve vojnih nesreč ...), ni bilo več.

Ta delitev mrtvih je imela usodne posledice za svet živih. Sezname "naših" mrtvih so določali tisti del sveta žalujočih sorodnikov, staršev, vdov in sirot, ki jih je partijska oblast priznala za „naše“ ter jim dodelila ustrezne rente, podpore in odprla možnosti za šolanje in napredovanje. Sorodniki mrtvih, ki so se znašli v partijskem peklu, so bili zaničevani in diskriminirani. Tako je bila delitev mrtvih na „naše“ in „vaše“ osnova za razdelitev sveta živih na „naše“ in „vaše“. Partijska družba, katere nosilno geslo je bilo „bratstvo in enotnost“, je bila od vsega začetka družba, ki je bila razdeljena, ne sicer po prejšnjih kapitalističnih razrednih delitvah, ampak v kaste. To kastno razlikovanje je bilo temeljni mehanizem za obvladovanje družbe, saj je bila naloga partijsko privilegirane deli, da vlada partijsko zatiranim.

Osnovna delitev družbe na del, ki so ga materialno in tudi drugače favorizirale podeljene rente (delitev vojnega plena), je bil opravljen v 60. letih 20. stoletja. Poleg raznovrstnih borčevskih statusov in privilegijev pa je bila stalnica razlikovanja članstvo v Komunistični partiji oz. Zvezi komunistov. Komunisti so bili kot ljudje posebnega kova določeni za vodilne položaje in uživanje različ-

nih bonitet (roka roko umije, zveze in poznanstva). Matematika te slovenske partijsko rasistične krjavljščine je razmeroma brutalna. Nekaj stotisoč članov Zveze združenj borcev, Komunistične partije oz. Zveze komunistov in mnogi njihovi svojci so pripadali partijsko privilegirani družini.

Na nasprotni strani je grešnega kozla, ki je vzdrževal lažno samopodobo partijske vsemogočnosti, igralo podobno število ljudi. Nekaj stotisoč je bilo pripadnikov ožjega jedra in družinskih članov temeljnih diskriminiranih kategorij: sorodniki več kot 40.000 zamolčanih vojnih žrtev, duhovščina in vidnejši katoliški laiki, meščani, plemstvo, kmečki posestniki in drugi.

Slovenska tranzicija in sprava

V Sloveniji so stranke, ki so se razvile iz političnega korpusa druge Jugoslavije, z izigranim nacionalističnim adutom ostale pri oblastnem koritu tudi po letu 1990, ali poenostavljeno rečeno: komunisti so nacionalističnega aduta izigrali tako v drugi svetovni vojni kot tudi v slovenskem osamosvojitvenem projektu in v junijski vojni leta 1991. Če je v enopartijskem modelu to izigravanje partijskega nacionalizma trajalo 45 let, se lahko vprašamo, koliko časa se bo dalo igrati na to karto v parlamentarni demokraciji.

Vodilni boljševiki in njihovi dediči so si zastavili predvsem dve nalogi: da nobeden od komunističnih zločincev ne bi bil obsojen pred sodiščem zaradi zločinov, ki ne zastarajo, in da bi pohod partije na oblast med 2. svetovno vojno predstavili kot "narodnoosvobodilno gibanje".

Čeprav policija in tožilstvo intenzivno zbira dokaze predvsem o množičnih pobijanjih ljudi po 2. svetovni vojni, še nista uspeli nikogar spraviti pred sodišče. Vendar pa se je nabralo toliko zgodovinskih dokazov, da mit o "narodnoosvobodilnem gibanju" dobiva svojo sodbo pred sodiščem zgodovine. Za-

molčanim žrtvam svoji postavljajo spomenike, državne komisije in civilna družba odkriva nova in nova zamolčana grobišča žrtev komunističnega terorja.

Svoje dolgove do komunistične predhodnice slovenska država poravnava počasi. Zakon o denacionalizaciji se le počasi uresničuje, zakona o žrtvah vojnega nasilja in o popravu krivic še vedno ne upoštevata žrtev partijskega terorja med drugo svetovno vojno in njihovih svojcev, pa tudi sicer se ta zakonodaja uresničuje s številnimi ovirami s strani dedičev sistema ohranjanja in razvijanja revolucionarnih izročil.

Slovensko pravno razmišljanje in delovanje ima bogato izročilo, veliko posejanih semen je obrodilo sad. Po drugi strani pa ni mogoče prav natančno povedati, koliko so utemeljene tiste domneve, po katerih pravne misli in obredi pravzaprav niso potrebni, saj so se ljudje že zdravorazumsko zbgali med seboj.⁴ Upam pa si trditi, da tisti, ki poudarjajo, da spravljane ni potrebno, skušajo pomesti zgodovinske travme pod preprogo.

Spravni proces je dogajanje, v katerem prav gotovo no moremo pričakovati "umiritve" in "pozabe", ki bi prekrila kritično presojo zgodovine v okvirih dosežene stopnje civilizacijskega razvoja in ki bi se skušala izogniti kesanju in odpušcanju.

Moč preživetja

Jože Dežman v zadnjih letih v študijskem krožku Moč preživetja dela s skupino sirot, ki jim je partizansko gibanje pobilo ali očeta, ali oba starša ali več družinskih članov. Posebno pozornost posveča travmatskim posledicam zgodovinskih tragedij (posttravmatska stresna motnja, žalovanjska motnja) in njihovemu preseganju. Z nastopom članov v dokumentarnem filmu Jožeta Možine (januar 2004) je krožek doživel veliko javno pozornost v Sloveniji in med Slovenci po svetu. Jeseni 1994 so člani krožka vložili tudi ustavno pobudo za spre-

membo zakonov o žrtvah vojnega nasilja in popravu krivic, ki se ji je pridružilo že več kot sto pobudnikov. Jože Dežman je usode članov krožka s spremno študijo o posledicah okužbe slovenske družbe z avantgardnim sovraštvom in komunističnim rasizmom ter možnostim za ozdravitev objavil v knjigi *Moč preživetja - sprava z umorjenimi starši*.

Pripis

Dogajanje v Sloveniji se izredno hitro razvija. Odmevni dogodki se prelivajo eden čez drugega. Policija, ki je nekoč ščitila partijske zločince, je ovadila nekdanjega predsednika jugoslovanske vlade in enega glavnih nosilcev politike partijskega državnega terorizma v prvih povojnih letih. Tisoči ljudi so si ob tej spremembi, ko država preganja zločince in s tem ščiti žrtve, oddahnili. Velike spremembe naj ilustriram s primerom ženske, ki si je pred letom dni komaj upala spregovoriti o usodi očeta, ki so ji ga umorili partizani med 2. svetovno vojno. Ko me je pred časom poklicala, mi je povedala, da bo šla o očetovi usodi vprašat partizana, za katerega meni, da je bil prisoten pri umoru njene očeta. Ta vedenjska sprememba dobro ilustrira, kako se spreminjajo razmerja med ljudmi. Pa ne na osnovi sile in prisile, ampak na osnovi spraševanja vesti in vrnitve slovenske družbe in države k temeljnim civilizacijskim načelom. To temeljno spremembo ilustrirajo tudi mnogi drugi medijski in strokovni dogodki, ki nam pričajo o veliki spremembi. Vse to brstenje nas vabi k sodelovanju in občudovanju.

1. Jože Pučnik, Breme preteklosti *Nova revija* 136-137, 1993..
2. Jože Dežman, Zvestoba in upor, *Družina*, 8. maja 2005.
3. Slovenska pravna politika?, *Zvon*, november 2004.
4. Prav gotovo niso dovolj javno predstavljena nešteta pravna dejanja med ljudmi, v družinah, v soseskah in skupnostih.

Komunizem: revolucija, eksodus, genocid in teror

Pričujoči sestavek želi podati pogled na prelomni čas 2. svetovne vojne, ob tem pa skuša motriti tudi današnji trenutek in se ozreti naprej na spravo in prenavo. Omeniti velja še, da se ne naslanja na prvotne vire, pač pa na verodostojne premišljevalce tistega časa, zlasti na dr. Marka Kremžarja.

Pregrete slovenske razmere zaradi razprtij med liberalci in desnico, svetovno gospodarsko krizo¹ pred 2. svetovno vojno in začetek slednje² je izkoristila majhna skupina ljudi, ki se je povezala v Komunistično partijo Slovenije in tako naenkrat postala najbolj preteča nevarnost za vse Slovence, saj je bil v tistem času svetovni komunizem na višku svojega revolucionarnega vrenja. Slovenski komunisti so svoje cilje zasledovali z neverjetno vztrajnostjo in doslednostjo, kot je to sploh značilno za kadrške komunistične stranke po svetu.³ Svoji ideji so bili povsem predani in so uporabljali vsa sredstva za doseg svojih ciljev. Žrtev njihove teroristične politike (likvidacije) so bili domala vsi vidni voditelji desnice, kar je pomenilo paralizo desnega bloka, ki je sicer predstavljal večji del slovenskega naroda. To je komunistični partiji omogočilo, da je pod okriljem in krinko sicer absolutno monopolistične Osvobodilne fronte izvedla komunistično revolucijo⁴ in po vojni po spletu nesrečnih okoliščin prevzela oblast. "Nihče na Slovenskem ni takrat (ob začetku revolucije, op. L. R.) z orožjem napadal komunistov iz političnih ali iz ideoloških razlogov. Sami, neizzvani, so pričeli s pobijanjem drugače mislečih rojakov in tako hote povzročili samoobrambo idejnih nasprotni-

kov.⁵ Če kdaj v vseh letih revolucije, je v njenih pričetkih vsa krivda in vsa odgovornost izključno na strani partije."⁶ Revolucija, ki "sprosti najgloblje, pa tudi najmanj dovoljene človekove strasti",⁷ z energijo iz tiste zavženosti, ki se je ljudje v normalnih razmerah niti pred seboj ne bi upali priznati,⁸ je sprožila bratomorno vojno; njeno nasilje je izzvalo najprej samodejno obrambo ljudi: najprej z vaškimi stražami, septembra 1943, po odhodu Italijanov, pa je bilo ustanovljeno domobranstvo.⁹

Slovenski katoličani so v času zaostrenih družbenih napetosti,¹⁰ med samo revolucijo in tudi vsa leta nesvobode po njej¹¹ jemali opomine vodstva katoliške Cerkve resno. Vztrajali so, trpeli, se pogumno upirali zmoti in preganjanju ter izpili do dna grenko čašo, ki jo omenja papež Pij XII. "Morda ni najmanjša med grenkobami, da nekateri preživeli pričevalci po vsem trpljenju, ki so ga prestali od sovražnikov krščanstva, niso našli razumevanja prav pri tistih katoliških bratih in učiteljih, ki so jim bili komaj nekaj let prej pravilno svetovali pot žrtve, odpora in poguma."¹² Ob tem je treba še posebej poudariti svetniško, preroško pa tudi mučeniško osebnost¹³ škofa Rožmana,¹⁴ ki mora še danes, kadar se zasliši njegovo ime, gledati nelagodje svojih sobratov in svojih vernikov.¹⁵

Konec vojne se je po nesrečnih okoliščinah obrnil tako, da so zmagali dvojni kolaboracionisti. Slovenski komunisti so namreč kolaborirali z imperialistično Sovjetsko zvezo in s "klasičnimi" okupatorji.¹⁶ Naj bo spričo človeških življenj puščena ob stani izguba slo-

venskega narodnostnega ozemlja na zahodu, krvavo barantanje v zameno za Koroško,¹⁷ nezmožnost za organizacijo zadovoljivega gospodarstva¹⁸ itd. Kajti "vrhunec terorja je slovenska KP dosegla po koncu vojne¹⁹ leta 1945 s skrbno preračunanimi množičnimi poboji domobrancev in drugih nasprotnikov".²⁰ "Ne glede na to, ali govorimo o dvanajstih tisočih po vojni pomorjenih, razoroženih domobrancev, ali o štiridesetih in več tisočih slovenskih žrtev, ki jih omenjajo nekateri nekdanji oblastniki, ali o dvestotih tisočih pobitih protikomunistov različnih narodnosti na slovenskih tleh, dejstvo je, da je povojni čas pri nas zaznamovan z genocidom, ki so ga organizirali in izvedli slovenski komunisti nad nasprotniki svoje ideologije. V Sloveniji je bil zagrešen genocid. /.../ Ta nepredstavljen zločin proti človeštvu vse do danes v Sloveniji ni uradno raziskan ne obžalovan in ne obsojen."²¹

Slovenski komunisti in njihovi kolaboranti²² se z genocidom niso izdivjali, temveč so širili med rojaki celo zunaj državnih meja²³ in celo med mnogimi svojimi pristaši²⁴ strah še dolga desetletja, čeravno v različnih oblikah in ob uporabi različnih metod.²⁵ Uradno je bilo treba ustoličiti laž, da ne bi bilo razvidno, "kdo so morilci, kdo njih sopotniki in kdo žrtve".²⁶ Laž se je lahko ohranjala le v miljeju strahu, tega pa so vzdrževali z vsestranskim nasiljem. Samo prva leta je šlo skozi komunistične zapore 200.000 Slovencev, ki so - poleg mnogih nezaprtilih - ostajali pod nadzorom.²⁷ Ko se je neposredni teror nekoliko razredčil, je še vedno ostal spomin nanj in ta je z policijskim aparatom ter detajlno organizirano mrežo denunciantov povsem zadovoljivo zagotavljal verodostojnost in uspešnost groženj, ki so nadalje vzdrževale režim. Ob laži, ob zločinah proti duhu in osebam²⁸ so - rešene neprijetnega (samo)spraševanja - rastle pohabljene generacije,²⁹ spričo katerih se ni čuditi razcvetu komunistične kontinuitete³⁰ v demokratični preobleki.³¹

Omenjene generacije so se navzele uradnih "resnic" tudi glede diaspore.³² Etikete so bile nedvoumne, nelagodje ostaja - in ostaja tudi v danem primeru skrajno krivična "modrost" češ, *oboji so enako krivi*, ali *nekaj bo že držalo, kjer je dim, je tudi ogenj*.³³ Mnogokrat celo pri predstavnikih Cerkve.³⁴ "Seveda ne mislijo vsi rojaki tako, a tisti, ki mislijo drugače, radi molčijo. Zgovorni, tisti, ki jim ni bilo treba nikdar molčati, pa s komaj prikrito škodoželjnostjo postavljajo nedolžna vprašanja, na katera nihče ne odgovarja: *Le zakaj so šli v emigracijo, če niso imeli slabe vesti?* Kot da ne bi bilo ne Teharij, ne Roga, ne Hrastnika, ne desetstisočev beguncev in vrnjencev različnih narodnosti, pomorjenih - na slovenskih tleh."³⁵

Nekaj tisoč Slovencev si je torej rešilo življenje z odhodom v tujino.³⁶ Iz izkušenj so vedeli, da bodo komunisti morili. Čas je pokazal, da se niso motili. Zato so kasneje v emigraciji tudi ostali.³⁷ Sprejeli so strašno ceno,³⁸ ki sta jo zahtevali svoboda in preživetje.³⁹ Brez vsakršne podpore so z izjemnimi napori začeli graditi svojo izseljeno Slovenijo; ⁴⁰ svoj osebni⁴¹ in skupnostni⁴² (umetniški, kulturni, prosvetni in politični) življenjski prostor,⁴³ ki je ogromnega pomena za celotno narodovo telo.⁴⁴ "Od tedaj je minilo že pol stoletja in večina tedanjih beguncev leži pokopana na vseh petih kontinentih. V tuji zemlji čakajo vstajenja in pravice. Nekateri preživeli Slovenci pa bi se vendarle radi vrnili v domovino. A sedanje Slovenije nekdanji begunci ne zanimajo. Ni jih povabila, naj se vrnejo, ni jim vrnila doma in kdor se hoče vrniti, se lahko priseli v svojo slovensko domovino kot ponoven emigrant. Biti emigrant ni lahko. Priti kot emigrant v lastno domovino pa je boleče. A domovini je v petdesetih letih komunističnega totalitarizma otrpnilo srce. Ne čuti in ne razume bolečine svojih beguncev. Zdi se, da je ne gane, ko leto za letom - odšteva."⁴⁵

Sprava in prenova

Z zlomom komunističnega totalitarizma, s prihodom demokracije in slovenske države je dolgoletno upanje matičnih Slovencev in še posebej slovenske diaspore postalo resnica.⁴⁶ Prišlo pa je tudi razočaranje; dejstvo je, da se v Sloveniji razmere še zdaleč niso spremenile s tisto temeljitostjo,⁴⁷ ki jih predvideva formalna sprememba iz totalitarizma v demokracijo.⁴⁸ Posledice tega prinašajo razočaranje: "Domovina, ki smo jo desetletja hranili v svojem srcu, ni prepoznala naše resničnosti in bolečine. Večine rojakov v domovini ta del slovenskega narodnega telesa in naše skupne zgodovine ne zanima,"⁴⁹ kakor jo premalo zanimajo tudi zunaj meje na narodnostnem ozemlju naseljeni Slovenci.⁵⁰ "Marsikdo je upal, da bo s sistemom izginila tudi laž in da bo prehod v svobodno družbo pomenil tudi spreobrnjenje. /.../ Petinštirideset let, tri generacije marksističnega totalitarizma, je pustilo svoje tragične sledove. /.../ Škoda ne bo izginila čez noč. /.../ Od vseh Slovencev doma in po svetu je odvisno, kaj bo napolnilo praznino, ki jo zapušča propadli režim. Le sinovi in hčere slovenskega rodu lahko ohranimo življenje slovenskemu narodu. Pred to odgovornostjo stoje generacije Slovencev. Uspelo jim bo, oprtim na trdne temelje krščanstva, zvestim resnici in usmerjenim v življenje."⁵¹

Slovenci torej po desetletjih močnih pretresov in velikokrat nevzdržnih moralnih in fizičnih nasilij stojimo v nekem novem obdobju.⁵² To obdobje se je začelo z demokratizacijo in s pridobitvijo samostojnosti. Odprlo je mnogo novih vprašanj in dodatno izpostavilo nujno po biološkem in moralnem zdravju naroda.⁵³ Vse to seveda še brez obračuna s preteklostjo, ki bi moral biti predpogoj. Minilo je dobro desetletje in izpolnjen ni niti ta. Tako ostaja odprto tudi vprašanje sprave. Vzrok zastoja, včasih celo nazadovanja (ASNOJ, povezovanje "NOB" in osvobajanja Slovenije spod Jugoslavije itd.) je v kontinui-

teti komunistične vladavine, z večino njenih (anti)vrednot. Spretno oblastno manipuliranje ob posedovanju vseh ključnih centrov moči. "Če ima stranka v rokah vso oblast, lahko vlada na totalitaren način, ne da bi ukinila eno samo institucijo demokratične države. Tako oblast imajo sedaj stranke postkomunističnega bloka."⁵⁴ Tudi po parlamentarnih volitvah (2004) morda ni realno pričakovati zelo hitrega napredka. Razmišljanje o spravi, ki jo sicer realizirata že svoboda in pravica,⁵⁵ kot o nečem dosegljivem, je v takem kontekstu na meji iracionalnega. Pogoj za spravo, ki je šele izhodišče za duhovno rast,⁵⁶ je namreč resnica, priznanje krivde, obžalovanje in poprava krivic. Kdor npr. usmiljeno deli, a ni prej zadostil pravici, dodaja stari krivici še novo krivico. Tako tudi velikodušno odpuščanje nasprotnikom totalitarnega komunizma pomeni dodatno krivico. Najprej je treba zadostiti pravici z razkritjem in sprejetjem resnice.⁵⁷

"Treba je ločiti spravo človeka s človekom, to je med posamezniki, ki so bili v revolucionarnem obdobju in po njem na različnih straneh, od sprave človeka z družbo, ki naj bo javno zadoščenje vsem, ki so trpeli javne krivice, bili javno zapostavljeni in blateni, ki jim je totalitarna oblast jemala svobodo in imetje, jih desetletja zapostavljala ali jih skušala moralno zlomiti, pa svojcem onih rojakov, katerim so vzeli najprej življenje, nato pa še dobro ime in pravico do groba."⁵⁸ Prva, osebna sprava,⁵⁹ je torej vprašanje posameznikov in je že desetletja v nevidnem teku, druga pa je dolžnost države. Njena naloga je, da izreče deklaracijo o obsodbi revolucije in komunističnega totalitarizma, pa zločinov in krivic, ki sta jih zakrivila, ter nato v skladu z njo tudi deluje.⁶⁰ To vključuje odpravo enostranskega prikazovanja zgodovine in etiketiranja⁶¹ državljanov na heroje in izdajalce; med temi namreč sprava ni mogoča.⁶²

Obžalovanje neupravičenega nasilja tudi na lastni strani je bilo prisotno med katoliš-

kimi protikomunisti že prve mesece begunstva, kljub ogorčenju in bolečini ob vesteh, da so komunisti ujete domobrance pomorili.⁶³ Ob tem še bolj izstopa dejstvo, da revolucionarna stran kljub neprimerno večjim krivicam, ki jih je zakrivila, teh ni obžalovala niti pol stoletja kasneje. Kakor koli obračamo besede o "napakah" (masovni pokol), običajno celo v domnevni simetriji s kolaboracijo, jih ni mogoče dojeti kot iskreno priznanje resnice. Da bi prišlo do nekake sprave brez priznanja, brez obžalovanja in brez poprave krivic, so bivši komunisti pričeli ponavljati, da je za narodno slogo potrebna pozaba. Pozivali so, naj bratsko gledamo naprej in ne preštevamo kosti njihovih žrtev.⁶⁴ "Seveda naj bi Slovenci pozabili le tisti del zgodovine, ki ne ustreza znanim verzijam enoumja. Izkušnje po vsem svetu pa kažejo, da se celo po dolgih letih zlaganosti ljudje, in med njimi tudi kak zgodovinar, naveličajo pripovedovanja pravljič in tudi praznine molka. Kljub bolj ali manj prirejenim uradnim verzijam o naši polpretekli zgodovini bo postajalo spraševanje, kako je v resnici bilo in kdo je kdo, vse glasnejše. /.../ Resnici ne bo mogoče uiti. /.../ Pravo podobo naše preteklosti bodo sestavljali, če bo treba po drobcih, dokler ne bo popolnoma razvidna. To se lahko zgodi kmalu, lahko pa traja rodove dolgo. Mogoče pa je tudi, da ob toliko lažeh slovenski narod izgubi voljo do iskanja resnice in z njo voljo do življenja, saj je znano, da ni mogoča prihodnost brez spomina na preteklost. /.../ Prav zato smo dolžni spet in spet razglašati resnico⁶⁵ o tem, kako se je na Slovenskem začela komunistična revolucija, kako so v prvih mesecih sovražne okupacije slovenski marksistični revolucionarji morili slovensko civilno prebivalstvo, ko ni bilo proti njim še nobenega oboroženega odpora. Ohranjanje resnice o pogubnih posledicah zmotne, perverzne ideologije dolgujemo rajnim, sebi in potomcem."⁶⁶

Na prelomu tretjega tisočletja bi se Slovenci morali zavedati, da sta obstoj in rast našega naroda odvisna predvsem od lastne volje. "Zato potrebujemo trdna skupna izhodišča, na katerih bomo v medsebojnem spoštovanju zavestno gradili narodno prihodnost. To bomo dosegli z razčiščeno preteklostjo, s poravnanimi krivicami, v zavesti, da je ob jasnih skupnih ciljih svobodna in odgovorna različnost med rojaki tista lastnost, ki omogoča narodu, da najde tudi ob nepredvidenih izzivih primerne izhode in poti."⁶⁷

Kljub pomislekom o nadaljnji potrebnosti (spricho lastne države) moramo Slovenci vztrajati na zgodovinskih programskih zahtevah po zedinjeni, svobodni in samostojni Sloveniji,⁶⁸ čeprav vemo, da imajo te besede lahko danes vsaj deloma drugačno vsebino od tiste, ki so jo imele v preteklosti. Ta cilj bomo dosegali v skladu s spreminjajočimi se razmerami v svetu, na kulturnem, gospodarskem in političnem področju. Slovenska država, ki je najpomembnejši dejavnik pri uresničevanju narodnega programa, naj bi bila po svoji pravični ureditvi, kulturni sili in gospodarskem razcvetu ponos vsem Slovincem ter privlačno in dobrohotno središče za rojake, ki živijo na slovenskem etničnem ozemlju zunaj njenih meja ali v svetu.⁶⁹

"Težko pridobljeno državno suverenost hočemo ohraniti in se zato na področju meddržavnih povezav ne odpovedujemo pravici do enakopravnega vstopa in svobodnega izstopa. To pravico bomo uporabljali izključno v korist celotne narodne skupnosti. Ne bomo dovolili, da bi nam kdorkoli z gospodarskimi, kulturnimi ali političnimi pritiski še naprej manjšal narodno ozemlje, ki je očetnjava vseh Slovencev. Utrjevali bomo medsebojne gospodarske vezi povsod, kjer živijo Slovenci; z vztrajno podjetnostjo bomo ustvarjali prožno gospodarsko mrežo, ki naj veča skupno blaginjo, omogoča njenim članom resnično samostojnost in krepi samozavest. Gospodar-

ska trdnost, sad kakovosti, poštenosti in podjetnosti, naj ustvari pogoje za ponovni nakup slovenske zemlje tam, kjer nam je bila nekoč odvzeta, hkrati pa omogoči narodu nemoten kulturni razvoj v tesni povezanosti z lastnimi, tisočletnimi koreninami in z univerzalnimi duhovnimi utripi. Tako nam bo mogoče ohranjati narodno identiteto na svoji zemlji in v diaspori. Visoka kulturna raven, strokovna usposobljenost in krepka vzajemnost lahko odtehtajo maloštevilnost, ki je ne smemo enačiti z majhnostjo.”⁷⁰

Neizogibna naloga vseh Slovencev je gojiti in razvijati svoj jezik,⁷¹ ki je najvidnejši in najpomembnejši izraz naše skupne narodne biti.⁷² Ob tem je treba krepiti kulturne in gospodarske vezi z vsemi narodi sveta na temelju enakopravnosti in medsebojnega spoštovanja. Pojav globalizacije naj se sprejme kot izraz solidarnosti med narodi, nikakor pa ne kot postopno utopitev narodnih in osebnih posebnosti v kulturni brezobličnosti, gospodarski odvisnosti in političnem centralizmu.⁷³

Narodni program ima smisel le tam, kjer je življenje, zato je potrebna zavestna odločitev za utrjevanje in širjenje življenja,⁷⁴ ki ga priznavamo za najvišjo, nedotakljivo, naravno vrednoto od spočetja pa do trenutka naravne smrti. Zato naj bo družina kot žarišče življenja v narodni skupnosti spoštovana in varovana.⁷⁵ Tudi odločitev za vrednoto življenja bodisi lastnega bodisi skupnega v družinski ali narodnostni skupnosti ni lahka. Vendar “če hočemo živeti, bomo za svoje življenje, osebno in narodno, morali marsikaj prenesti, tvegati in tudi trpeti”.⁷⁶ S trpljenjem se je slovenska prenova pred poldrugim desetletjem tudi začela. “Zaznamovali so jo naši bratje in sestre s svojo mučeniško krvjo. /.../ Zdaj prihaja čas, da seme, ki je padlo v zemljo, prične kaliti in rasti. /.../ Vsak od nas stoji pred svojimi svobodnimi odločitvami, pred odgovornostjo za težo in veličino prejete dediščine.”⁷⁷

1. Prim. J. Juhant, “*Pesimizem širijo tisti, ki so še včeraj obljubljali raj na zemlji*”, 21-22, J. Juhant, *Idejna diferenciacija slovenskih katoličanov: krepitev liberalizma in komunizma*, 21 - 36 in J. Juhant, *Pogovor z dr. Markom Kremžarjem*, 71 - 78.
2. Revolucija ne bi imela nobenih možnosti znotraj normalnega časa. Niti to pa revolucije ne upravičuje kot nekaj znotraj človeških mer. Misel na tak dogodek, kot je revolucija, bi bila irealna, če bi se ne bil zgodil. Če bi normalni čas trajal, bi se omenjeni potencial nezadovoljstva iztrošil v legalnih oblikah družbenih konfrontacij (prim. J. Stanovnik, *Aktualni kulturnopolitični komentar nove slovenske zaveze*, 1 - 2.).
3. Prim. J. Stanovnik, *Aktualni kulturnopolitični komentar nove slovenske zaveze*, 2 - 3.
4. Prim. M. Kremžar, *Med smrtjo in življenjem*, 11 - 50.
5. Prim. M. Kremžar, Strpnost in resnica, v: *Zaveza*, 33 (1999), 95.
6. M. Kremžar, *Med smrtjo in življenjem*, 24.
7. J. Stanovnik, Pogovori na Rogu, v: *Zaveza* 46 (2002), 86.
8. Prim. J. Stanovnik, prav tam, 86.
9. Prim. M. Kremžar, *Med smrtjo in življenjem*, 16 - 18.
10. Prim. J. Juhant, Škof Rožman in slovenski katoličani v tridesetih letih, v: *Rožmanov simpozij v Rimu*, Celje, 2001, 205 - 223.
11. Prim. M. Kremžar, Lastovka, ki je priletela v zimo, v: *Božjo voljo spolnjevat*, Celje, MD 1995, 551 - 557.
12. M. Kremžar, *Izbodišča in smer katoliškega družbenega nauka*, 108.
13. Prim. M. Kremžar, Osebnost škofa Rožmana, v: *Rožmanov simpozij v Rimu*, Celje, 2001, 353 - 367 in A. Rebula, *Na prepihu časa*, 331 - 333.
14. Prim. T.G. Pečar in F.M. Dolinar, *Rožmanov proces*, Ljubljana, Družina, 1996, 131 - 139, J. Juhant, “*Pesimizem širijo tisti, ki so še včeraj obljubljali raj na zemlji*”, 22., J. Kolarič, *Škof Rožman I.*, Celovec, MD, 1967, J. Kolarič., *Škof Rožman II.*, Celovec, MD, 1970 in J. Kolarič., *Škof Rožman III.*, Celovec, MD, 1977.
15. Prim. M. Kremžar, *Med smrtjo in življenjem*, 28 - 32.
16. Prim. M. Kremžar, n. d., 33 - 38.
17. Prim. M. Kremžar, n. d., 36 - 37.
18. Prim. M. Kremžar, *Pogled naprej*, 25 - 32 in M. Kremžar, *Pot iz socializma*, 10 - 16.
19. Prim. M. Kremžar, *Med smrtjo in življenjem*, 55 - 66.
20. M. Kremžar, Izvor in logika komunističnih pobojev, v: *Na pot k resnici in spravi*, Ljubljana, Družina, 1997, 39.
21. M. Kremžar, *Med smrtjo in življenjem*, 65.
22. Prim. J. Stanovnik, Aktualni kulturnopolitični komentar nove slovenske zaveze, v: *Zaveza* 46 (2002), 8. Stanovnik na tem mestu na podlagi Havlove misli o odgovornosti za totalitarizem razmišlja o bolj ali manj zavedni in bolj ali manj

- intenzivni kolaboraciji ljudi s totalitarnim sistemom, oz. z njegovimi nosilci. Dejansko je omemba teh kolaborantov na mestu šele v povojnem komunističnem času, ko so npr. vaški "civilni aparatčiki" vestno pomagali uresničevati nov režim.
23. A. Rebula, *Previsna leta*, Trst, Mladika, 1996.
  24. Prim. A. Isaković, *Hip 2*, Ljubljana, Borec, 1984 in J. Jezeršek *Arhipelag Goli: moja zadnja komandantska potovanja*, Ljubljana, CZ, 1989.
  25. Prim. M. Kremžar, Izvor in logika komunističnih pobojev, v: *Na pot k resnici in spravi*, Ljubljana, Družina 1997, 39.
  26. M. Kremžar, *Med smrtjo in življenjem*, 47.
  27. Prim. M. Kremžar, n. d., 47.
  28. Prim. M. Kremžar, Ob uvodu v črno knjigo, v: *Zaveza 44* (2002), 86 – 87.
  29. Prim. M. Kremžar, ES in NSZ, v: *Zaveza 45* (2002), 83.
  30. Prim. M. Kremžar, *Pot iz socializma*, 40 – 44. Kolikor je komunizem sestopil z oblasti, je zaradi sile razmer.
  31. Prim. M. Kremžar, *Pot iz socializma*, in J. Stanovnik, Aktualni kulturnopolitični komentar nove slovenske zaveze, v: *Zaveza 46* (2002), 1 – 17.
  32. Kljub bolečim lastnim izkušnjam dr. Kremžar obravnava na različnih mestih tudi izseljensko problematiko izven konkretnega slovenskega konteksta. Takole pravi: "Ne gre za to, da pošljamo izseljence s trebuhom za kruhom, kot smo to delali v preteklosti in delamo še danes. Tudi izseljevanje je treba prilagoditi razmeram in koristim skupnosti. Narod naj svojih članov ne izžene, marveč naj jih pošlje iskat novih obzorij. Izveteritorialna narodnost in narodna lastnina izven meje lastne države sta pogoja za boljše in bolj ubrano rast tako narodnih skupnosti kakor vsega človeštva. Skupina družin naj se z domačim kapitalom izseli kot enota, da ustvari v svetu ne le slovensko postojanko, marveč tudi slovensko podjetje. Namesto da pošljamo v svet izšolano in tehnično izurjeno delavno silo, da krepí tuja podjetja, bi morali organizirati slovenska podjetja, slovenske farme, slovensko gospodarsko mrežo po vsem svetu." (M. Kremžar, *Obrisi družbene preosnove*, 104).
  33. Prim. M. Kremžar, Dolgo slovo od revolucije, v: *Zaveza 43* (2001), 58 – 60.
  34. Prim. M. Kremžar, Čas mučencev, v: *Družina 33* (2002), 22.
  35. M. Kremžar, *Med smrtjo in življenjem*, 68.
  36. Prim. M. Kremžar, *Pogled naprej*, 11 in J. Juhant, "Pesimizem širijo tisti, ki so še včeraj obljubljali raj na zemlji", v: *Slovenec 51* (1992), 22.
  37. V začetku so računali na skorajšnjo vrnitev v domovino (Prim. M. Kremžar, *Begunstvo – po petdesetih letih*, v: *Zaveza 18* (1995), 42).
  38. Prim. M. Kremžar, *Begunstvo – po petdesetih letih*, v: *Zaveza 18* (1995), 42 – 45. Gre za pretresljiv osebnoizpovedni sestavek o begunstvu.
  39. Prim. M. Kremžar, *Med smrtjo in življenjem*, 68.
  40. Prim. A. Rebula, *Jutri čez Jordan*, Celje, MD, 1988.
  41. Prim. M. Kremžar, *Begunstvo – po petdesetih letih*, v: *Zaveza 18* (1995), 42 – 45.
  42. Prim. M. Stanovnik, V Buenos Aires in nazaj (Pogovor z Edom Škuljem), v: *Traditiones 1997*, 388 – 390.
  43. To velja še posebej za argentinsko slovensko skupnost. Razloge navaja sam dr. Kremžar v sledečem intervjuju. Prim. J. Juhant, Pogovor z Markom Kremžarjem: ob obisku domovine v juniju 1993, v: *Dom in svet 6* (1993), 264-266.
  44. Prim. M. Kremžar, *Pogled naprej*, 11 – 19
  45. M. Kremžar, *Med smrtjo in življenjem*, 68.
  46. Prim. J. Juhant, "Pesimizem širijo tisti, ki so še včeraj obljubljali raj na zemlji", 22.
  47. J. Juhant, *Pogovor z dr. Markom Kremžarjem*, 68.
  48. Prim. M. Kremžar, *Med smrtjo in življenjem*, 76 – 80.
  49. M. Kremžar, *Begunstvo – po petdesetih letih*, v: *Zaveza 18* (1995), 42 – 45.
  50. Prim. M. Kremžar, *Diaspora in matična država*, 296 – 310.
  51. M. Kremžar, *Glejmo 15 let naprej*, v: *Slovenec 41* (1992), 30
  52. Prim. A. Capuder, *Mozaik svobode*, Ljubljana, Mihelač, 1992, 58 – 62.
  53. Prim. M. Kremžar, *Obrisi družbene preosnove*, 202.
  54. J. Stanovnik, *Aktualni kulturnopolitični komentar nove slovenske zaveze*, 2.
  55. A. Capuder, *Ob stoletnici Slovenske ljudske stranke (SLS) – pogovor z dr. Markom Kremžarjem*, 70.
  56. Prim. J. Pučnik, *Sprava kot izhodišče za civilno rast Slovencev iz naroda v državo*, v: *Biti to, kar si - 33. študijski dnevi Draga 98*, Trst, 1999, 133 – 147.
  57. Prim. M. Kremžar, *Izhodišča in smer katoliškega družbenega nauka*, 175.
  58. J. Juhant, *Pogovor z dr. Markom Kremžarjem*, 68.
  59. Prim. B. Turk, *Argentinska skupnost lahko matični domovini pomaga bolje doživeti slovenstvo, pogovor z dr. Markom Kremžarjem*, 26.
  60. Prim. J. Pučnik, *Sprava kot izhodišče za civilno rast Slovencev iz naroda v državo*, 133 – 147.
  61. Prim. J. Juhant, *Pogovor z dr. Markom Kremžarjem*, 80. Na tem mestu dr. Kremžar o kolaboraciji kot komunistični ideološki diskreditaciji nasprotnikov. V nadaljevanju pa tudi o domobranski prisegi, kot glavnem argumentu komunistov (Prim. J. Juhant, *Pogovor z dr. Markom Kremžarjem*, 83 – 84, T. G. Pečar in F. M. Dolinar, *Rožmanov proces*, 131 – 139).

62. Prim. J. Juhant, *Pogovor z dr. Markom Kremžarjem*, 68 – 70.
63. To je razvidno iz naslednjega odstavka v poročilu škofa dr. Gregorija Rožmana papežu Piju XII. z datumom 1. avgusta 1945: "Oborožen bratomorni boj so začeli komunisti, ko so pričeli pobijati laike in duhovnike, očitne nasprotnike komunizma, ter ropati njihovo imovino. Za obrambo lastnega življenja in reševanje imovine se je ustanovila protikomunistična vojska. Res pa je, kar se med vojskovanjem rado dogaja, da so se nekajkrat tudi od strani protikomunističnih borcev mere nezadolženih varnostnih ukrepov in zapovedi krščanske ljubezni prekoračile, kar mi sami zelo obžalujemo." (M. Kremžar, *Med smrtjo in življenjem*, 82).
64. Res so zemeljski ostanki ljudi, ki jih je dala pobiti partija, vse do danes še neprešteti in za njihovo nasilno smrt naj ne bi bil odgovoren nihče (Prim. M. Kremžar, *Med smrtjo in življenjem*, 82).
65. Sprejetje resnice ne prinese takojšnjega miru. Mnogokrat vzbudi nasprotja, ki prispevajo, da je preteklost vse bolj razločna. Kdor hoče udoben mir za vsako ceno, se raje zavzema za relativizem resnic, ki vodi v brezbriznost in smrt (Prim. M. Kremžar, *Med smrtjo in življenjem*, 84).
66. M. Kremžar, *Med smrtjo in življenjem*, 82 – 84.
67. M. Kremžar, n. d., 108.
68. A. Capuder, *Enoumje 2000*, 140 – 143. Morda je v Capudrovih besedah zaznati sodobno zapisan isti program.
69. Prim. M. Kremžar, Temelj narodne preнове, v: *Nova revija*, 109/110 (1991), 812 – 820.
70. M. Kremžar, *Med smrtjo in življenjem*, 109.
71. Prim. J. Dular, Slovenska knjiga na poti v tretje tisočletje, v: *Narodna identiteta in skupna evropska usoda - 32. študijski dnevi Draga 97*, Trst, 1998, 60 - 78 in I. Urbančič, Jezik in kultura Slovencev v času odpiranja v Evropo, v: *Narodna identiteta in skupna evropska usoda - 32. študijski dnevi Draga 97*, Trst, 1998, 161 – 179.
72. Prim. M. Kremžar, *Med smrtjo in življenjem*, 109.
73. Prim. A. Bajuk, *Slovenija v evropskih integracijskih tokovih*, 53 – 81.
- A. Capuder, *Enoumje 2000*, 131 – 143.
74. Prim. A. Capuder, *Mozaik svobode*, 37.
75. Prim. M. Kremžar, *Prevrat in spreobrnjenje*, 69 – 71.
76. M. Kremžar, *Prevrat in spreobrnjenje*, 209.
77. Prim. M. Kremžar, *Temelj narodne preнове*, 820.

Šestdesetletnica osvoboditve in še česa

Ob vsakokratnem spominjanju na konec druge svetovne vojne - in letos je od tega minilo že šestdeset let - stopa naravno pri večini ljudi v ospredje pozitivna plat tega dogodka, pri čemer so mišljeni predvsem nastop miru, zmaga zavezniškega tabora nad silami Osi, torej nad fašizmom, nacizmom in japonskim militarizmom (za zmago nad slednjim je bilo sicer leta 1945 potrebno počakati še nekaj mesecev), in na s tem povezano osvoboditev pri narodih, ki so bili med vojno okupirani. Vendar je vsaj v tem zadnjem segmentu spomin evropskega človeka razdeljen: v Zahodni Evropi je spomin na osvoboditev neskalsen in za veliko večino ljudi oziroma za večino tistih, ki še imajo aktiven ali osebni odnos do dogodka, predvsem spomin na konec trpljenja, zatiranja in pomanjkanja, spomin na obnovev demokracije in pravne države. Seveda gre dodati, da po vsej verjetnosti to sicer ne drži povsem za del prebivalstva Nemčije in Italije kot tudi za bivše kolaboracioniste in njihove potomce, a le-ti kljub vsemu predstavljajo manjši del prebivalstva. V Jugovzhodni in predvsem v Vzhodni Evropi omenjena neskalsena veselost zadeva že manj ljudi, v nekaterih deželah verjetno le manjšino. Tu mislimo na splošno znano dejstvo, da je omenjeni del Evrope s koncem vojne prišel pod neposredno ali vsaj posredno zasedbo Sovjetske zveze, kar je imelo za posledico tudi vsiljenje sistema t.i. ljudske demokracije, kar je v praksi pomenilo diktaturo komunistične partije, vpeljevanje političnega sistema po sovjetskem vzoru ter omejevanje državne oziroma narodne suverenosti. Seveda je tudi tam

v samem letu 1945 vladalo veselje, posebej med vojaki Rdeče armade in prebivalstvom poprej okupiranih ozemelj, kajti nacistični okupacijski sistem je na teh območjih dejansko dosegel najnižjo točko nečlovečnosti in perversnosti, ki je bila toliko bolj uničujoča zaradi prislovične nemške učinkovitosti.

Toda tudi v sami Sovjetski zvezi je konec vojne prinesel številne nove človeške preizkušnje in tudi tragedije, ki so izhajale že iz siceršnje logike delovanja boljševidnega mehanizma, za katerega so vojna dogajanja pomenila spet dodatno vzpodbudo in "prispevala" dodaten (človeški) material za izkazovanje njegove učinkovitosti ter samoutemeljevanja. Že med vojno je dal Stalin pod prevezo sodelovanja z Nemci preseliti na drugo stran Urala cele narode in konec vojne za večino njihovih pripadnikov ni pomenil tudi povratka v domovino. Zaradi objektivnega in tudi načrtnega procesa rusifikacije manjših narodov je lahko prišlo do absurdnega, a hkrati tudi logičnega položaja, da so ob prodiranju nemške vojske proti vzhodu mnogi le-to pozdravljali kot osvoboditeljico izpod ruskega oziroma sovjetskega (revolucionarnega) jarma. Čeprav predvsem Hitler zaradi svojega zaničevanja Slovanov za tovrstne nagibe ni imel nobenega posluha, pa je kljub vsemu na teh območjih prihajalo do nezanemarljive kolaboracije z okupacijskimi oblastmi. Vsekakor pa je pri tem šlo za strašno dilemo in nemoogočo izbiro: s Hitlerjem ali s Stalinom! Če so izbrali "Hitlerja", so glede na splošni kontekst druge svetovne vojne hkrati bili že obsojeni na poraz, takorekoč morali so biti po-

raženi. Če pa so izbrali "Stalina", pa je bil rezultat pač znan, v njegovem "objemu" so že bili dotedaj. Žal se je ta izvorno protirevolucionarna in protiruska naravnost povezovala z agresivnim antisemitizmom, kar je privedlo do novih tragedij. Seveda imajo pri tem svoje "zasluge" tudi nacistične oblasti, ki so to na različne načine še vzpodbujale. Nekakšen simbol in labodji spev hkrati je v zgoraj opisanih procesih predstavljala akcija bivšega sovjetskega generala Andreja Vlasova z njegovo Rusko osvobodilno armado. Dejstvo, da je ena divizija te armade v začetku maja 1945 hotela pomagati vstaji Čehov v Pragi, a je bila njena pomoč zavrnjena, je dodatno ilustriralo brezizhodnost in "vnaprejšnjo" tragično usodo nekaterih subjektov v drugi svetovni vojni. O avtentičnosti narodnoosvobodilne naravnosti Fincev, ko so se priključili Nemčiji v operacijah proti Sovjetski zvezi, da bi osvobodili pred kratkim okupirano Karelijo in okolico Leningrada, seveda ni mogoče dvomiti. Na podobna izhodišča kaže tudi malo znano dejstvo, da so še dolgo v 50. in celo 60. letih v Ukrajini in Litvi delovali protisovjetski partizanski oddelki.

Konec vojne je bil za vse omenjene protisovjetsko usmerjene ljudi ter tudi, kar je bilo posebej značilno, za bivše sovjetske vojne ujetnike, sicer konec ene diktature, toda hkrati tudi pričetek nove kalvarije. Ni nujno, da so bili enostavno pomorjeni, Sovjetska zveza je imela namreč za odstranitev resničnih in potencialnih nasprotnikov na razpolago druga učinkovita sredstva: predvsem Sibirijo oziroma gulage.

Bolj ali manj podobno, čeprav ne nujno v takih ekstremnih razsežnostih, se je dogajalo tudi drugod na vzhodu in jugovzhodu Evrope in zato ni presenetljivo, če se pri splošni opredelitvi časa spomladi 1945 pogosto ne uporablja več brezrezervni izraz osvoboditev, temveč večkrat kar "osvoboditev". Na ta problem sta ob priliki petdesete oziroma šestde-

sete obletnice konca druge svetovne vojne več kot odmevno opozorila tudi zadnja dva predsednika Združenih držav Amerike. Po drugi strani se to dogaja tudi že pri resnih zgodovinske študijah, ki obravnavajo npr. dogajanje v Sloveniji. Zanimivo in intrigantno pa je, da to velja predvsem za avtorje, ki živijo in delajo v tujini, medtem ko so pisci v sami Sloveniji v zvezi s tem bolj previdni. Seveda je bil medvojni položaj v Sloveniji oziroma Jugoslaviji in morebiti tudi v Albaniji specifičen, saj je v teh deželah prišlo do t.i. avtentične revolucije, kar naj bi pomenilo, da je komunistična partija tu prišla na oblast s pomočjo oziroma prek vodenja odporniškega gibanja in brez neposredne podpore Sovjetske zveze, konkretno vojaške moči Rdeče armade.

Kljub temu lahko rečemo, da je v Sloveniji ob koncu vojne prevladovalo veselje, saj je s tem prenehalo tisto neposredno vojno stanje, ki je npr. zaradi vojaških operacij, ne glede na to, katere formacije so bile vanje vpletene, prinašalo opustošenje, smrtne žrtve, begunstvo, strah. Slovenski narod je bil s strani okupatorjev obsojen na kulturno in politično smrt in njihov poraz in izgon je tako pomenil prenehanje te nevarnosti. Zaradi premnogih žrtev je bilo upanje in zanašanje na prihajajoči mir toliko večje, tudi v zvezi z morebitnim uspehom v boju za zahodne (in severne) meje. Pregnanci in interniranci so se vračali domov, t.i. moralni pogon je še nekaj časa zadostoval pri "obnovi porušenih domov". Poleg tega so mnogi resno verovali v prihodnost izgradnje socializma, tudi pod vtisom brezprizivne in vse bolj samoumevne vodilne vloge komunistične partije, ki naj bi v svojem programu imela vzpostavitev socialistične oziroma komunistične družbe.

Po drugi strani pa je bila za marsikoga to resnično le "osvoboditev" ali celo še kaj hujšega. Poleg slovenskih domobrancev (tedaj organiziranih v Slovensko narodno vojsko) ter dela njihovih svojcev in sopotnikov, ki so se

umaknili in odšli v begunstvo, so prišli pod udar novega partijsko-policijskega režima tudi vsi drugi dejanski in potencialni nasprotniki, od podpornikov domobranstva, sredincev, duhovnikov, samostojno mislečih intelektualcev in bivših politikov pa do t.i. kapitalistov, obrtnikov, trgovcev in kmetov (kulakov!). Ko so bili pobiti vrnjeni domobranci, ko so bili obsojeni, nevtralizirani in razlašeni vsi ostali omenjeni nasprotniki in ko je kmečki stan vklenjen v policijsko-birokratsko-davčne verige, je bil cilj partijske države dosežen: zavlada je diktatura delavskega razreda, v čigar imenu je dejansko vladala komunistična partija, v njenem okviru pa "še bolj dejansko" partijsko vodstvo s pomočjo tajne policije. Druga faza revolucije je bila končno dovršena.

Prva faza revolucije se je dogodila med vojno, napovedana pa je bila že prej. Če odmislimo dejstvo, da je bil pač program izvedbe revolucije, prevzema oblasti in uvedbe vzorčnega in takorekoč zapovedanega sovjetskega sistema za vsako komunistično partijo samoumeven, lahko v primeru jugoslovanske oziroma slovenske partije zabeležimo tudi izrecno napoved izvedbe revolucije v povezavi z vojnim stanjem oziroma okupacijo. To se je npr. zgodilo na peti partijski konferenci Komunistične partije Jugoslavije oktobra 1940 v Zagrebu, ko je Edvard Kardelj povezal vprašanje odpora proti fašističnim napadalcem z interesi revolucije in Sovjetske zveze. Ta interes je partiji narekoval, da nastopi z odporom šele, ko je napadena matična dežela socializma, saj je po kasnejših Kardeljevih besedah šele s tem napadom vojna izgubila svoj imperialistični značaj. V kolikor bi šli komunisti v boj že pred tem, bi postali le "privesek imperialistične vojne". S tem bi podprli stremeljenja "reakcije", kar pa je bil seveda zadnji namen partije. Fašizem in s tem okupator za partijo v tem kontekstu ni bil glavni sovražnik, bil je le povod za taktiko, glavni sovražnik je bil

imperializem, na slovenskih tleh pa njegova zaveznica, "lastna izdajalska gospoda", kot se je izrazil Boris Kidrič. Če pri tem ne omenjamo pri večini partizanov in tudi komunistov seveda prisotno subjektivno narodnoosvobodilno usmerjenost, pa sta za vodstvo partije partizansko gibanje in Osvobodilna (Protiimperialistična) fronta, ki je sicer tudi nastala po izrecnih predvojnih navodilih Kominterne, predstavljala predvsem nujno taktiko. S postopnim prevzemanjem vodilne in končno monopolne ter brezprizivne vloge znotraj partizanskega gibanja je partizanstvo *via facti* postalo sredstvo za prevzem oblasti in v skladu z zgoraj povedanim, za izvedbo revolucije. Tudi sicer je seveda jasno, da gre ocenjevati značaj nekega gibanja po načrtih in ciljih njegovega ožjega vodstva, predvsem pa po dejanskem končnem izteku, to je po rezultatih tega gibanja, v našem primeru partizanskega gibanja. V Sloveniji in Jugoslaviji je bila v zvezi s tem zadeva pač jasna, pri čemer pa ni mogoče zanikati tudi določenih narodnoosvobodilnih pridobitev, pri čemer mislimo predvsem na pridružitve večjega dela Primorske, v kolikor je bila pač ta pridobitev rezultat partizanskega boja.

Da gre za revolucionarni projekt, so med vojno ob realnem položaju in tudi ravnanju partije vedeli in se tega zavedali prav vsi, od samih komunističnih zaveznikov znotraj Osvobodilne fronte, kjer velja posebej izpostaviti razmišljanja Edvarda Kocbeka, pa do sredincev in izrecnih domačih nasprotnikov. To je npr. veljalo tudi za škofa Gregorija Rožmana, ko ga je ob svojih obiskih Stane Mikuš v imenu Osvobodilne fronte prepričeval, da se Sovjetska zveza in z njo projekt socializma spreminja v smeri demokratizacije, da pa bo socializem neizogibno prišel. Škof Rožman je v tem smislu pokazal celo določeno razumevanje, ni pa pokazal nobenega razumevanja v pogledu partizanskega terorja, se pravi umorov in ropov, ki so se tedaj dogajali na

Dolenjskem in Notranjskem. To dogajanje je bilo med drugim rezultat sektaštva in prehitrega "branja misli" svojih nadrejenih partijskih organov s strani partizanskih poveljnikov, ki so hoteli odstraniti vse dejanske in potencialne nasprotnike ter s tem že tedaj zagotoviti zanesljiv prevzem oblasti. Njihovo ravnanje je bilo po svoje logično, saj je vrhovno partijsko vodstvo vsake toliko časa "zaznalo«, da je zmaga Rdeče armade tik pred vrati in da se je zato potrebno na ta odločilni trenutek pripraviti oziroma, kot se je izrazil Boris Kidrič, "ves pojav je treba razmotrivati skozi prizmo bližajočega se konca".

Omenjeno nasilje je seveda pomenilo prehajanje v t.i. drugo fazo revolucije. Kardelj, ki je skrbel za vsakokratno optimalno racionalnost dogajanja z vidika koristnosti za revolucionarni proces, je kasneje to omejeval le, v kolikor je bilo potrebno, da ne bi ogrozilo omenjenih osnovnih ciljev. Toda za slovenski narod, posebej v Ljubljanski pokrajini, je to pomenilo najprej na stotine in posledično na tisoče v bistvu nepotrebnih človeških žrtev ter ogromno drugega trpljenja. Do junija 1942 so žrtve, če seveda okupatorjev kot povzročiteljev ne omenjamo, med Slovenci povzročali samo partizani oziroma pripadniki t.i. varnostnoobveščevalne službe. Širil se je občutek strahu in ogroženosti, hkrati pa je raslo spoznanje, da to dogajanje pravzaprav pomeni že revolucijo na delu, v praksi, tako da ni čudno, da se je del prizadetega prebivalstva temu nasilju uprl, tudi s podporo ilegalnega slovenskega vodstva v Ljubljani ter z dovoljenjem in podporo italijanskih okupacijskih oblasti, ki so tako v svojo korist izrabile naraščajoča medsebojna slovenska nasprotja. Nastale so vaše straže, ki so bile po svojem formalnem položaju seveda kolaboracionistične formacije, po svoji izvorni vsebini in po vzrokih za nastanek pa protirevolucionarni oddelki. To je bilo odločilno obdobje, ki je v medvojni čas na Slovenskem prineslo

tudi medsebojni slovenski spopad, pri čemer je le-ta po določenih elementih že dobival značaj državljanske vojne.

Prav ti dogodki spomladi in poleti 1942 so, vsaj kar zadeva vojni čas, nekakšen "pravzrok" tragične spirale nasilja, ki se je medsebojno napajalo in ni več prenehalo vse do konca vojne, ko je že po njej doseglo svoj tragični višek. Pri tem je ena stran iskala zaslombo pri okupatorskih oblasteh in je s tega vidika to pomenilo kolaboracijo. Pri tem seveda ni šlo za identifikacijo s cilji okupatorjev ali celo za pomoč pri doseganju teh ciljev, temveč je šlo za sovpadanje parcialnih ciljev, to je nevtralizacija ali celo uničenje partizanstva. Le-tega so okupatorji, predvsem nemški po kapitulaciji Italije, razumeli kot motnjo pri vzdrževanju komunikacijskih povezav med frontami, domobranci oziroma slovenski protirevolucionarni tabor pa kot temeljno grožnjo zmage revolucije in uvedbe sovjetskega sistema. Seveda pa so se npr. domobranci zavedali, da so, generalno gledano, na napačni strani v drugi svetovni vojni, iz česar so izhajale tudi določene frustracije in navsezadnje tudi ilegalne priprave znotraj domobranstva, ki so bile usmerjene mimo ali celo proti nemškemu oblastem. Ob povsem jasni napovedi, da bo v Jugoslaviji prevladal titoistični komunizem, tudi pozivi raznih osebnosti in celo zavezniških subjektov, da je v tem položaju najbolj racionalna poteza razpustitev domobranstva in/ali pridružitvev partizanski vojski, niso imeli pričakovanega učinka. Dotedanji krogi krvavega nasilja so ustvarili nepremostljivi jarek nezaupanja in strahu, tako da za kakršen koli sporazum ni bilo več nobene možnosti. Zadnja priložnost je bila morda v času neposredno po italijanski kapitulaciji, toda partizanska stran tedaj ni pokazala nikakršne pripravljenosti na to in tudi ne nobenega usmiljenja s trenutno premaganim nasprotnikom, kar se je žalostno končalo z okrog 600 mrtvimi.

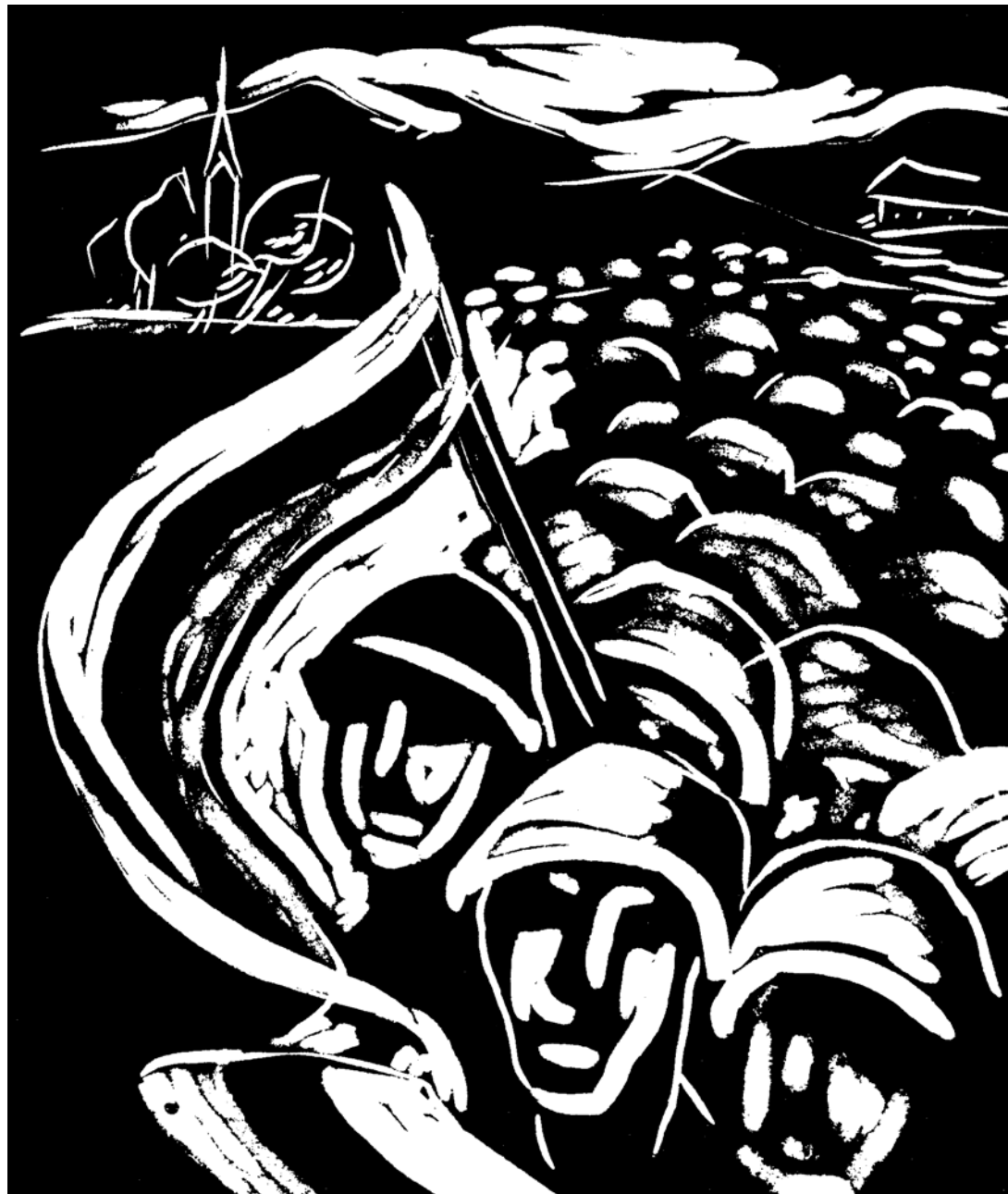
Prav spomin na te septembrske in oktobrske dogodke je v veliki meri "navdihoval" prizadeti tabor ter privedel do učinkovitega organiziranja in bojevanja domobranstva. Seveda je bilo le-to v določenem smislu, kot smo že namignili, glede na kontekst druge svetovne vojne že vnaprej obsojeno na poraz. Tudi vsaj politično preživetje domobranstva in celotnega protirevolucionarnega tabora ni bilo več možno, saj se zahodni zavezniki v Jugoslaviji, še posebej pa ne v Sloveniji, niso odločili za ponovitev t.i. grškega scenarija. Na koncu vojne je tako postalo pereče celo vprašanje fizičnega preživetja tistih, ki so se najbolj izpostavili v protikomunističnem boju, tj. domobrancev in četnikov. Ti so bili tedaj skupaj s pripadniki ilegalnih legij organizirani v novo Slovensko narodno vojsko in so se umaknili iz domovine ter podali v britansko ujetništvo. Upanje v Britance se je vsaj na Koroškem izkazalo za lažno in tako se je lahko zgodilo, da velika večina vrnjenih v Jugoslavijo tudi fizično ni preživela, bila je pomorjena.

Za vsem tem dogajanjem pa je stal prvotni samoobrambni nagib iz pomladi in poletja 1942. In zato vedno znova, v kolikor hočemo zares razjasniti vzroke in povode za med-slovensko vojno nasilje, stopa v ospredje vprašanje, kako in zakaj se je vse to začelo. Ni slučaj, da v reviji Zaveza, glasilu Nove Slovenske zaveze, verjetno najpomembnejše mesto zavzema prav rubrika z naslovom, ki postaja že sintagma, namreč "Kako se je začelo". Pred kratkim je eden od slovenskih zgodovinarjev na vprašanje, če so za medvojno dogajanje na Slovenskem potrebne še kakšne temeljne raziskave, odgovoril, da pravzaprav ne, da so vsa

temeljna dejstva znana in da je vse le še stvar bolj ali manj ustrezne interpretacije. Kljub temu menimo, da prav omenjeno obdobje v letu 1942 le še ni vsestransko znanstveno raziskano in analizirano. Seveda je res, da imamo o tem že ogromno literature, ki pa je pretežno spominske narave. Gre za pričevanja in spomine, ki so jih o teh dogodkih zapisovali bodisi partizanski bodisi protirevolucionarni pisci, pri čemer so jih slednji nekako do leta 1990 lahko objavljali le v emigraciji oziroma v zamejstvu. Ogromno je tudi publicističnih prispevkov, tudi z nastavki sintetičnega pristopa. Pri partizanski strani se tak pristop običajno pojavlja v uvodnih poglavjih partizanskih monografij, na nasprotni strani pa je potrebno vsekakor omeniti knjigi Staneta Kosa *Stalinistična revolucija v Sloveniji I-II* ter prizadevanja Iva žajdele. Seveda ne moremo mimo knjige *Belogardizem* Frančka Sajeta, ki pa je izšla že leta 1950 in za katero je značilna morbidna podrobnost, da so zanjo gradivo pripravljali tudi tedanji politični zaporniki. Formalno je napisana na znanstven način, je pa zastarela in absolutno neverodostojna. Največji problem, ki se v zvezi s tematiko, ki jo obravnava ta knjiga oziroma smo jo izpostavili kot še ne dovolj proučeno, je v dejstvu, da večine temeljnih dokumentov, ki jih v svoji knjigi navaja Saje, danes v slovenskih arhivih ni mogoče najti.

Vsekakor pa lahko ob vsem tem na koncu ponovno ugotovimo, da je pri iskanju odgovorov na vprašanja o naši medvojni tragični zgodbi potrebno ponovno največ pozornosti posvetiti obdobju 1941/1942 oziroma odgovoriti na vprašanje: "Kako se je začelo?"

Marko Kremžar

A. D. 1945

Pravijo, da je bilo v dvajsetem stoletju pomorjenih, pobitih na bojnih poljih in drugje, ter množično likvidiranih več ljudi kot v vsej predhodni zgodovini.

Ta velika morija se je pričela leta 1914 s streli v Sarajevu, s prvo svetovno vojno, ki je sprožila plaz nasilja, ki se je pričel umirjati šele v zadnjem desetletju tega krvavega veka, v času, ko so se v svetovnem zakulisju pripravljale že nove napetosti. Najprej nemški imperializem, potem pa trije veliki ideološko-politični sistemi so v minulem stoletju tekmovali med seboj ne le o tem, kateri bo zavladal svetu, temveč tudi, kateri bo s svojo brezobzirno krutostjo ustrahoval in zlomil več ljudi do take mere, da ne bodo več zmožni odpora in upora. Komunizem, to je internacionalni socializem, je pričel postajati svetovna silnica leta 1917, ko je Lenin med vojno, s pomočjo nemške države, vžgal v Rusiji požar boljševiške revolucije, ki je grozila, da se razplamti po vsem svetu, pa se je po sedemdesetih letih izčrpala na razvalinah berlinskega zidu. Nacionalna socializma, tako v obliki italijanskega fašizma kakor nemškega nacizma, pa sta se pojavila kot mednarodna dejavnika kasneje. Prvi je prišel na oblast z državnim udarom leta 1922, drugi je čez deset let, najprej s pomočjo demokratičnih volitev, nato pa z uničenjem nemške demokracije, postavil v središče evropskega dogajanja enega najbolj nasilih totalitarizmov, ki je povzročil izbruh druge svetovne vojne.

Sredi teh dogodkov izstopa letnica 1945. Iz različnih zornih kotov je mogoče videti to leto v različnih barvah in se ga spominjati z različnimi občutki. Večji del sodobnikov spominja to leto na konec vojne, na zmago za-

veznikov, na propad nemškega nacističnega totalitarizma. Za nekatere pa je ta pomembna letnica povezana še z drugačnimi spomini. Tega leta se je premaknila meja sovjetskega vpliva na sredino Evrope. Sovjeti, ki so leta 1939 kot zavezniki nacistične Nemčije vdrli na Poljsko in jo polovico osvojili, so jo leta 1945, to pot kot zavezniki zahodnih demokracij, "osvobodili". Ko Francois Furet razmišlja o tem obdobju, dodaja, da kljub temu, da je bila ta, druga okupacija Poljske temeljitejša in dolgotrajnejša od prve, v povojni Zahodni Evropi ni vzbudila posebnega ogorčenja, ker je Sovjetska zveza znala svoje totalitarne in imperialistične poteze skrbno skrivati za videzom protifašizma.¹ Pod podobnim videzom se je predstavil svetu tudi jugoslovanski komunizem, ko je pod vodstvom Josipa Broza - Tita in s pomočjo sovjetske armade po vojni prevzel oblast. Kot vse komunistične stranke tistega časa, je bila tudi jugoslovanska zvesta Stalinu in je podobno kot ostale partije po deželah Srednje in Vzhodne Evrope pričela uvajati režim, ki naj bi bil kopija sovjetskega boljševizma.

Za Slovence pa je bilo leto 1945 usodno še iz drugih ozirov. Slovenija, kot del Jugoslavije, je bila v drugi svetovni vojni ena od žrtev nemškega, italijanskega in madžarskega ekspanzionizma ter njihovih nacističnih in fašističnih režimov. Kot taka je ob koncu vojne upravičeno pričakovala, da ji bodo pri mednarodnih dogovorih zmagovalci omogočili združitev vseh Slovencev v okviru takratne Jugoslavije. Pričakanje se ni izpolnilo. Čeprav je bila po mirovnih pogajanjih državna meja na zahodu premaknjena bližje slovenski etnični meji, je velik del rojakov še naprej os-

tal pod premagano Italijo, medtem ko se meji proti Avstriji in Madžarski nista spremenili. Slovenci, ki so bili v teh deželah preganjani in zatirani od nacistov, so ponovno ostali na drugi strani meje. Zakaj se je to zgodilo? Strah pred širjenjem sovjetskega bloka, katerega del je takrat bila Jugoslavija, je povzročil, da so hoteli zahodni zavezniki potisniti meje svojega vpliva čim bolj na vzhod. Titova Jugoslavija, posebno še Slovenija kot njen najzahodnejši del, je predstavljala takrat skrajno mejo ideološko-političnega sklopa, ki ga je z železno roko vodil Stalin. Slovenske meje znotraj sovjetskega in jugoslovanskega okvira so bile za naše komuniste nepomembne, zunanje pa so se kmalu spremenile v nepremakljivo železno zaveso. V Titovi Jugoslaviji, kjer so bili oblastnikom bližje interesi komunistov na drugi strani meje kot koristi lastnega naroda, so te določitve meddržavnih meja slavili kot velik dosežek. Tudi v novi slovenski državi se je ta navada ohranila, čeprav bi bilo bolj naravno, da bi ob spominu na takratne odločitve Slovenci obžalovali zapravljeno priložnost za združitev vseh rojakov v enem državnem okviru.

Tiho merjenje sil med zahodnimi demokracijami in sovjetskim vzhodom se je pričelo že prve dni po vojni, ko so se srečale čete zahodnih zaveznikov s Sovjeti na severu in z jugoslovanskimi partizani na jugu Evrope. Del te strategije je bil tudi dogovor britanskega brigadirja Lowa z jugoslovanskim polkovnikom Hočevarjem o umiku partizanov z južne Koroške v zameno za izročitev jugoslovanskih protikomunistov, med njimi slovenskih domobrancev, ki so se zatekli k zaveznikom.

Pa tudi v notranjepolitičnem oziru je bilo leto 1945 za Slovence usodno. Kljub težavam, ki jih je moral prenašati naš narod v avstrogrškem imperiju in kasneje v kraljevini Jugoslaviji, se je med nami, podobno kot v drugih deželah Srednje Evrope, od konca devetnajstega stoletja krepila demokracija. Politično

življenje je bilo razgibano, večina strank različnih idejnih predznakov je temeljila na demokracijskih načelih. Pred izbruhom druge svetovne vojne med nami ni bilo nacističnih ali fašističnih strank ali skupin. Kdor danes namiguje drugače, zavestno ali ne, ponareja resnico. Totalitarno usmerjena je bila tedaj od vseh slovenskih strank le KPS, a še ta je imela ob pričetku vojne le okrog tisoč članov. Med vojno so demokracijske stranke priznavale legitimnost jugoslovanske vlade v Londonu in zato niso ustanavljale vzporednih 'vlad', temveč le koordinacijske odbore za delovanje v ilegali. Z revolucijo in s prihodom komunistične partije na oblast leta 1945 pa je bilo slovenske demokracije konec. Konec je bilo svobode mišljenja, izražanja, združevanja. S tem je bila tudi zamrznjena možnost, da bi ljudstvo politično zorelo in da bi se družbeno tkivo svobodno razvijalo. Obsojeni smo bili na diktat manjšine, to je na politično negibnost. Kot po vsem komunističnem imperiju je tudi pri nas državno 'planirano' gospodarstvo zamenjalo tako imenovano 'zasebno lastništvo produkcijskih sredstev'. Na ta način naj bi zadušili osebno iniciativo tudi na gospodarskem področju. Ta neživljenjski družbeni sistem je po treh generacijah propadel in pokopal pod seboj tudi politično strukturo, ki ga je spočela. Gospodarsko in politično zaostalost, ki jo je povzročil, je mogoče popraviti, škoda, ki jo je socialistični totalitarizem naredil v družbenem tkivu in mišljenju, pa je težko izmerljiva.

Malokdaj pomislimo, da se je leta 1945 tudi pričel proces, ki je med nami silno oslabil narodno zavest. Po večini imamo Slovenci svoj narod radi. S tem je morala računati tudi partija, zato je dala ob vsaki priložnosti razobešati slovenske zastave s peterokrako zvezdo in govoriti o legendarni NOB, hkrati pa je v šolah širila marksistični internacionalizem. Dialektični materializem, uradna doktrina totalitarnega režima, ni spoštoval osebe

in ni priznaval moralnih vrednot. V skladu s tem je totalitarna država skušala med prebivalstvom uničiti spoštovanje svojega, da bi se vse, kar je enkratno in osebno, izgubilo v lahko obvladljivi splošnosti. To se režimu sicer ni posrečilo, a posledice, katerih vzroki segajo v leto 1945, so še občutne. Slovenci smo prišli v dobo globalizacije in sodobnega porabniškega relativizma narodnostno slabo pripravljeni.

Leto 1945 je prelomnica v naši zgodovini. Ta prelomnica ni zaznamovana le s črtami na zemljevidu ali s poglavji iz politične zgodovine. Bila je pretres, ki je segel globoko v srca in v duše, ki je zaznamoval usodo celih družin in je zapisan v našo osebno in narodno preteklost s solzami in s krvjo. Zato nam je to obdobje, kljub časovni oddaljenosti, še vedno blizu.

Ko se je v maju leta 1945 pričela valiti po slovenskih cestah reka beguncev pred komunisti, to ni bil organiziran ali predvidevan podvig. Strah pred krvoločnostjo komunističnih partizanov je bil tako splošen in globok, da je pognal na ceste tisoče rojakov, ki niso vedeli drug za drugega. Dovolj je bilo, da se je zvedelo: 'Domobranci se umikajo, partizani prihajajo', da je množico ljudi prevzel strah in mnoge pripravil do tega, da so zapustili dom. Ne za dolgo, so mislili, le do Ljubljane, dokler ne pridejo zavezniki ..., morda do Kranja ..., le čez Ljubelj ... do Angležev. Nihče ni zapuščal domovine, le umakniti so se hoteli za nekaj časa, da rešijo življenje, dokler se stvari ne umirijo.

V negotovosti, med upanjem in strahom se je valila reka beguncev z Dolenjske in Notranjske, pa naprej po gorenjski cesti, zdaj povečana s pritokom meščanov, voz za vozom, konji, kolesarji, pešci, žene in otroci. Ta ali oni je porival ali vlekel za sabo ročni voziček, drugi so nosili nahrbtnike ali predajali iz roke v roko potne torbe, dokler jih kak neznan gospodar ni posedel med svoje, na voz poln prtljage. Domobranci so jim morali odpreti

z orožjem pot do Drave, zadnji del nepregledne procesije pa so partizani obstreljevali s strojnicami in minometi, dokler jih ni pregnala zaščitnica gorenjskih domobrancev, a ljudje so vztrajno, čeprav s težkim srcem stopali korak za korakom, sredi razdejanja naprej, čez Karavanke, na varno.

Končno se se znašli na velikem polju pred Celovcem. Vetrinj. Tukaj se bodo odpočili, dokler se doma revolucionarni teror ne poleže. Nad šest tisoč rojakov, civilistov, beguncev je čakalo, a tega ni dočakalo. Na vetrinjsko polje so prišli tudi domobranci in slovenski četniki, okrog trinajst tisoč mož Slovenske narodne vojske. Več dni so prihajali, oddelki iz postojank, pa bataljoni, vsi, razen novomeškega, ki ni mogel do glavnine in ga je polkovnik Stamenkovič razpustil, da si je vsak zase skušal najti svojo pot na varno. Angležem so izročili orožje in v vojaških formacijah čakali, da jih zavezniki odpeljejo naprej v Italijo. Odšli naj bi v tako imenovani vojaški 'District One' na območje osme armade maršala Alexandra, v bližini Palmanove. Danes vemo, da je to povelje resnično obstojalo. Angleško poveljstvo na Koroškem pa je sklenilo drugače. V nasprotju s prejetim poveljem, z lažjo je spravilo vojake, ki so se borili proti komunistom, na tovornjake in jih izročilo jugoslovanskim partizanom. Pot iz Vetrinja jih je vodila v mučenje in smrt. Slovenija je dobila tiste dni, pod komunistično vlado, svoja prva koncentracijska taborišča in prva množična morišča. Navadno govorimo s tem v zvezi o Teharjah in o Kočevskem Rogu, a je to hudo poenostavljanje nečesa temnega in obširnega, kar je takrat zagrinjalo vso Slovenijo.

Komunistični režimi so po vsem svetu, med leti 1917 in 1990, pomorili nad sto milijonov ljudi. Politični umor in množično iztrebljanje političnih in idejnih nasprotnikov sta bila za marksistične revolucionarje del sprejete metode za dosego in ohranjanje oblasti. 'Sovražnikom ljudstva', 'razrednim so-

vražnikom', 'izdajalcem', 'protidržavnim elementom' je bilo treba najprej nadeti kolektivno nalepko, ki je opravičevala njih likvidacijo v obliki fizične ali politične smrti. V prvih letih oblasti so se, tudi med nami, odločali za prvo. Danes bi prelivanje krvi med in po revoluciji nekateri radi razlagali kot dejanja posameznikov, ali kot nasilje neodgovornih množic, ki naj bi voditeljem 'ušle iz rok', deloma pa kot upravičene likvidacije 'izdajalcev'. Kdor sprejme tako razlago komunističnih pobojev, pokaže, da marksističnega totalitarizma ne pozna in ne ve, da je bil teror od prvega pričetka revolucije, tako v Rusiji leta 1917, kakor pri nas leta 1941 in še dolgo po propadu državnih struktur, bistveno orodje partije v boju za dosego in ohranitev oblasti. Danes je terorizem zavračan po vsem zahodnem svetu, ker ga je ta spoznal od blizu. Vendar umori slovenskih narodnjakov na ljubljanskih ulicah in medvojno divjanje partizanov po deželi, kjer so morili civiliste ne glede na spol in starost, niso bili manj teroristični. Šlo je hkrati za uničevanje načelnih nasprotnikov in za teroriziranje preživelih. Obsojati terorizem po 11. septembru hkrati pa opravičevati onega iz medvojnih let je prav lahko znak intelektualne ali pa ideološke obremenjenosti.

Množični umori jetnikov in beguncev v letu 1945 na slovenskih tleh niso prizadeli le rojakov. Ocenjujejo, da trohni po slovenskih brezni in gozdovih do dvestotisoč žrtev različnih narodnosti, ki so jih pomorili komunistični likvidatorji. Večino od njih so partizani zajeli in pomorili na begu k zahodnim zaveznikom, druge so poiskali na njihovih obmejnih domovih in jih, podobno kot domače idejne nasprotnike, pometali v kraške jame. Teh zločinov slovenske oblasti še niso javno obsodile in Komunistična partija še ni bila obtožena kot povzročiteljica največjega krvoprelitja v naši zgodovini. V dobi totalitarnega režima je bila taka drža razumljiva,

čeprav ne opravičljiva, in vsa odgovornost za prikrivanje zločinov je ležala takrat na oblastnikih. V svobodni, demokratični družbi pa je stvar drugačna. Danes je jasno, da so se na naši zemlji med revolucijo in po njej, posebno pa še v letu 1945, načrtno izvajali vojni zločini in tudi zločini proti človeštvu. Ne eni ne drugi ne zastarajo. Neobsojeni zločini pa postajajo z vsakim dnem bolj naša skupna odgovornost. Tega se nekdanji partijci zavedajo in z veseljem gledajo, kako postaja njihova krivda polagoma kolektivno breme vsega naroda. Tudi iz tega razloga je Zveza evropskih ljudskih strank sprejela 5. februarja 2004 v Bruslju resolucijo, v kateri opozarja, da 'sta fašizem in nacizem že doživela mednarodno obsodbo ... komunizem, ki je bil enako totalitaren, pa še ni prejel moralne obsodbe'. Izjava omenja, da so to sicer že storile nekatere posamezne države, a Slovenci vemo, da med temi naše države še ni. Kdaj bomo dozoreli, kdaj zbrali toliko civilnega poguma, da bomo to storili? Kdaj bomo priznali sami pred seboj, da je treba, kot pravi v svoji znani knjigi Stéphane Courtois, komunistične zločine analizirati in obsoditi ne iz kakih nacionalfašističnih vidikov, temveč v imenu demokratičnih vrednot?²

Na žalost nekateri vse preradi pozabljajo, da je za vsako moralno opustitev treba prej ali slej plačati ceno. V začetku leta se je zgodilo, kar je bilo že vsaj pred desetimi leti mogoče predvideti. Italijanska javnost se je spomnila poveljnih likvidacij svojih rojakov, ki so jih bili zakrivali slovenski komunisti. Pristranskim piscem na drugi strani meje se zdi primernejše naprtiti ta zločin vsemu slovenskemu narodu kot pokazati na resnične krivce, ki imajo ideološko sorodstvo tudi med njimi. Prav tako je, kot rečeno, nekdanjim partijcem po godu, da se njihova krivda porazdeli na vse Slovence. Tako nastaja na obeh straneh vedno bolj zabrisane meje tih dogovor, ki pušča resnico ob strani. To nadaljevanje starih laži

ne more imeti dobrih posledic. S pomočjo laži in polresnic se lahko le večja mržnja med narodom, ki bi morala vsaj zdaj pod okriljem skupne Evrope graditi prihodnost na resnici, ki bo priznavala tako fašistične kakor komunistične zločine in krivice.

Kdor ni doživljal desetletij komunističnega totalitarizma na Slovenskem, težko verjame, da je po vsej slovenski zemlji na stotine slabo prikritih grobišč z desettisoči okostnjakov, za katere naj bi do nedavnega nihče ne vedel. V resnici je bil večji del teh morišč poznan starejšim domačinom, a prav dejstvo, da si o tem niso upali govoriti niti med seboj, je najbolj optipljiv izraz strahu, ki je vladal med ljudmi od pričetka revolucije pa prav do konca komunističnega režima in še kasneje.

Resnica prihaja na dan, a le s težavo izpodriva stare miselne kalupe. Rojakom, ki jim je jasno, da je bil italijanski fašizem pod Mussolinijem zločinski, da je bil nemški nacio-

nalsocializem pod Hiterjem organizirano zlo, je še danes težko priznati, da je bil komunizem pod Stalinom, Titom in Kardeljem najbolj krvav totalitarni sistem v zgodovini. Podobno kot Zahod v letih po vojni mnogi rojaki še vedno ne doumejo, do kakšne mere zadene v polno Courtois, ko trdi, da je komunistični sistem predpostavljala razsežnost, ki je v bistvu kriminalna.³ Dokler naša družba ne bo sprejela tega dejstva, dokler ne bo pod masko opevane Osvobodilne fronte razpoznala partijskega totalitarnega terorizma, bodo mladi z nezaupanjem poslušali, tudi kadar jim bodo še žive priče govorile, da je bilo leto 1945 za Slovence leto strahot.

-
1. Furet, Francois, *Minule liuzije*, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1998, 462.
  2. Stéphane Courtois, *El libro negro del comunismo*, Barcelona, Ed. Planeta, 1998, 45.
  3. Ibid, 41.

Protikomunistični upor

Terorizem komunistične revolucije je na Slovenskem dosegel vrh v zgodnjem poletju 1942, in sicer na Dolenjskem in Notranjskem. Partizanske enote so samovoljno mučile in pobijale osumljene nasprotnike, vodilne in vplivne moške in žene, duhovnike, članke KA, župane, učitelje, celo cele družine. Po Dežmanu so partizani so že leta 1941 pobili okoli 120 Slovencev, do konca julija 1942 še okoli 900 (do konca leta 1943 pa še okoli 1800). Partije se je oprijela prava "strast likvidiranja" (Ivo Ribar-Lola). Kardelj je po "likvidacijah" podrejenim nekajkrat očital preuranjenost, način mučenja in usmrtitve, pa še kak "nepotreben" uboj, umorov samih pa ne.

Režimsko zgodovino pisje ima revolucionarne pokole in mučenja poleti 1942 za "napake" t.i. narodnoosvobodilnega boja. Ferenc našteje 400 do 500 takih "napak" samo v delu Slovenije, ki je bil pod italijansko zasedbo, spomladi 1942 v teku dveh mesecev. "Provincia di Lubiana" je takrat imela ca. 350.000 prebivalcev, torej bi to pomenilo eno "napako" = umor na 700 prebivalcev. (V današnjih razmerah bi pri 2 milijonih Slovencev to pomenilo v dveh mesecih ca. 4000 "napak"-umorov, politicidev; vsak dan torej čez 60 umorov vplivnih in vodilnih ljudi.) Skoraj istočasno so italijanski okupatorji kot represalije na večinsko nepomembne vojaške akcije partizanov streljali talce, požigali vasi in odganjali prebivalstvo v taborišča smrti.

Čeprav partijsko zgodovino pisje opravičuje revolucionarne pokole in mučenja poleti 1942, vendar v celotni strategiji in taktiki KPS/OF pri teh pobojih ni šlo za napake, temveč za zavestno načrtovana dejanja, ki naj bi izzvala in priklicala na dan reakcijo in odpor. In res

so se v tem neznosnem položaju poleti 1942 začele v ogroženih vaseh organizirati oborožene skupine mož in fantov, mimo okupatorjeve volje. Primer prve samoiniciativne samoobrambe sta Loški potok in Šentjošt nad Vrhniko. Po zgledu teh dveh postojank so se Vaške straže – tako so jih začeli imenovati – v naslednjih mesecih razširile po Notranjski in Dolenjski.

"Čisto jasno je," pravi Dušan Pirjevec-Ahac, "da smo komunisti glede na svoje želje ... bili 'veseli' bele garde ... samo pojav bele garde je omogočal hegemonijo KP... Ni šlo za to, da bi nastala prava državljanska vojna ... potrebne so bile le zadostne količine bele garde ... Samo državljanska vojna je lahko povsem in v celoti potrdila projekcijo in samozasnutek KP... in odpirala zanesljivo perspektivo zmage in prevzema oblasti." "Šele ko je nasprotnik razpoznan in identificiran po številu in obsegu, ga je namreč možno "narodno bojkotirati", javno opljuvati, moralno diskvalificirati, razglasiti za sovražnika in narodnega izdajalca, ter nato likvidirati oziroma "neusmiljeno iztrebiti"."

Vaške straže so nastale na različnih krajih, brez medsebojne organizacijske povezave, ločeno druga od druge. Italijanska oblast je z nezaupanjem gledala na novonastalo situacijo. Od primera do primera je vsilila, naprošena odbila ali pa oborožila moške vaščane z zastarelimi puškami. Šele nato je prišla organizacijska pomoč in posredovanje Slovenske zaveze. "Dne 28. februarja 1943 so v Ljubljanski pokrajini šteje 5145 mož, dvakrat več kot partizanov."

Vaške straže so torej nastale "od spodaj", v ogroženem podeželskem prebivalstvu

samem, in ne "od zgoraj", kakor je na primer KPS od zgoraj začela, organizirala in vodila ljudsko revolucijo. Bučar: "Ostane dejstvo, da do oboroženega odpora proti partizanom ni prišlo zaradi odločitve Slovenske zaveze, pač pa predvsem kot samostojen odgovor na teror in likvidacije, ki so jih partizani izvajali. V tem smislu lahko celo rečemo, da je vaške straže "ustanovila" s svojim terorjem KPS/OF sama."

Presoja

V življenjskem silobranu od okupatorja zaproseno in/ali sprejeto orožje ni bila izdaja slovenskih narodnih interesov. Ni šlo za načrtovano sodelovanje z okupatorjem zunaj področja življenja in preživetja, kjer odločanje ali neodločanje ni eksistencialno pomembno, temveč za vsiljeno izbiro v dvojnem življenjskem silobranu: v silobranu pred revolucionarnim divjanjem partije, in hkrati ter posledično tudi v silobranu pred okupatorjevimi represalijami. Odločiti se je bilo treba: ali se branim in imam tako vsaj nekaj upanja za preživetje ali celo onesposobljenje napadalca, in se obenem tako tudi obranim okupatorjevih represalij, ali pa se ne branim in se pustim od obeh življenjsko oškodovati, celo likvidirati.

Odločitev ni temeljila na načelu, da namen posvečuje sredstva, temveč na načelu o dvojnem učinku, dobrem in zlem, ki lahko sledita neki odločitvi. S sprejemom orožja od okupatorja je bilo možno braniti in varovati slovenska življenja in imetje pred terorjem komunistične revolucije.

Odločitvi za sprejem orožja ni botrovalo kakršno koli simpatiziranje z okupatorjem, temveč življenjska nuja, obramba življenja - v mučni zavesti, da taka odločitev ne bo našla povsod razumevanja in odobravanja. Vendar je bilo zaradi vaške samoobrambe dejansko vedno manj revolucionarnega pobijanja in umorov.

Odločitev za oboroženo samoobrambo ni imela daljnoročnih perspektiv, v svojem bistvu je bila kratkoročen program, šlo je za preživetje do konca vojne. Ta boj ni imel pozitivnega političnega programa, vsaj pri večini moštva ne in tudi na zunaj ne. Ni nastal zaradi uresničevanja nekega določenega in v naprej izdelanega političnega programa za povojni čas, temveč zaradi preprečenja zmage revolucije.

Z obrambo življenj in imetja je bila tesno povezana tudi obramba vere in vernosti. Ne v smislu, da bi bil ta boj od vsega začetka naperjen proti brezbožnemu komunizmu, temveč najprej za varovanje življenj, imetja in preživetje vernikov s krščansko in katoliško tradicijo slovenstva, pozneje pa vedno bolj zavestno proti uresničitvi ateistične družbene ureditve.

Seveda so bile z oboroženo povezavo storjene usluge tudi okupatorju, - a okupatorju, čigar vojaška moč je na evropskih bojiščih vedno bolj slabela in čigar dokončni vojaški poraz je že bil "zagotovljen" - najpozneje po Stalingradu spomladi 1942, ko je vsak Slovenec to vedel, in ne samo upal.

Nekateri priznavajo upravičenost samoobrambe in povezave z okupatorjem le Vaškim stražam, domobranstvu pa ne. Vendar takšno razlikovanje ni utemeljeno. Domobranstvo v Ljubljanski pokrajini, na Primorskem in na Gorenjskem in četništvo sta posledično in legalno nastala iz istih vzrokov in zaradi istih ciljev (preprečenje revolucionarnega nasilja, preživetje, to je varovanje golih življenj in imetja), iz katerih so nastale Vaške straže. Vojaške in operacijske izboljšave, oprema ter številčno povečanje domobranstva so sicer pomembni dejavniki, a moralna upravičenost oziroma neupravičenost defenzivne in nato ofenzivne samoobrambe samo po sebi ni odvisna od le-teh.

Naj omenim še domobrantsko prisego. Opozoril bi rad na študije, ki so bile že pred

leti napisane doma, ne v emigraciji (Peršič, Mlakar). Oba avtorja poudarjata, da to ni bila prisega Hitlerju, zato se zadnje čase bolj uporabljata sintagma "prisega okupatorju". Vendar tudi ta oznaka ni zadovoljiva, ker je premalo niansirana in zato zavajajoča. Ni šlo za prisego zvestobe okupatorju, temveč za prisego in obljubo vojaške discipline, za izpolnjevanje vojaških dolžnosti v boju proti komunizmu in za slovensko domovino kot del svobodne Evrope, kakor koli že te besede razlagamo. Dodatna omemba "skupaj z nemško oboroženo silo, stoječo pod poveljstvom vodje velike Nemčije" je bila že takrat in je še sedaj upravičen kamen spotike, še posebej, ker je zaprisega bila dana na Hitlerjev rojstni dan. Večje število domobrancev Ljubljanske pokrajine ni zaprisesglo, niti kot nadomestilo za ustno izjavo kadar koli pozneje podpisalo. Prisega pa sploh ni bilo ne pri gorenjskih ne pri primorskih domobrancih. Prisegli tudi niso predstavniki slovenskih civilnih oblasti pokrajinske uprave, od najvišjih uradnikov do najnižjih. Pač pa so morali prisegati zvestobo in disciplino Hitlerju vsi mobiliziranci v nemško Wehrmacht iz Gorenjske in Štajerske, med katerimi je bilo mnogo pozneje vodilnih partizanov.

Kolaboracija?

Švicarski zgodovinar Werner Rings v knjigi *Leben mit dem Feind* na široko razpravlja o pojavnosti in oblikah kolaboracije v zasedeni Evropi med 1941 in 1945. Razpoznava štiri različne oblike sodelovanja z okupatorjem: brezpogojno, pogojno, nevtralnno in taktično kolaboracijo.

Brepogojna kolaboracija pomeni sprejetje okupatorjevih ciljev, načel in ideologije v teoriji in praksi. Pomeni pripravljenost za usluge in žrtve v boju za skupno stran. Cilji kolaboracije so ali postanejo cilji okupacije/okupatorja.

Pogojna kolaboracija pomeni delno sprejetje načel in prakse okupatorjeve ideologije,

in ustrezno, to je delno in pogojno sodelovanje pri nekaterih družbenih spremembah, ki si jih tudi sam želim in ustvarjam.

Nevtralna kolaboracija služi lastnemu preživetju, brez priznavanja političnih in ideoloških načel okupatorja. Ker na razmere ne morem in nočem vplivati, moram čase preživeti tako ali drugače, seveda predvsem zase in sebi v dobro – in s tem posredno tudi v dobro okupatorja.

Taktična kolaboracija je povezava z okupatorjem predvsem zaradi skrivanja in zakrivanja odpora proti njemu. Čeprav se iz življenjske nuje spustim v sodelovanje z njim, sem in ostanem njegov idejni nasprotnik in so moji cilji nasprotni njegovim in narekovani od raznih še danih pozitivnih možnosti: posrednega preprečevanja njegovega nasilja, preprečevanje umorov nedolžnih, pomoč skrivačem, ilegalni tisk, povezava in obveščanje, ohranjanje in opogumljanje nacionalnega ponosa in protiokupatorske zavesti, pripravljanje na končni oboroženi upor itd.

Zgodovinarica Tamara Griesser-Pečar je mnenja, da so Vaške straže in Slovensko domobranstvo primer taktične kolaboracije. Podobnega mnenja je tudi zgodovinar Boris Mlakar, ki pa taktično kolaboracijo imenuje funkcionalno. Po mojem gre bolj za besedno kot stvarno razlikovanje.

Vendar se sprašujem, ali beseda "kolaboracija" ustreza zgodovinski resničnosti dogajanja pri nas. Je ta izraz upravičen? Beseda "kolaboracija" – kakor jo uporabljajo evropski jeziki in tudi slovenščina, pa naj jo obračamo kakor koli – ima namreč prizvok in očitek neetičnega dejanja, izdajalstva, narodne izdaje.

Gledano v celoti v slovenski takoimenovani taktični oz. funkcionalni kolaboraciji Vaških straž in domobranstva – Rupnika in njegov ozki krog pustim pod vprašajem – nikakor ne gre za kakršno koli izdajo slovenskih nacionalnih interesov. Sprejetje orožja od okupatorja in sodelovanje z njim zaradi ko-

munističnega nasilja in življenjske nuje najustrezneje poimenujemo tako, da povemo to, kar je res bilo: upravičena samoobrambna povezava z okupatorjem, brez izdaje življenjskih interesov slovenskega naroda.

***

Ob koncu razpravljanja mi prihaja na misel še vprašanje, če lahko tudi KPS, njeno delovanje in vlogo med 1941 in 1945 obravnavamo v sklopu vprašanja o kolaboraciji na Slovenskem.

KPS je bila od ustanovitve leta 1920 - preko KPJ - članica Kominterne, Komunistične internacionale, s sedežem v Sovjetski zvezi. Cilj te povezave in sodelovanja je bila svetovna boljševiška revolucija in sovjetizacija držav Evrope in sveta. Revolucionarno prevratno delovanje Kominterne in SZ po vseh kontinentih sveta od začetkov do konca 1943 je zgodovinsko dovolj raziskano in potrjuje to ugotovitev.

KPS je bila življenjsko povezana s to organizacijo in to tujo državo. Že pred vojno je od Komunistične internacionale in Sovjetske zveze dobivala ideološko, organizacijsko, materialno in politično podporo. KPS je svoje kadre, desetine slovenskih partijcev, v Moskvi idejno šolala, na sedežu Kominterne imela svoje funkcionarje, jih učila ilegalnega dela in uvajala v diverzanstvo, poslala nad 300 članov in nečlanov od 1936 do 1939 v špansko revolucijo, da so se vojaško usposobili. Kardelj in Tito sta bila - 1936 in 1937 - ilegalno poslana iz Moskve v Jugoslavijo za voditelja prevratnega delovanja: vse in vedno po ukazih in naročilih iz Moskve in Kominterne, s katero je bila tudi od 1939 radijsko povezana: med vojno je bilo med Titom in "Dedom" = Kominterno poslanih in prejetih nekaj tisoč depeš, navodil in ukazov.

V katero zgoraj omenjenih kategorij kolaboracije je treba uvrstiti delovanje KPS?

Upam si trditi, da ne spada v nobeno teh, ker presega vse omenjene kriterije. Odgovarja pa merilom, ki določujejo in označujejo najhujšo možnost kolaboracije, to je "kvislinštvo". S pomočjo tuje države, Sovjetske zveze, z direktno podporo tuje mednarodne teroristično-revolucionarne Kominterne je Komunistična partija Slovenije pod krinko narodnoosvobodilnega boja posredno ali neposredno uničila desettisoče slovenskih življenj, notranje razklala slovenski narod, l. 1945 po zavezniški zmagi zaradi totalne vojaške in politične naslonitve na SZ onemogočila uresničitev Združene Slovenije, izgubila Trst, Gorico in Koroško, za pol stoletja slovenski narod izključila iz Evrope in negativno oblikovala slovenski narodni značaj.

Režimsko zgodovinopisje poje hvalnice t.i. narodnoosvobodilnemu boju: poleti 1941 smo Slovenci, prvi od vseh evropskih narodov in držav, dvignili prapor totalnega in oboroženega upora proti nacizmu in fašizmu. Postali smo najvišji živi zgled bojevitosti, evropski prvaki!

Pred kratkim smo izvedeli, da smo prvaki - ne samo v Evropi, temveč na vsem svetu - v najvišjem številu samomorov med starostniki nad 65 let. Gre torej za prav tiste letnike, za tisto plast slovenskih prebivalcev, ki so neposredno kot otroci ali mladoletniki na lastni koži doživljali revolucijo in t.i. narodnoosvobodilni boj in nato v JLA prisegli, da bodo branili "tekovine socialističke revolucije" ... Sociolog Vinko Potočnik zadevo takole komentira: "O razlogih za tako visoko število samomorov pri nas si strokovnjaki niso edini. Sam se najbolj strinjam s suicidologi, ki odgovor iščejo v negativnem razmišljanju o sebi. Negativno razmišljanje o preteklosti sproža veliko občutkov krivde, o sedanjosti nizko samooceno in o prihodnosti občutje nesmisla."

Odporništvo in revolucija

Vseslovenski odpor proti okupatorju spomladi 1941

Rad bi orisal idejne zasnove, pripravo, načrtovanje in organiziranje civilnega odporništva, ki je že prve dni in tedne po okupaciji Slovenije 1941 zajelo delovanje demokratskih slovenskih političnih strank in skupin. Izmo-tale so se iz omrtvičenosti iz demoralizacije porazov in kapitulacij, ki sta označevali položaj v drugih državah in narodih okupirane Evrope, in prešle v odporniško aktivnost. Tega dejstva na noben način ne smemo podceniti ali celo spregledati. Mnenja sem, da je Slovence k takojšnjemu odporu spodbudila predvsem boleča in še neozdravljena travma ozemeljskega razkosanja l. 1920 in nato nacifašistično divjanje na Primorskem in po Koroški in končno seveda nacistični zločini po okupaciji 1941 na Gorenjskem in Štajerskem.

Iz tradicionalne katoliško-ljudske strani so se izoblikovale naslednje odporniške skupine:

1. Slovenska legija: vodja je bil Rudolf Smer-su, organizacijski referent Albin Šmajd, vojaški Ernest Peterlin. Ustanovni sestanek Legije je bil že 29. maja 1941 v Ljubljani. Do konca leta 1941 je organizacija Slovenske legije prepletala vso tedanjo Ljubljansko pokrajino, poleg tega pa so ustvarili še odbore za Primorsko, Gorenjsko in Štajersko s Prekmurjem. Imeli so ca. 5000 članov.
2. Prebujena Slovenija: ustanovil jo je julija 1941 Ivo Peršuh. Po programu se niso razlikovali od Slovenske legije, zato so se že decembra 1941 z njo združili.
3. Študentski klub Straža: ustanovljen že pred vojno. Voditelj je bil dr. Lambert Ehrlich.

Straža je kot skupina vstopila v Slovensko legijo, sredi leta 1942 pa zaradi programskih razlik iz nje kolektivno izstopila.

4. Slovensko narodno gibanje je vodil Fanouš Emmer. Imelo je izrazito vojaški značaj, idejna usmeritev članstva pa je bila precej heterogena: od nekdanjih mladcev KA preko sokolov do mlajših jugoslovan-skih oficirjev.
5. Združeni Slovenci iz prve polovice maja 1941. To je bila skupina, ki jo je vodila tako imenovana katoliška sredina, med nji-mi Andrej Gosar in Jakob Šolar. Niso se hoteli pridružiti niti že naštetim ilegalnim skupinam niti poznejši OF. Nihali so med obema stranema.

Nacionalno-liberalna stran je organizirala:

1. Sokolsko legijo: vanjo so se rekrutirali na temelju predvojne politične povezanosti v JNS. Po organizacijski strukturi so bili podobni Slovenski legiji. Vodilni organ – člana sta bila med drugimi Albert Kramer, Avgust Praprotnik – se je imenoval Sokolski vojni svet.
2. Mlada JNS, tudi Nova Jugoslavija je nastala kot opozicija proti starejšim politikom v JNS. Predsednik je bil Jože Rus, tajnik Andrej Uršič.
3. Samostojna demokratska stranka je od vsega začetka nihala med vstopom v OF in samostojnostjo. Politično ni imela posebne teže.
4. Staro pravdo je vodil Črtomir Nagode. Nastala je aprila ali maja 1941, bila je skupina liberalnih izobražencev. Avgusta 1941 so se formalno pridružili OF, a bili januarja 1942 iz nje izključeni zaradi zahtev po koalicijski sestavi znotraj OF.

Dejstvo, da je takoj po okupaciji, spomladi in poleti 1941, iz politične demokratske večinske strani zraslo devet večjih ali manjših odporiških skupin, dokazuje, da je bil tiste težke dni slovenski narod politično enoten: okupacija ga je zedinila. Povezovala ga je enotnost v presoji slovenskih nacionalnih interesov za čas okupacije, ki jih lahko takole redefiniramo:

1. Slovenci moramo priti iz vojne čimbolj neokrnjeni, s čimmanjšim številom smrtnih žrtev, s čimmanjšo materialno škodo.
2. Okupacije ne smemo sprejeti kot nekaj usodno dokončnega in nespremenljivega, temveč kot izziv za odpor in upor: v prvi fazi civilni odpor vseh oblik in možnosti in priprav na oboroženi upor, v drugi fazi oborožen upor in osvoboditev, skupaj z zahodnimi zavezniki.
3. Med okupacijo moramo politično združevati - in ne ločevati - člane in dele svojega narodnega telesa za skupni cilj Zedinjene Slovenije.

Slovenske demokratske politične stranke in skupine so se večinsko odločile za civilni neoboroženi odpor, to je za "evropski model" odporišтва in upornišтва, če smemo takšno odločitev danes tako imenovati.

Tak odpor pozna več oblik. Lahko je simboličen: okupatorju s simboličnimi gestami in dejanji pokazati, da ima opravka s ponosnim, samozavestnim narodom: trosilne akcije, letaki, grafiti ... Lahko je tudi polemičen: s protesti pokazati okupatorju, da nismo premaganci in na razne načine sabotiramo njegove ukrepe in odločbe: zvečer (ne) na ulice (v mestih), izobešanje zastav ...

Lahko je končno defenziven, a še vedno neoborožen. Sem spadajo ilegalni tisk, organiziranje ilegalnih skupin in priprava oboroženega upora: protiobveščevalne službe, zbiranje orožja, formiranje vojaških enot ...

Te modele odporišтва, to je civilni neoboroženi odpor, je takrat sprejela večina evrop-

skih vlad in političnih vodij v zasedenih državah: Belgiji, Nizozemski, Danski, Norveški ... Civilni odpor se je začel kmalu po vsakokratni nacistični zasedbi. Organiziran in koordiniran oborožen odpor se je v zahodnih deželah nato razvil v letu 1943.

Oboroženi upor in revolucija

Poleti 1941 je v Sloveniji nastala še ena odporiška skupina. Po Hitlerjevem napadu na Sovjetsko zvezo, 22. junija 1941, je KPS preko OF razglasila takojšnji, totalni, oboroženi upor proti okupatorjem na vsem slovenskem ozemlju.

"Pobudo" za ustanovitev OF je dala KPS. Do danes ni znan niti točen dan ustanovitve - 26. ali 27. april 1941 -, niti ni znano, koliko je zares bilo ustanovnih skupin - tri ali štiri -, koliko jih je bilo in kdo je bil navzoč pri ustanovitvi, ne koliko je bilo poznejših plenumskih skupin, ne kdo je koga v OF predstavljal - nekateri zagotovo le sebe ... Tudi ime samo OF se prvič omenja šele julija 1941. Predhodno gibanje, Protiimperialistična fronta, je bila izrazito protizavezniška, protiameriška in protiangleška, ker je bila preko KPJ in Kominterne zavezana nemško-sovjetskemu paktu iz avgusta 1939.

KP Slovenije je OF popolnoma obvladala, OF je bila od začetka do konca pokorni instrument KPS, zato je razpravljanje o koalicijskem oz. nekoalicijskem značaju OF brezpredmetno. KPS je namreč iz taktičnih razlogov v različnih obdobjih organizaciji OF dala ali vzela koalicijski videz, po potrebi odpirala ali zapirala vrata novemu članstvu, pri tem pa bila sama odvisna od navodil KPJ in Kominterne. Ta navodila so bila izraz nejasnosti v sami KPS, če se že ali še ne - ali pa spet ne ali pa spet že - nahaja v prvi ali drugi fazi revolucije.

Značilno za ustanovne in plenumske skupine v OF - razen KPS - je izrazito sektašenje, navznotraj in navzven, pomanjkanje politične

zrelosti, zanesenjaštvo in naivnost. Predstavni-ki teh skupin niso bili vodilni člani predvojnih demokratskih strank, marveč njih disidenti in oponenti. Povezovalo jih je nezadovoljstvo s socialno in nacionalno politiko svojih strank in ne konkretna vizija nacionalnih interesov v prihodnosti. Javno so se odpovedale lastnim političnim organizacijam in pristale z Dolomitsko izjavo 1943 na politično-programsko poenotenje v okviru OF. Zavestno so se odpovedale svojim lastnim političnim gledanjem in opcijam o povojni notranji ureditvi Slovenije - in pristale na takojšnji totalni oboroženi odpor proti okupatorju.

Ta zgodovinsko pomemben sklep zahteva razmislek. Odločitev za totalni oboroženi odpor je smiselna samo, če je osvoboditev okupiranega ozemlja možno predvideti v krajšem doglednem času, tudi z žrtvami, ki pa morajo biti v razumnem sorazmerju s končno zmago. Upor zaradi upora, brez upoštevanja teh pogojev in okoliščin, je iracionalno in neodgovorno dejanje. Tudi če se oborožen upor načrtuje kot stalna gverilska aktivnost vznemirjanja in posamičnega slabljenja okupatorskih vojaških sil, je tak odpor lahko poguben, samouničevalen, ker in če izziva k represalijam, ki narodu povzročijo neprimerno večjo škodo, kot pa je škoda, povzročena okupatorju. Dolžnost boriti se proti okupatorju ne gre razumeti tako, da sebe - in to morda celo v interesu tujih sil - žrtvujemo preko mere in ogrozimo lastni obstoj.

Zakaj se je KPS kljub vsem pomislekom in posledicam, ki jih je morala predvidevati, odločila za takojšnji, totalni oboroženi odpor? Zakaj je zavrnila "evropski model" uporniš-tva, civilni odpor in upor, ter se oprijela "boljševisko-azijskega" modela totalitarnega upora?

Sprejem evropskega modela bi jo nujno ohranjal v povezavi z ostalo zasedeno Evropo, in ji v demokratičnem duhu dajal realne možnosti za varovanje in uresničevanje pristnih slovenskih nacionalnih interesov. KPS prav

tega ni hotela, njen cilj je bil - s pomočjo KPJ in Kominterne - sovjetizacija Evrope. Zato je nacionalne interese zapostavila, jih podredila revolucionarnemu proletarskemu razrednemu internacionalizmu in se s tem hote izključila iz evropskega kulturno-civilizacijskega kroga. Za več kot pol stoletja jo je boljševisko-azijski model upora izvrgel iz območja civiliziranega duhovnega sveta. Pri tej odločitvi ji je pomagala tudi fanatična vera, - osnovana na zgrešeni oceni -, da bo vojne v nekaj mesecih konec, da bo SZ najpozneje do zime 1941/42 premagala nacistično Nemčijo. Vera v skorajšnjo zmago SZ in svetovnega komunizma je temeljila na skupinskem "eshatološkem" pričakovanju, fundamentalizmu, in je bila v nesoglasju z realnimi ocenami vojaškega položaja takratnih analitikov.

Še en razlog je silil KPS/OF k odločitvi za takojšnji oboroženi odpor: zavedala se je, da bo po vojni imela možnost za uveljavitev politične moči in teže in končno za prevzem oblasti le pod pogojem, da takoj stopi v vojaško akcijo, prevzame vodstvo, in si z oboroženo silo tudi nad ostalimi odporniški skupinami z revolucijo zagotovi povojno politično oblast. Ta odločilni razlog za takojšnji totalni oboroženi upor je bil marksistične doktrinarne narave, kot jo je razumel leninizem-stalinizem: okupacija neke dežele je enkratna in izredna priložnost za uspeh in uspešnost boljševiske revolucije.

V svoji dotedanji kratki 20-letni zgodovini je namreč KPS/KPJ že trikrat zaman poskušala izvesti nasilno revolucijo v kraljevini Jugoslaviji in v Sloveniji.

Generalna politična stavka slovenskih in jugoslovanskih železničarjev - da bi zrušili komaj nastalo Jugoslavijo - se je v Beogradu in Ljubljani aprila 1920 spremenila v nasilni upor in končala s streljanjem, štirinajstimi mrtvimi in še več ranjenimi na Zaloški cesti.

Januarja 1929, ko je KPS proti osebni diktaturi Aleksandra I. v Sloveniji pozvala k obo-

roženi vstaji, revoluciji in diktaturi proletariata, se je njena akcija končala brez uspeha, z aretacijami, usmrtitvami in zapori stotin partijcev ali pa njihovim pobegom v tujino, zlasti v SZ.

Tretji neuspeli poskus je bilo Titovo načrtovanje revolucije, oborožene in nasilne vstaje v Jugoslaviji v drugi polovici leta 1940, pol leta pred nemškim napadom na Jugoslavijo. Računal je na aktivno pomoč Sovjetske zveze. Septembra 1940 je v Moskvo poslal svojega kurirja Nikola Petrovića z nekaj ustno zastavljenimi vprašanji, katerih vsebina je razvidna iz protokola in pisnega odgovora Kominterne z dne 15. septembra 1940. Tito je bil prepričan, da je položaj v Jugoslaviji po sporazumu med Mačkom in Cvetkovičem dozorel za revolucionarni prevrat in je zato spraševal Moskvo, ali ne bi bilo nujno vlado strmoglaviti. Menil je, da bi bilo treba izrabiti močno zaostritev razrednih nasprotij, organizirati razredni boj in ustvariti resnično ljudsko vlado delavcev in kmetov. Izvršni komite komunistične Internacionale ni zanikal, da ne bi bile razmere v Jugoslaviji nadvse napete, vendar se ni strinjal s Titovo revolucionarno zagnanostjo: "V Jugoslaviji manjkajo še vsi pogoji, ki bi dovoljevali zahtevo po strmoglavljenju vlade in vzpostavitvi prave vlade delavcev in kmetov, kar bi v tej situaciji pomenilo vzpostavitev diktature proletariata. Vpliv partije dosega le razmeroma majhen del delavstva, na vasi pa je še zelo skromen. Tudi dosedanjih uspehov partija ni znala organizacijsko utemeljiti pri množicah ... Partija se mora resno postaviti po robu špekulacijam o pomoči sovjetske Rdeče armade v taki avanturi."

Ugotovitve in naročilo Sekretariata izvršnega komiteja Komunistične internacionale so imele odločilne posledice za politiko KPJ in KPS v naslednjih mesecih. Tito je razočaran začasno umaknil projekt revolucije - zavrnjene v Moskvi sami - in poslušno sprejel kominternska navodila s sovjetsko oceno mednarodnih in posebej jugoslovanskih razmer

- do dneva nemškega napada na SZ, ki je prinesel s seboj radikalno spremembo vojaško-političnega položaja v svetu in Evropi. Sedaj se je Kominterni in njenim članicam - partijam po Evropi - odprla možnost, da začnejo v zasedeni Evropi s praviimi komunističnimi revolucijami, a ne pod zastavo revolucionarnega osvajanja oblasti, temveč pod krinko in plaščem protiokupatorskega upora. V ta boj se partiji sedaj ni bilo treba spustiti kot razglaševalki in oznanjevalki prihodnje komunistične revolucionarne družbene ureditve v Sloveniji, temveč kot edini in izključni protiokupatorski uporniški sili, kateri se morajo podrediti vse druge nastale odporne skupine. Če se ji ne pridružijo in podredijo, je to znak, da se okupatorju sploh nočejo resno upreti, kar preprosto pomeni, da so narodni izdajalci. KP v Sloveniji je pod krinko protiokupatorskega upora začela revolucijo, in sicer tako, da je tako imenovani narodnoosvobodilni boj instrumentalizirala, monopolizirala in sankcionirala.

16. septembra 1941 je samooklicani, od nikogar izvoljeni ali imenovani Vrhovni ple-num OF izdal sklepe in odlok, brez imen in podpisov, da SNOO v okviru OF "za časa osvobodilne borbe edini predstavlja, zastopa, organizira in vodi ves slovenski narod na vsem njegovem ozemlju. Vsako organiziranje izven okvira OF je ... "škodljivo borbi za narodno svobodo". Zato je vsak, "ki dela na to, da na ozemlju slovenskega naroda nastane oborožena sila, ki ne raste pod političnim in vojaškim vodstvom OF, narodni izdajalec. Sankcija je smrtna kazen: "Izdajalci se kaznujejo s smrtjo". Sodijo posebna sodišča, naglo, ustno in tajno, osebno zasliševanje krivca (ne obtoženca) ni potrebno, smrtna kazen se izvrši takoj, na način in po osebah, ki jih določi sodišče (tj. isti organ je sodstvo in eksekutiva)". "Proti razsodbi sodišča ni pritožbe." Predvidene kazni so še "narodni bojkot" ter uničenje ali zaplemba imetja.

Za uresničevanje sankcij tega odloka, zlasti usmrnitev, je CK KPS, najvišji forum, v najstrožji konspiraciji brez seznanitve in še manj dogovora z zavezniki v OF že mesec pred tem 15. avgusta 1941 ustanovil VOS. Z VOS in likvidatorji si je KPS zagotovila nadzor in izvajala revolucionarni teror tako v sami OF kakor tudi nad ilegalnimi organizacijami "zgolj" civilnega upora.

S temi sklepi in odlokom je KPS/OF dokončno razbila – načrtno in zavestno – sleherni možnost edinosti in povezave slovenskih odporniških sil, ki bi bila v času okupacije tako nujno potrebna. Z monopolistično in absolutistično samopostavitvijo, za katero ni imela nikakršne legitimacije, se je sama izključila iz sistema političnega pluralizma in se izkazala za nedemokratično, totalitarno stranko, ki se enači z narodom samim. Kidrič: "Pojem OF in pojem slovenskega naroda postajata istovetna ... Kdor koli danes kakor koli napada KPS, ta vrši protinarodno delo."

Z omenjenimi sklepi je KPS/OF začela novo obdobje v zgodovini slovenskega naroda: nikdar do tedaj namreč ni nobena politična stranka na Slovenskem svoje politične nasprotnike načelno razglasila za sovražnike in narodne izdajalce ter uveljavljala in sankcionirala svoje cilje in zahteve z njihovim "narodnim bojkotom", umori in usmrčitvami. To zgodovinsko breme si je KPS/OF naložila 16. septembra 1941, zato smemo ta dan imeti za začetek revolucije na Slovenskem – in ne šele poletje 1942, ko se organizira upor proti revoluciji.

S svojimi sklepi je KPS/OF razdvojila in razdelila slovenski narod. Slovencev ni razdelil okupator, razklala jih je revolucija. Iz strankarske sebičnosti je KPS zapostavila narodne interese in se z oboroženim nasiljem najprej in predvsem obrnila proti domačim idejnim in političnim nasprotnikom.

Večino prej naštetih vodij posameznih odporniških skupin je KPS preko VOS-a v teku dobrega leta z atentati sredi Ljubljane umorila (Emmer, Natlačen, Peršuh, Ehrlich, Praprotnik), nekaj umorov se je ponesrečilo (Hacin, Smersu, Žebot), nekatere so takoj po vojni ugrabili in so izginili (Šmajd, Uršič), ali pa so jih postavili pred sodišča, jih obsodili na dolgo ječo (Šolar) ali pa na smrt in ustrelili (Peterlin, Nagode).

KPS/OF je s psihofizičnim terorjem in likvidacijami drugače mislečih in delujočih Slovencev dejansko prevzela usmerjanje dogajanja v svoje roke: akter dogajanja je postala KPS/OF, vse drugo je bilo bolj ali manj reagiranje na njeno agiranje. Zato KPS nosi odgovornost tudi za poznejše, vsiljene politične odločitve svojih nasprotnikov. KPS je obenem izigrala patriotizem in nacionalno navdušenje slovenskega človeka. Boj proti okupatorju je izrabila in zlorabila ter pogum, zagon in požrtvovalnost prenekaterih v partizanskih enotah izkoristila za totalitarni prevzem oblasti po končani vojni: "Po narodni osvoboditvi prevzame na slovenskem ozemlju oblast OF v celoti" (6. temeljna točka OF). Tudi prihodnost je bila okupirana in monopolizirana.

Zadnja meščanska demokratična vlada

Pred časom je v javnosti potekala dokaj široka razprava o tem, katera vlada je bila prva slovenska vlada. Nekateri so jo videli v Narodni vladi iz leta 1918, ko smo Slovenci v okviru Države Slovencev, Hrvatov in Srbov prvič po dolгих stoletjih živeli izven Habsburške monarhije, drugi so zopet iskali in predstavljali argumente, ki so govorili v prid t.i. ajdovski vladi, ustanovljeni 5. maja 1945 v Ajdovščini. O oni in drugi je bilo veliko napisanega, le redki pa so se v iskanju "prave prve slovenske vlade" spomnili vlade, ki je bila izvoljena le dva dni pred ajdovsko. 3. maja 1945 so se v dvorani Tabor, ki je bila pred vojno sedež telovadnega društva Sokol, zbrali predstavniki demokratičnega meščanskega tabora, "zakoniti izvoljeni poslanci slovenskega naroda, ki so zastopali interese slovenskega naroda v zadnji narodni skupščini kraljevine Jugoslavije leta 1938/1939"¹ ter ustanovili narodno predstavništvo slovenske države in razglasili slovensko državo. Da bi izvedela kaj več o nastanku le-te, sem si ogledala dostopno gradivo, večino zbranega v arhivu dr. Albina Šmajda.² Ob prebiranju predstavitve gradiva, ki ga je leta 1975 pripravil Bogdan Švent - Ambrož, sem naletela na zanimiv stavek, v katerem Švent pravi, da je bil dr. Šmajd poleg vsega tudi "iniciator in organizator takozvanega Narodnega odbora za Slovenijo, ki je v začetku maja 1945 sestavil tudi prvo slovensko vlado"³. Zakaj je ta stavek pritegnil mojo pozornost? Prvič, ker je nastal v času, ko je bilo v Sloveniji po poskusu Staneta Kavčiča, da bi izvedel večjo liberalizacijo, ponovno obnovljen monistični koncept monopolne oblasti Zveze komunistov, ki je prevzela popoln nadzor nad javnim in zasebnim življenjem in bi bil vsak poskus "skrunitve" NOB in komu-

nistične oblasti po vojni takoj kaznovan.⁴ Drugič, ker je drugače celotna predstavitev arhiva v duhu takratnega časa, saj na drugem mestu piše, da je bil dr. Albin Šmajd tudi iniciator "za najrazličnejše depeše, ki so jih pošiljali vodilnim politikom zapadnih držav in tudi papežu s prošnjo za nujno pomoč, da bi se uničil komunizem v Sloveniji in da bi najbolj mračna, zločinska politična in vojaška klika prišla do oblasti in bi pripomogla k ustvaritvi Federativne kraljevine Jugoslavije".⁵ Tretjič, kako to, da pred "prvo slovensko vlado" Švent ni postavil "t.i.", temveč iz predstavitve izzzveni, kot da je dejstvo, da je bilo srečanje na Taboru pač prva slovenska vlada. Seveda moram tu dopuščati tudi možnost, da je prišlo le do pomanjkljivega oz. nedoslednega zapisa. Toda dejstvo je, da je še 30 let po dogodku, ko je slovenski demokratični meščanski tabor razglasil ustanovitev slovenskega parlamenta in vlade, nekdo v arhivu zapisal, da je šlo za vlado in da je šlo za prvo slovensko vlado. Prav zato sem se odločila, da napišem krajši članek, v katerem želim osvetliti, kakšna vlada je torej to bila, kako je šla njena pot od ideje do uresničitve ter kakšna je bila njena vloga pri uresničevanju ideje o svobodni Sloveniji.

Ustanovitev Narodnega odbora za Slovenijo in njegova prizadevanja za ustanovitev Slovenskega narodnega predstavništva

Bolj ko se je druga svetovna vojna bližala koncu, bolj se je protirevolucionarni tabor zavedel, da mora nujno nekaj storiti, da bi preprečili, da bi ob koncu vojne v Sloveniji oblast prevzeli komunisti. Čeprav je bilo vedno bolj

jasno, da bo partizansko gibanje prej ali slej mednarodno priznано, kar se je dokončno uresničilo s podpisom pogodbe Tito-Šubašić, pa je določeno upanje zbuvalo dogajanje v Italiji, predvsem pa v Grčiji, kjer so zavezniške enote razoroževale partizanske enote, obenem pa preprečevale, da bi komunisti prevzeli oblast. Da bi to lahko dosegli tudi v Sloveniji, je moral meščanski tabor doseči vsaj dvoje: opozoriti mednarodno javnost na Slovenijo in jo predstaviti kot poseben subjekt tudi v političnem in državnem smislu ter doseči, da bi (vsaj) ob koncu vojne slovensko ozemlje zasedli zahodni zavezniki, ki bi lahko preprečili komunistično oblast. Da bi lahko zaveznike prepričali, da Slovenci ne želijo komunistične oblasti ter da bi Slovenija bila mednarodno priznana kot poseben pravni subjekt, pa je moral demokratičen meščanski tabor nujno doseči notranjo ali pa vsaj akcijsko enotnost, kar bi ponazarjal osrednji skupni organ, ki bi mu vsi tudi priznavali reprezentativnost in avtoriteto ter bi se ravnali po navodilih, ki bi jih ta skupni organ izdajal.⁶

Tako so postopno začeli s pripravami na ustanovitev Narodnega odbora za Slovenijo, ki je dosegel svoj višek v oktobru 1944, ko je bil 29. oktobra ustanovljen Narodni odbor za Slovenijo. Politični stranki Slovenska ljudska stranka in Jugoslovanska nacionalna stranka sta na temelju medstrankarskega sporazuma iz septembra 1941 sprejeli dogovor, "da dokler obstaja potreba Narodnega odbora za Slovenijok, ostane razmerje političnih sil v NO v razmerju 7 proti 6, tj. število zastopnikov SLS je v razmerju sedem proti šest iz drugih političnih stran,"⁷ obenem pa so sklenili, da se lahko število članov v NO za Slovenijo poviša, vendar se mora to temeljno razmerje pri tem ohraniti. Za tako razmerje so se odločili, ker so se zavedali, da dejansko "danes nihče ne razpolaga z zanesljivim objektivnim merilom o dejanski moči posameznih strank in je bilo označeno razmerje merodajno za sestavo prve Narodne vlade za Slovenijo leta 1918".⁸ S takim

razmerjem se je strinjala tudi Slovenska ljudska stranka, čeprav je bilo razmerje v Narodnem svetu pred drugo svetovno vojno, leta 1941 6 proti 4 v korist SLS. Ti so svoje strinjanje s tem razmerjem obrazložili z izjavo, da "jih je pri sestavi Narodnega odbora za Slovenijo vodila izključno narodno skrb, da pride do enotnega in vrhovnega političnega foruma", so pa poudarili, da so z razmerjem popustili "v svojo strankarsko škodo".⁹ Tako je imela SLS v NO sedem predstavnikov, JNS pet predstavnikov ter enega Socialistična stranka Jugoslavije, s tem, da "se morejo po dogovoru med strankami podpisnicami pritegniti v NO tudi nove stranke, ki priznavajo zahteve narodne izjave z dne 29. oktobra 1944 in ki doslej nimajo svojih zastopnikov v NO".¹⁰

Poleg določitve razmerij je bilo treba doreči oz. najti konsenz tudi glede programa, vsebine NO, ki so jo skušali strniti v Narodni izjavi. Liberalnemu taboru seveda ni bilo všeč, da bi se preveč poudarjalo slovenske posebnosti ter federativno ureditev države, toda prav v istem času je tudi Draže Mihajlovič sprejel idejo o federativni ureditvi, tako da liberalci niso imeli nobenega oprijemljivega protiargumenta več.¹¹ Izjava je bila tako v začetku decembra potrjena, 20. decembra,¹² z izmenjavo podpisov članov dveh največjih strank, da se z njo strinjajo, pa je bila tudi uradno sprejeta. Podpisovanje se je kljub temu nadaljevalo še vse do srede februarja 1945, ko je bilo zbranih 290 podpisov-psevdonomov, 250 s strani SLS in 40 s strani liberalcev.¹³ Kljub temu da je bila izjava sprejeta šele sredi decembra 1944, nosi datum 29. oktober, s čimer so želeli podpisniki poudariti velik pomen ustanovitve Države SHS za Slovence.

Narodna izjava, ki je kasneje pomenila tudi podlago za postavitve taborske vlade 3. maja 1945, se je glasila: "Na temelju etične samobitnosti slovenskega narodnega ozemlja in na temelju narodnostnega načela zahtevamo:

1. državno-pravno združitev vsega slovenskega narodnega ozemlja v ZEDINJENO SLOVENIJO, ki mora biti v geografskem, gospodarskem, prometnem in strateškem oziru tako zaokrožena celota, da bosta zavarovana nemoteni narodni in gospodarski obstoj in razvoj slovenskega naroda;
2. federativno, na demokratični podlagi in socialno pravično urejeno kraljevino Jugoslavijo pod vladarsko hišo Karadjodjevičev, katere sestavni del je tudi narodna država Zedinjena Slovenija;
3. tako federativno državo, da bodo narodne države kot sestavni deli imele tako stvarno področje, da bo izvrševala osrednja zvezna oblast le tiste naloge in imela le tiste prerogative, ki so ji z zvezno ustavo izrecno priznane in izvzete iz pristojnosti oblasti narodnih držav. Zvezno ustavo jugoslovanske države sprejme ustavodajna skupščina, sestavljena iz zakonitih predstavnikov posameznih narodnih držav tako, da glasuje za njo kvalificirana večina zakonitih zastopnikov iz vsake narodne države;
4. temeljito socialno in gospodarsko preosnovno, ki bo uničila gospostvo kapitala nad delom, priznala vsem delovnim slojem, družinam in poedincem njih socialno-gospodarsko funkcijo ter jim zagotovila človeka vredno življenje.”¹⁴

Narodno izjavo je podpisala večina predvojnih narodnih poslancev ter številni drugi vidni predstavniki slovenskega javnega življenja. Na osnovi tega ter narodne izjave je NO črpal svojo pravno osnovo in veljavo, zakonitost slovenskega narodnega predstavnštva pa mu je po vojni priznal tudi zgodovinar Metod Mikuž.¹⁵

O ustanovitvi NO za Slovenijo so obvestili tudi Miha Kreka, Draža Mihajlovića ter njegovega zastopnika v Sloveniji, poveljnika Komande Slovenije, generala Prezlja. Pri slednjem je ta ustanovitev naletela na neodobranje. Slovenskim politikom je zameril, da ga niso povabili k snovanju odbora. Na njegov

protest mu je NO odbor odpisal: “Dejstvo je, da je NO za Slovenijo že ustanovljen in da ni nobeni politični stranki onemogočeno priti v NO, kolikor sprejema načela narodne izjave in izpolni ostale potrebne pogoje. Obe točki ste vzeli na znanje in pri tem pravilno poudarili, da je vojska instrument narodne politike, ne pa sredstvo posameznikom, da si prek nje skušajo ustvariti politične položaje. Z vsemi temi dejstvi je v nasprotju vsebina vašega dopisa ... Vsekakor pa ultimativno sporočene želje z grožnjo nekaterih sankcij ne bodo rodile tistih posledic, ki jih vi morda pričakujete, temveč obratno le skomplificirale položaj tembolj, ker se krši načelo depolitizacije vojske”.¹⁶ Ta spor je bil seveda pomemben, če upoštevamo, da je Narodni odbor potreboval tudi pomoč vojske, če je želel prevzeti oblast oz. preprečiti prevzem oblasti komunistom v Sloveniji.

Na podlagi narodne izjave ter drugih sporazumov je Narodni odbor za Slovenijo pričel z delom, predvsem pripravami na konec vojne ter prevzem oz. potrditev oblasti. Prvič se je sestel na seji 15. januarja leta 1945, na kateri so odločali o notranji ureditvi NO ter izvolili predsedstvo NO. Predsednik NO je postal dr. Joža Basaj, član SLS, podpredsednik dr. Celestin Jelenec, član Socialistične stranke Jugoslavije, tajnika Narodnega odbora pa sta postala dr. Albin Šmajd (SLS) ter dr. Marijan Zajec (JNS). Poleg njih so bili še ostali člani: Remec (SLS), Kranjc (SLS) dr. Franc Bajlec (SLS), dr. Pestotnik (JNS), Pevec (SLS), žitnik (JNS), ing. Bevc (JNS). Koroško je zastopal dr. Kolterer, Primorsko pa dr. Kacin.

Narodni odbor se je do konca vojne sestel še nekajkrat, glavno težo pri odločanju pa je prevzelo predsedstvo NO, ki se je prvič sestalo 21. februarja 1945. Poleg številnih političnih in upravnih odredb, med njimi tudi na podlagi narodne izjave 29. 10. 1944, uredbe o ustanovitvi slovenske narodne vojske,¹⁷ je bila zagotovo najpomembnejša odredba o izvrševanju državne oblasti v Sloveniji, ki so jo sprejeli na

tretji seji širšega obora 2. aprila 1945, torej le dan pred ustanovitvijo in razglasitvijo slovenskega predstavništva na Taboru v Ljubljani. V njej so zapisali, da "državno oblast kot izraz vrhovnosti slovenskega naroda izvršuje začasno, dokler se ne uredi razmerje, na področju narodne države Slovenije Narodni odbor za Slovenijo, Slovenska zaveza kot začasno slovensko narodno predstavništvo, slovenska vlada in sodišča,"¹⁸ obenem pa so poudarili, da bodo svoje delo uravnavali tako, da bo "v popolnem skladu z življenjskimi interesi slovenskega naroda".¹⁹ V odredbi so določili, da naj bi državno oblast predstavljali Narodni odbor za Slovenijo, Slovenska zaveza kot začasno slovensko predstavništvo, slovenska vlada ter sodišča, obenem pa so natančno predpisali strukturo, naloge in pristojnosti posameznih organov oblasti.²⁰ Na podlagi te uredbe so nato za 3. maj 1945 sklicali prvo sejo predstavništva slovenskega naroda.

"Prva seja slovenskega parlamenta, Oklicana je bila slovenska država v federativni kraljevini Jugoslaviji"²¹

Narodni svet za Slovenijo je za sedmo uro zvečer 3. maja 1945 sklical zasedanje "začasnega slovenskega narodnega predstavništva", na katerega so povabili 45 odposlancev, od katerih se jih je na Taboru zbralo 39.²² Pri izbiri odposlancev so si prizadevali, da bi bili kolikor bi bilo mogoče enakomerno zastopani vsi deli Slovenije, pomembno pa je tudi bilo, da so zbrali precej predvojnih slovenskih odposlancev v beograjskem parlamentu. O sami udeležbi je naslednji dan pisal tudi časopis Slovenec: "Na Taboru v Ljubljani so se malo pred sedmo uro polnoštevilno zbrali začasni zastopniki slovenskega naroda. Navzoči so bili vsi slovenski poslanci in zastopniki slovenskih ustanov in organizaciji. Poseben poudarek sta dala zgodovinskemu sestanku s svojo navzočnostjo ljubljanski škof, prevzvišeni g. dr. Rožman in poveljnik slo-

venske narodne vojske, brigadni general g. Franc Krener".²³ Vse prisotne je pozdravil predsednik Narodnega odbora za Slovenijo, dr. Basaj, ki je med drugim dejal: "V odločilnem času ste bili povabljeni na sejo začasnega slovenskega narodnega predstavništva. Čas nujno zahteva, da narod po svojih predstavnikih izrazi svojo voljo na zunaj in na znotraj in da okrepi svojo obrambo proti invaziji terorja in boljševizma, ki ne pozna narodne sprave, čeprav je triletna državljanska vojna zahtevala že toliko krvi in uničila toliko narodnega premoženja. Na znotraj narod pričakuje odločno besedno oblasti, ker dogodki hitro dozorevajo in obstoji nevarnost, da narodna akcija za združitve vseh Slovencev v Zedinjeno Slovenijo pride prepozno. Na zunaj je položaj tak, da je zadnja ura, da se ustvari stik z velikimi demokratskimi zavezniki na zahodu. /.../ Skoro triletna vojna je v demokratičnih strankah ustvarila enotno voljo, da boljševizem in terorizem na Slovenskem ne bosta zavladata."²⁴

Po nagovoru gospoda Basaja je sledila predstavitev dnevnega reda, ki je vseboval naslednje točke: 1. Izvolitev predsedstva narodnega predstavništva: predsednika, podpredsednika in dveh tajnikov; 2. Poročilo o dosedanjem delu Narodnega odbora za Slovenijo; 3. Proklamacija in 4. Samostojni predlogi predloženi Narodnemu odboru. Vsi navzoči odposlanci so za predsednika narodnega predstavništva (parlamenta) soglasno izvolili Franca Kremžarja, za podpredsednika Rudolfa žitnika ter za tajnika Pavla Masiča in Ivana Tonjo. Po pozdravnih besedah izvoljenega predsednika Kremžarja, je dr. Šmajd, tajnik NO, predstavil dotedanje delo odbora ter poudaril nujnost "zgodovinskega akta, ki so mu pričé", obenem pa razložil, da "vsebina narodne izjave z dne 29. oktobra 1944 ni mogla biti doslej objavljena, ker je bil pritisk okupatorja na slovenske narodne delavce tolikšen, da je bilo treba ohraniti narodno izjavo v tajnosti".²⁵ Po končani predstavitvi je dr. Marijan Zajec, član NO, prebral proklamacijo o ustanovitvi narodne države Slovenije, kot sestav-

nega dela demokratično in federativno urejene kraljevine Jugoslavije, proklamacijo o ustanovitvi slovenske narodne vojske, ki se je "že stavila v službo NO za Slovenijo ter položila vojaško prisego kralju in slovenskemu narodu".²⁶

Poleg slovenskega parlamenta je Narodni odbor pripravil tudi koncept slovenske vlade, ki naj bi zapriseгла in prevzela posle dan kasneje, 4. maja 1945, vendar pa se to ni zgodilo. Tako naj bi bil za predsednika vlade imenovan dr. Jože Basaj, za državnega tajnika za notranje posle dr. Fran Bajlec, državnega tajnika za finance Marko Kranjc, za državnega tajnika za narodno gospodarstvo Avgust Volk, državnega tajnika za prosveto dr. Ivan Martelanc, državnega tajnika za promet in pošto Ivan Teuerschuh, za državnega tajnika za javna dela in obnovo ing. Ladislav Bevc, za državnega tajnika za kmetijstvo Ignacij Pevec, za državnega tajnika za socialno skrb in zdravstvo pa ing. Franc žužek. Niso pa določili državnega tajnika za vojsko in pravosodje.²⁷

Po prebrani proklamaciji in nagovoru ing. Predavca, zastopnika centralnega nacionalnega odbora, je Franc Kremžar, predsednik novoizvoljenega parlamenta, slavnostno sejo zaključil z besedami: "Ko sklepamo prvo sejo tega zgodovinskega zbora, vas prosim, da se spomnimo vseh tistih tisočih slovenskih sinov in hčera, ki so v teh štirih letih za to misel, katero mi sedaj dvigamo na ščit, žrtvovali svoje življenje".²⁸

Ali so med sejo razpravljali še o čem drugem oz. kako intenzivno je slovenski parlament deloval v naslednjih dneh iz pregledanega gradiva ni razvidno, je pa moč najti odredbo, s katero je slovenska vlada ustanovila ministrstvo za obnovo Slovenije. Njegove naloge so bile: izvršitev popisa prebivalstva, ugotoviti javno delovanje vsakega posameznika na področju Združene Slovenije, ugotoviti škodo, najti potrebna sredstva za popravo škode slovenskim prebivalcem, izvršiti vse ukrepe, ki bi služili temu, da se gospodarsko, moralno, narodno, kulturno in politično obnovi slovenski

narod.²⁹ Poleg tega je na dveh listih, ki nista ne datirana ne podpisana, predstavljeno stališče "taborske" vlade do Tito-Šubašičeve vlade ter do vprašanja o bodoči državni obliki. Na obe vprašanji je odgovarjal predsednik slovenske vlade, predvidevam, da dr. Basaj, čeprav tega ni nikjer zapisano. Tako je na vprašanje Tito-Šubašičeve vlade odgovoril: "Demokratičen narod priznava avtoriteto samo takim vladam in državnim oblastem, ki so postavljene z njegovo voljo ali z njegovim sodelovanjem. Pri postavitvi vlade maršala Josipa Broza Tita in Šubašiča slovenski narod ni imel priložnosti, da bi izrazil svojo voljo. Ta vlada se opira samo na zaupanje AVNOJ-a. V Avnoju pa je komunistična partija edina realna politična sila. To so vedeli tudi na Jalti, zato so določili, da se mora baza te vlade razširiti vsaj s pritegnitvijo narodnih poslancev iz zadnje skupščine. To se še ni zgodilo. Gotovo bi bilo želeli, da se sedanje nenormalno stanje čimprej uredi po demokratičnih načelih. Slovenci smo pri tem pripravljeni z vsemi močmi sodelovati,"³⁰ medtem ko je na vprašanje o prihodnji državni ureditvi izjavil, da mora slovenski narod o obliki vladavine odločati sam, prost vsakega strahu, s svobodnim glasovanjem. Ker pa slovenski narod še ni izrazil želje po odpravi monarhije, pa je prav, da kralj do takrat, ko se to ne spremeni s pomočjo vlade, dolžan po jugoslovanških zakonih izvrševati svoje obveznosti.³¹

O razglasitvi narodne države Slovenije so z brzojavko med drugim obvestili tudi Petra II, kralja Jugoslavije, ameriškega predsednika Harryja Trumana in predsednika angleške vlade, Winstona Churchilla.³² Brzojavko z naslednjo vsebino so poslali tudi papežu Piju XII: "Predstavništvo slovenskega naroda je proglasilo dne 3. maja 1945 narodno državo Slovenijo, kot federativno edinico kraljevine Jugoslavije. V imenu prve slovenske narodne vlade, zastopnice slovenskega katoliškega naroda, pošilja Njegovi Svetosti izraze sinovske udanosti in prosi blagoslova za slovenski na-

rod ter pomoči v borbi proti brezbožnemu komunizmu”.³³ Ali je papež odgovoril na brzojavko ali ne, iz arhiva ni razvidno.

Namesto zaključka

Med razglasitvijo slovenskega parlamenta, vlade ter samostojne države Slovenije 3. maja 1945 na Taboru v Ljubljani in koncem druge svetovne vojne ni minil niti teden. S kakšno vneto se je novoustanovljena vlada lotila svojih poslov, niti ni pomembno. Prav tako tudi ni pomembno, ali/da je nosila pečat legitimnosti in legalnosti, čeprav je bila v njej večina predvojnih poslancev, ki so bili izvoljeni na zadnjih demokratičnih volitvah pred drugo svetovno vojno leta 1938.³⁴ Dejstvo je, da jih je povojna oblast razglasila za poražence ter z njimi kruto obračunala. Zaradi strahu, da bi kdor koli ogrozil njevo oblast, je prepovedala vsako opozicijo, tako da je morala ideja o samostojni Sloveniji, ki jo je “taborska” vlada vzela kot temelj za svoje delovanje, počakati še štirideset let, da se je končno uresničila.

1. Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota III (dalje ARS III), fasc. 929, Šmajd, 493.
2. Dr. Albin Šmajd je bil po smrti dr. Natlačna eden izmed najaktivnejših slovenskih politikov znotraj SLS, že pred vojno pa je bil tudi poslanec Jugoslovanske radikalne zajednice.
3. ARS III, fasc. 929, Arhiv dr. Albina Šmajda, uvodna predstavitev gradiva.
4. Ilustrirana zgodovina Slovencev, Ljubljana, Mladinska knjiga, 1999.
5. Prav tam.
6. Boris Mlakar, *Slovensko domobranstvo*, Ljubljana, Slovenska matica, 2003, 454 - 455.
7. ARS III, fasc. 930, Šmajd, NO, 1222.
8. ARS III, fasc. 929, Šmajd, 490.
9. ARS III, fasc. 929, Šmajd, 492.
10. ARS III, fasc. 9230, Šmajd, NO, 1222
11. Prim.: Stane Kos, *Stalinistična revolucij na Slovenskem 1941 - 1945*, Buenos Aires, Samozaložba, 1991; B. Mlakar, *Slovensko domobranstvo*.
12. ARS III, fasc. 930, Šmajd, NO, 1247.
13. ARS III, fasc. 930, Šmajd, NO, str. 1222, 1244, 1311.

14. ARS III, fasc. 930, Šmajd, NO, 1237, Narodna izjava.
15. Metod Mikuž, Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji, V. knjiga, Ljubljana, 1973, 47.
16. ARS III, fasc. 930, Šmajd, NO, 1276 (Pismo datirano 2. januar 1945 sta spisala dr. Šmajd in dr. Zajec.).
17. Prim.: ARS III, fasc. 930, Šmajd, NO, 1448 - 1449.
18. ARS III, fasc. 930, Šmajd, NO, 1452.
19. 2. seja predsedstva Narodnega odbora, ki je potekala 15. marca 1945. ARS III, fasc. 930, Šmajd, 1456.
20. Prim.: ARS III, fasc. 930, Šmajd, NO, 1452 - 1454.
21. Slovenec, 4. maj 1945, 2.
22. Smersu Rudolf, Ljubljana; dr. Albin Šmajd, Radovljica; Kranjc Marko, Ptuj, Bitenc Mirko, Laško; Teuerschuh Ivan, Slovenj Gradec; Špindler Jože, Maribor; dr. Bajlec Franc, Murska Sobota; Masič Pavle, Ljubljana; dr. Česnik Ivan, Vipava; dr. Žitko Stanko, Gorica; dr. Kotnik Franc, Prevalje; ing. Muri, Jezersko; dr. Basaj Jože, Ljubljana; Remec Bogomil, Ljubljana; Pevec Ignacij, Št. Vid pri Stični; mrsrg. Škrbec Matija, Ljubljana; Zorenč, Sv Peter pod Sv. gorami; Škulj Karel, Dolenja vas pri Ribnici; Kosmina, Nabrežina; dr. Megušar Anton, Kranj; Jonke Jože, Kočevje; Jan Maks, Gorje pri Bledu; žužek Franc, Dobrepolje; Kavka Karel, Ljubljana; Horvat Angust, Murska Sobota; Majeršič Janez, Trzič; dr. Leskovar Ludvik, Prihova pri Konjicah; Češnovar Slavko, Ljubljana; dr. Voršič Alojzij, Celje; dr. Hanželič Rudolf, Ormož; Povše Ciril, Ljubljana; Geratič Mirko, Maribor; Krvina Janez, Ljubljana; Bitnar Pavlin, Črnomelj; Rigler Alojzij, Sv. Gregor pri Velikih Laščah; Novak Nande, Nevlje pri Kamniku; dr. Debeljak Tine, Škofja Loka; dr. Milavec Anton, Planina pri Rakeku; Kremžar Franc, Sv. Križ pri Litiji.
23. Slovenec, 4. maj 1945, 2.
24. ARS III, fasc. 930, Šmajd, NO, 1653.
25. Slovenec, 4. maj 1945, 2.
26. Prav tam.
27. Prim.: ARS III, fasc. 930, Šmajd, NO, 1937.
28. Slovenec, 4. maj 1945, 3.
29. Prim.: ARS III, fasc. 930, Šmajd, 1533.
30. ARS III, fasc. 930, Šmajd, 1660.
31. Prim.: ARS III, fasc. 931, Šmajd, 1659.
32. Slovenec, 4. maj 1945, 2.
33. ARS III, fasc. 930, Šmajd, 1442.
34. Leta 1938 so bile v Jugoslaviji izvedene zadnje volitve pred drugo svetovno vojno. V Sloveniji se jih je udeležilo 67,61 % volilnih udeležencev ter vseh 29 mandatov, kolikor jih je imela na voljo Dravska banovina, podelila SLS, ki je na teh volitvah nastopila kot del Jugoslovanske radikalne zajednice. Prim.: Bojan Balkovec,

Škof dr. Gregorij Rožman in njegova pravica

življenje in delo ljubljanskega škofa Rožmana je bilo na številne načine in močno vpeto v dogajanje med drugo svetovno vojno in komunistično revolucijo v Sloveniji. Govoriti o škofu Rožmanu in revoluciji zato pomeni govoriti o obsežni in kompleksni temi, pomeni govoriti o bistvenih stvareh najusodnejšega obdobja slovenske zgodovine in zato tudi o pomembnih stvareh naše sedanosti. Vsega tega v enem sestavku ni mogoče zajeti, zato se bom omejil le na nekatere bistvene točke in na nekatere tudi danes žive poglede, pa tudi na sedanje stanje njegove pravde.

Škof dr. Gregorij Rožman ni bil ne vojaški in ne državni voditelj ali politik. Bil je verski in predvsem duhovni voditelj. Vse drugo je bilo zanj manjšega ali samo stranskega pomena, mnogo pa mu je bilo celo po krivici pri-taknjeno. Na to rdečo nit njegovega delovanja je treba paziti ves čas, ko pregledujemo njegovo delo in obnašanje v tako zmedenem in težkem obdobju, kot je bilo v Sloveniji med drugo svetovno vojno.

Ni treba posebej poudarjati, da je škof Rožman kot koroški Slovenec že pred vojno dobro poznal nacistično ideologijo in njeno uresničevanje. Že zato je povsem razumljivo, da je bil nasprotnik nacizma in fašizma. Namesto navajanja posebnih dokazov o tem, naj omenim samo uradno nacistično stališče do škofa Rožmana. V priročniku nemške tajne državne policije GESTAPO, ki je bil izdan nekaj dni pred vdorom fašističnih sil v Jugoslavijo, je kot eden glavnih nemških sovražnikov v Jugoslaviji naveden zagrebški nadškof Stepinac. Kot njegov glavni sode-

lavec pa je v tem policijskem priročniku naveden ljubljanski škof Rožman, o katerem je posebej poudarjeno, da je prijatelj poljskega kardinala Hlonda in da je dal prevesti in razširjati njegov spis o nemških grozodejstvih v okupirani Poljski.

Ob takšnem stališču do fašističnih zavojalcev je razumljivo, da se je škof Rožman po italijanski zasedbi Ljubljane zaprl v škofijski dvorec in kar devet dni ni hotel z novimi oblastniki vzpostaviti niti običajnih protokolarnih stikov, čeprav so mu njegovi svetovalci to predlagali, Italijani pa zahtevali z grožnjo, da bodo škofovo nadaljnjo osamitev šteli za njim sovražno dejanje.

V tej zvezi je bilo glede na staro in še vedno živo komunistično propagando, ki škofu Rožmanu podtika, da je veselo pozdravil prihod okupatorjev, kot častno nasprotje pa postavlja mariborskega škofa dr. Tomažiča, ki da se je zaprl v škofijsko palačo, zanimivo slišati zgodovinarja dr. Franceta M. Dolinarja, ki je ob predstavitvi knjige *Rožmanov proces* na mariborski univerzi na posebno vprašanje povedal bistveno drugače. Rekel je, da je bila med tedanjim položajem škofa Tomažiča in položajem škofa Rožmana bistvena razlika: škof Tomažič ni imel nobene izbire, škof Rožman pa je bil pred težko izbiro in odločitvijo. Škof Tomažič je takoj po nemški okupaciji odhitel v Celje, da bi vzpostavil stik z nemškimi vojaškimi in upravnimi oblastmi. Ni mu uspelo, ker ga Nemci niso pustili do sebe. To je poskusil v nekaj dneh še dvakrat, vendar brez uspeha, saj ni prišel dalj kot do nižjih nemških oficirjev in uradnikov.

Ni mu preostalo drugega, kot da se je zaprl v svojo palačo in tam čakal brez vpliva na dogajanje, saj so medtem že zaprli in izgnali večino slovenskih duhovnikov.

Ljubljanski škof Rožman se je nasprotno takoj umaknil v svoj dvorec, Italijani pa so od Nemcev želeli in zahtevali, da se jim škof predstavi. Škof Rožman je torej imel izbiro. Možnost izbire je postala zanj še posebno težko breme, ko so v Ljubljano pribežali številni duhovniki in drugi slovenski izobraženci iz nemškega okupacijskega območja in več sto Judov iz Zagreba. Vsi ti so bili brez veljavnih potnih listin in so na italijanskem okupacijskem območju bivali ilegalno, v nevarnosti, da jih bodo vsak čas odkrili in vrnilo Nemcem in hrvaškimi ustašem. Šele tedaj se je škof Rožman dal prepričati, da brez uradnega stika z italijanskim okupatorjem ne bo mogel ničesar narediti za ljudi v stiski. Prekinil je boj-kot, šel 20. aprila, torej devet dni po zasedbi Ljubljane do Italijanov in pomagal ljudem, kjer je mogel in kolikor je mogel.

Rožmanu so komunisti obisk pri visokem komisarju Grazioliju očitali kot izdajo in se pri tem sklicevali na časopisna poročila, da je škof italijanskemu komisarju obljubil *“popolno sodelovanje s fašistično Italijo”*. Rožman je vse to odločno zanikal in poudaril, da ni obljubil nobenega sodelovanja duhovščine in da je šlo samo *“za vljudnostni obisk”*, nikakor pa ne za *“politični akt”*. Časopisno poročilo o škofovem obisku je sestavil italijanski visoki komisar in Rožman pri tem ni imel nobene-ga vpliva. Revolucionarji pa so raje verjeli fašistični propagandi in škofa brez podlage v dejstvih in krivično obsodili, da je pri tem obisku Italijanom *“zagotavljal popolno sode-lovanje duhovščine s fašistično Italijo”*.

Škofu Rožmanu so še posebej očitali in mu še vedno očitajo, da je dne 3. maja 1941 poslal Mussoliniju posebno poslanico, v kateri izraža *“veliko veselje”* zaradi zasedbe sloven-skega ozemlja in vključitve v italijansko kra-

ljestvo, izraža *“brezpogojno vdanost in obljub-lja Duceju neomajno sodelovanje”*. V resnici so bile stvari povsem drugačne: Rožman po-slanice ni poslal in naslovil na Duceja, ampak samo na ljubljanskega visokega komisarja Graziolija, ni izrazil nobenega veselja ali zah-vale zaradi zasedbe in priključitve slovenskega ozemlja, ampak je dekret o aneksiji samo *“vzel na znanje”*, ni izrazil nikakršne vdanosti, ampak je izrazil le *“lojalnost”*, in ni nikomur obljubil nikakršnega sodelovanja, ampak je le prosil božjega blagoslova *“za Vaše in naše pri-zadevanje za dobrobit našega ljudstva”*, torej za dobrobit Slovenije in ne Italije.

Obtožbe glede te poslanice se sklicujejo na tedanja časopisna poročila, v katerih je bila res objavljena *“Rožmanova”* poslanica, seveda ne resnična, ampak takšna, kot jo je preuredil Grazioli in ponaredila fašistična cenzura. Re-snična poslanica se je glasila:

“Ekselencia! Danes je bil objavljen dekret, s katerim se po italijanski armadi zasedena slovenska zemlja pridružuje Italiji. Ko jemljem to na znanje, se zahvaljujem Vaši Ekselenci, da nam je tako vsaj na teritoriju škofije omogočen razvoj v kulturnem in verskem oziru pričakujoč, da se v smislu dekreta avtonomija narodovega življenja tudi v korist vere in morale skoraj izgradi. Izražam popolno lojalnost in prosim Boga, da blagoslovi Vaše in naše prizadevanje za dobrobit našega ljudstva”.

Dekret o aneksiji je torej Rožman kot golo dejstvo vzel samo na znanje. Zahvalil se je za italijansko obljubo, da bo Slovencem – v nasprotju s hudim preganjanjem vsega sloven-skega v delu škofije pod nemško zasedbo – vsaj na tem delu škofije dana kulturna avtonomija, torej v diplomatskem jeziku postavil zahtevo, da Italija to obljubo o avtonomiji narodovega življenja tudi čimprej uresniči, izrazil je lojalnost novi oblasti, kar je v skladu s haaškimi pravili mednarodnega vojnega prava, in prosil božjega blagoslova samo za prizadevanje v korist slovenskega naroda.

Vojaškemu sodišču, ki je leta 1946 tudi zaradi te poslanice sodilo Rožmanu, je tedanji generalni vikar Anton Vovk predložil gornje pravo besedilo te Rožmanove izjave in tako se ta listina nahaja v sodnem spisu. Kljub temu je sodišče škofa Rožmana obsodilo, "da je dne 3. maja poslal Mussoliniju spomenico, v kateri izraža popolno lojalnost in prosi blagoslov za okupatorjevo delo". Izražanje lojalnosti ni bilo protipravno in zato ni bilo kaznivo po nobenem zakonu, božjega blagoslova pa seveda Rožman ni prosil za katero koli okupatorjevo delo, ampak samo za tisto, ki bo pomenilo "prizadevanje za dobrobit našega ljudstva".

Pred nekaj leti me je obiskal krščanski socialist, nekdanji partizan, slovenski izobraženec. V pogovoru o škofu Rožmanu je zaneseno ponovil vse komunistične obtožbe, tudi te v zvezi s škofovo izjavo iz maja 1941. Opozoril sem ga na fašistični ponaredek in mu pokazal pravo škofovo izjavo. Prebral jo je in nato rekel, da je to nekaj čisto drugega in da bi takšno izjavo lahko tudi on sam podpisal. Mislil sem, da je vsaj zanj stvar urejena. Kmalu zatem pa je prav ta politik v časopisu objavil oster napad na škofa Rožmana z vsemi lažnivimi obtožbami - tudi glede ponarejene majske izjave, kot da ni nikoli videl in celo pohvalil resnične, prave škofove izjave. Pa vendar gre za katoliškega izobraženca! Ta primer mi je jasno pokazal, da v zadevah državljanske vojne in revolucije intelektualno poštenje in dejstva nimajo nobene vrednosti. Tisti, ki so se kakor koli zapletli v revolucionarno nasilje, skušajo svoje obraze oprati tudi z očitno lažjo. Pri tem se jim resnica ne zdi uporabna.

Takšno ravnanje uglednega znanca mi je znova potrdilo misel, da tja, kjer resnice nočejo, te niti z vozom ni mogoče pripeljati. Nekateri se resnice bojijo, jo celo sovražijo, o njej nočejo ničesar slišati. O tem smo poučen prizor videli na prej omenjeni predstavitvi knjige *Rožmanov proces* v Mariboru. V

predavalnici je v prvi vrsti sedel starejši gospod, izzivalno navedel neko izjavo, ki jo je pripisal škofu Rožmanu, in avtorjema knjige navrgel vprašanje v oholem prepričanju, da mu ne bosta mogla odgovoriti. Ko je zgodovinarica dr. Tamara Griesser Pečar rekla, da mu lahko in z veseljem odgovori, je mož sunkovito vstal in zaklical: "Ne maram poslušati!", nato pa naglo odšel iz dvorane. Drugih nočejo poslušati, obsojeni so na laž.

V odklanjanju resnice je Rožmanova zadeva poučna tudi na ravni državne oblasti. Državno tožilstvo je zoper krivično povojno obsodbo škofa Rožmana pri pristojnem Okrožnem sodišču v Ljubljani že leta 1995 vložilo zahtevo za obnovo postopka in kasneje še zahtevo za varstvo zakonitosti. Razlogi za obnovo postopka so tako jasni in nedvomni, da vpijejo v nebo, vendar je sodišče zahtevo za obnovo po osmih letih zavlačevanja in nesmiselnega mečkanja septembra 2003 zavrnilo. Zavrnitev je sprejel senat, ki so ga sestavljali okrožni sodniki Marjeta Švab Širok kot predsednica, Marko Puš kot poročevalec in Janez Koščak kot član.

Bistvena sodna ugotovitev, ki je bila podlaga za obsodbo škofa Rožmana, je bila, da je škof v času, ko je slovenski narod v NOB bojeval "veličasten boj proti okupatorju", nastopal "proti komunizmu, tj. proti narodnoosvobodilnemu boju". Bistveni razlog za obnovo kazenskega postopka pa je bilo novo dejstvo, da je med drugo svetovno vojno v Sloveniji poleg boja proti okupatorju potekala tudi nasilna komunistična revolucija, kar pomeni, da je škofovo nasprotovanje komunističnemu nasilju in zločinom eno, boj proti okupatorju pa drugo. Zahteva za obnovo je torej izpodbijala dejansko stanje, ki je podlaga sodbi: da je v Sloveniji potekal samo boj proti okupatorju.

Sodišče se je očitno ustrašilo grozeče resnice. Kljub splošnoznanimu in dejansko od vseh priznanemu dejstvu, da je komunistična

partija boj proti okupatorju zlorabila za totalitarno nasilje in boj za oblast, da je zato prišlo do razkola med slovenskim ljudstvom in do samoobrambe pred partizanskim zločinskim nasiljem, je sodstvo edina državna institucija v Sloveniji, ki tega dejstva ne priznava in ne upošteva. Celo eden od najvišjih vodij terorističnega aparata Mitja Ribičič – Ciril je jasno zapisal: “Ničesar ne razume, kdor ne razume, da je šlo za revolucijo!”. Senat, ki je odločal o Rožmanovi zadevi, se je rajši naredil za neumnega, kot da ničesar ne razume, in med 36-stransko meglo nezakonitega napletanja zapisal, da ni naloga sodišča, da sprejme drugačno oceno dogajanja med drugo svetovno vojno, da je to naloga zgodovinarjev. Čeprav to ni njegova naloga, pa potrди oceno dogajanja, ki jo je za podlago svoji sodbi sprejelo vojaško sodišče! Kakšna doslednost! Glede nešteti zgodovinskih knjig, ki so bile predložene, pa pravi, da je zgodovina samo subjektivni pogled posameznika na preteklost. Sodišče noče ugotavljati novih dejstev, češ da je to naloga zgodovinarjev, zgodovinarjem pa ne verjame, češ da je zgodovina samo subjektivno mnenje. Edina možna resnica je torej tista boljševiška iz leta 1946!

Pritožbo Rožmanove obrambe, da je sodišče v obnovi postopka dolžno preveriti nova dejstva in ugotoviti resnico o dogajanju med drugo svetovno vojno, ker je to temelj sporne sodbe, je Višje sodišče v Ljubljani v senatu višjih sodnikov Janke Šolinc kot predsednice in Andreja Hrovatha in Mitje Kozamernike kot članov zavrnilo kot neutemeljeno. Tudi oni so se ustrašili pogledati resnico in razkriti sramotno laž, tudi oni so mnogo napisali, vendar bistvene razloga za obnovo, dejstva, da med vojno ni šlo samo za boj proti okupatorju, ampak tudi za komunistično revolucionarno nasilje, niso niti omenili. Tudi oni so ostali pri resnici povojnih boljševiških sodnikov, drugačni resnici so trdno zapahnili vsa vrata in – po Mitji Ribičiču – tudi oni ničesar ne razumejo.

Prav tako in še mnogo bolj nedvomni so razlogi za varstvo zakonitosti. To je dobro vedela tudi Zdenka Cerar, druga generalna državna tožilka, ki se je zavedala, da bi Vrhovno sodišče RS zahtevi moralo ugoditi in sodbo zoper škofa Rožmana razveljaviti. V strahu, da bo vrhovno sodišče sodbo razveljavilo, ni mogla počakati niti enega dneva. Takoj po zaprisegi v Državnem zboru, še preden je prišla v svojo pisarno in prevzela vodenje državnega tožilstva, kar na poti tja je mimo pristojnega državnega tožilca sama odločila in javno objavila, da bo zahtevo za varstvo zakonitosti umaknila.

Kot razlog za umik ni navedla niti enega strokovnega, pravnega razloga, rekla je samo, da zahteva za varstvo zakonitosti “*ni v narodnem interesu*”. Ne bomo jo vprašali, kdaj in kako je ugotovila, kaj je ali ni v narodovem interesu, tudi ne, kateri zakon jo je pooblastil za ugotovitev narodovega interesa, niti ne tega, od kdaj varovanje zakonitosti ni več v narodovem interesu. Zapomnimo si le, da je tik pred tem slovesno prisegla, da bo delala po ustavi in zakonih, ne pa po takšnih ali drugačnih interesih. In da je na dolgo in široko razlagala, da bo delala nepolitično samo po pravilih stroke. Kaj pa je bolj političnega, kot so takšni ali drugačni interesi?

Kakšen neobvladan strah, ki je daleč presegel razum in modrost enega od najvišjih pravosodnih funkcionarjev, kako zmeden beg pred resnico in pravico! Kakšno grozljivo poistovetenje sedanjega pravosodja z najbolj grobim povojnim političnim sodstvom, kako sramotno nadaljevanje revolucionarnega nasilja v pravni državi! Pa vendar se ob tej protiustavni in nezakoniti odločitvi nekdanje generalne državne tožilke ni nihče zganil: noben državni organ ni ukrepal, noben poslanec ali drug politik se ni oglasil, civilna družba od liberalnih do katoliških izobražencev je bila tiho in molčala je celo Cerkev. Škof Rožman je bil po 50 letih znova politično obs-

jen: prvič se je to zgodilo ob divjem kričanju krvi željne drhali, drugič ob še bolj sramotnem molku opevane "demokratične javnosti". Ob molku tiste javnosti, ki drugače ne čaka na sodbo, ampak kriči že ob ovadbi, za katero je šele slišala.

Navedeni primeri razen na strah revolucionarjev pred resnico kažejo tudi na to, kako en diktator dopolnjuje drugega diktatorja, čeprav ga ima navzven za sovražnika. Za komunistične nasilnike in njihove naslednike nič ne šteje dejstvo, da so bili med vojno časopisi pod strogo fašistično cenzuro, da so poročila o Rožmanovem obisku pri visokem komisarju Grazioliju in o njegovi "spomenici Duceju" sestavili in dali v objavo italijanski fašisti, ki so se hoteli prikupiti svojemu vodji. Ko je treba uničiti idejnega in političnega nasprotnika, raje verjamejo pisanju fašističnih okupatorjev kot slovenskemu škofu in slovenskim zgodovinarjem.

Podobno se je škofu Rožmanu zgodilo še v številnih drugih primerih. V sodbi komunističnega sodišča proti Rožmanu in tudi v današnjem nadaljevanju komunistične proticerkvene gonje je na primer zelo izkoriščana obtožba, da je Rožman "sodeloval s soobtoženim Rösenerjem in Rupnikom pri zaprisegi domobrancev v cilju, kot je izjavil soobtoženemu Rösenerju, da Slovencem pokaže da popolnoma soglašaja z nacistično politiko".

Za poznavalce škofa je takšna izjava že sama po sebi popolnoma izključena. Poglejmo to obtožbo bolj natančno. Škof Rožman, kot je dobro znano, niti prvič in ne drugič ni sodeloval pri domobranski prisegi. Rösener ni izrekel Rožmanu pritaknjenih besed "da popolnoma soglašaja z nacistično politiko". V sodnem zapisniku o zaslišanju Rösenerja je zapisano bistveno drugače: "da je Rožman podpiral nemško politiko". Jasno je, da je Rösener s tem mislil na boj proti komunizmu, o katerem je tekla beseda. Rožman sam pa je tudi takšno izjavo, ki jo je Rösener na

sodišču očitno dal v strahu za svoje življenje, odločno zanikal.

Zapisal je: "Zavedal sem se, kaj je nacistična politika naredila proti Cerkvi in duhovnikom. Nacistična politika je na stotine duhovnikov zaprla in izgnala, je prepovedala ljudski jezik celo v cerkvi pri molitvi in petju, je odstranila verouk in verske znake iz vseh šol, zaplenila vse cerkveno premoženje, med tem vse posestvo škofije in verskega zaklada, škofijsko gimnazijo in semenišče z vsem inventarjem, knjižnicami in učnimi pripomočki, je pobrala osebno imovino pregnanih duhovnikov itd. In k vsemu temu naj bi bil škof izjavil, da je z nemško nacistično politiko sporazumen! Kdo bi mogel kaj takega verjeti? Škof te roparske politike ni odobral, marveč je ponovno proti njej protestiral, tako direktno na naslov nemških oblasti, kakor hitro se je odprla poštna zveza z nemško cono, pa tudi preko Svete stolice."

Nič ne pomagata ne škofovo zanikanje in ne logičen premislek. Komunisti in njihovi krščanski sopotniki raje verjamejo ponarejeni izjavi nemškega nacista, ki so ga zaradi številnih zločinov nad Slovenci sami obsodili na smrt, kot katoliškemu škofu in svojemu lastnemu razumu!

Škof Rožman je v skladu z naukom papeža Pija XI. v okrožnici "Quadragesimo anno" iz leta 1931 o socializmu in v okrožnici "Divini Redemptoris" iz leta 1937 o komunizmu kot radikalni varianti socializma štel komunizem za največje zlo in največjo nevarnost tistega časa. Rožman pa komunizmu ni nasprotoval kot političnemu gibanju, ampak predvsem z verskega in moralnega stališča. V "Pastirskem pismu o nevarnosti brezbožnega komunizma" je novembra 1943, ko je bil mimo že drugi vrh revolucionarnega nasilja v Sloveniji, zapisal:

"Vem, da mi bodo zagovorniki komunizma in še nekateri zaslepljeni katoličani očitali, da se s pastirskim pismom vmešavam v politiko, kar ni zadeva škofa in kar ne spada v

Cerkev. Toda, predragi verniki, boj proti brezbožnemu komunizmu ni politika, ampak verska zadeva, saj se vendar tiče vere v Boga, torej najbolj osnovne resnice vsake vere, posebno še naše krščanske vere. Zavračati brezbožne nauke, braniti resnice naše svete vere je verska zadeva in verska dolžnost ...”

Boj proti komunizmu je bil torej za Rožmana verska zadeva, ki se ne bije z orožjem in politiko, ampak z besedo resnice in duhovne prenovе. Zato je drugače kot njegov predhodnik škof dr. Anton Bonaventura Jeglič nasprotoval vmešavanju duhovščine v politiko in vojaške zadeve in se v takšne stvari tudi sam ni spuščal. V svojih pridigah, pastirskih pismih in drugih spisih je Rožman dosledno govoril o nasprotovanju komunizmu in obsodbi komunističnih zločinov in protipravne nasilja, ne pa o boju proti Osvobodilni fronti, proti partizanom ali celo proti osvobodilnemu boju. Seveda pa ni njegova krivda in ne stvar nasprotnikov komunistične revolucije, če sta bila revolucija in osvobodilni boj medsebojno pomešana do nerazločnosti, če je revolucija izkoristila osvobodilne težnje Slovencev za krinko svoje nasilnosti, če je osvobodilni boj bil samo vaba in pokrivalo za komunistično nasilje nad idejnimi in političnimi nasprotniki in za nezakonit in nedemokratski prevzem oblasti. Kljub temu so škofa obsodili in ga še vedno tudi v samostojni Sloveniji obsojajo, da je nasprotoval osvobodilnemu boju, da je obsojal odpor Slovencev proti okupatorju.

V kazenski sodbi iz leta 1946 si sodniki z razločevanjem med revolucionarnim nasiljem in osvobodilnim bojem niso delali nobenih preglavic. Jasno jim je bilo, da gre za isto stvar: cilj je bil komunistična revolucija, osvobodilni boj pa sredstvo in krinka za revolucijo. Zato niso preveč izbirali besed. Danes so stvari bolj občutljive, saj je že mnogim ljudem jasno, da je komunistična revolucija bila zločin nad narodom in nešteti posamez-

niki. Sedanje sodišče, ki je obravnavalo zahtevo za obnovo postopka proti Rožmanu, je očitno iz takšnega občutka nelagodja popravilo nekdanjo sodbo in nekdanji očitok, da je škof Rožman nastopal proti komunizmu, dopolnilo z besedami *“to je proti narodnoosvobodilnemu boju”*.

Takšno ponarejanje zgodovine in nezakonito prevajanje revolucije v osvobodilni boj, kot si ga je privoščilo današnje sodišče, je splošna značilnost postkomunizma v Sloveniji in seveda preživetvena nuja vojakov revolucije. Nekdanji predsednik Milan Kučan danes vendar ne bi mogel zahtevati, naj bo komunistična revolucija temelj naše državne samostojnosti, kot je zahteval za osvobodilni boj. Brez zanikanja revolucije državni svetnik dr. Veljko Rus ne bi mogel predlagati državne zahteve povsem boljševiske vsebine in fašistične oblike, naj papež zamenja ljubljanskega nadškofa. Zanikanje revolucije še naprej opravičuje številne materialne in druge privilegije zaslužnih revolucionarjev in njihovih organizacij. Omogoča tudi surove napade nekaterih časnikarjev in politikov na udeležence protikomunističnega odpora in na njihova pričevanja, kot je bila na roški spominski slovesnosti leta 2000 jasna beseda prof. Justina Stanovnika o osvobodilnem boju kot prevari.

Prav po tisti roški slovesnosti se je pokazala vsa odurnost komunizma in njegovih nasledkov. Stanovnikove trditve, da je tako imenovani osvobodilni boj bil prevara, ni potrebno posebej dokazovati, saj je bilo to že prej splošno znano in že stokrat povedano. Vsakemu razumnemu človeku je jasno, da osvobodilni boj, ki žrtvuje več deset tisoč svojih rojakov za manj kot tisoč padlih okupatorjev, katerega posledica so tisoči požganih in razrušenih slovenskih domov, ki *“prisrčno pospremi do meje”*, kot je povedal partizanski general, čez trideset tisoč italijanskih okupatorjev s fašistično legijo in vsemi generali in voj-

nimi zločinci vred, ne da bi enega samega postavil pred sodišče, medtem ko brez sodbe pobije tisoče domačih nasprotnikov, ni ravno prepričljiv dokaz osvobodilnega namena. Takšen osvobodilni boj je že sam po sebi velika prevara.

Osvobodilni boj, ki je vojno v Sloveniji v resnici podaljšal še za en teden, ko je bil drugod v Evropi že mir, in tako povzročil še nekaj sto domačih žrtev, ne da bi pridobil en sam kvadratni meter ozemlja, ki je pustil velike dele slovenskega ozemlja v Avstriji, Italiji, na Madžarskem in na Hrvaškem, predvsem pa osvobodilni boj, ki je po odhodu prvega okupatorja pripeljal drugega, ki je namesto fašističnega nasilja v Sloveniji za petdeset let vzpostavil in vzdrževal komunistično nasilje, pa ni samo največja prevara, ampak tudi največji zločin proti narodu in vsem Slovencem. Prevaro z osvobodilnim bojem je napovedal že Kardelj, ki je še pred vojno izjavil, da bodo komunisti v pričakovani vojni sodelovali samo, če bo možnost za izvedbo revolucije, podobno kot je Lenin pogojeval udeležbo boljševikov pri bojih med prvo svetovno vojno. Pesniško je prevaro opisal Oton župančič, ki je pel, da se je jabolko svobode zlate skotalilo v kri in blato. Mesarsko grobo jo je predstavil Matija Maček, ki je rekel, da so vedeli za Stalinove zločine, vendar o tem niso hoteli govoriti, da ne bi odvrnili ljudi od partizanov. Kasneje je o prevari pisala Spomenka Hribar, ki je osvobodilni boj štela za krinko in ga primerjala s teatrom, kjer na odru pred kulisami nastopajo nepomembni igralci za občinstvo, pravi igralci – komunisti pa vlečejo poteze za kulisami. Za največjo prevaro Slovencev je NOB pred nekaj leti v pogovoru z novinarjem Dnevnika štel tudi dr. France Bučar, ki je kasneje na novinarjevo vprašanje, kaj meni o Stanovnikovi označbi osvobodilnega boja za prevaro, odvrnil, da o neumnostih ne bo govoril. Mož bi se moral odločiti, kdaj govori neumnosti. Da jih govori, je očitno.

Zanimiva je različnost reakcij na Stanovnikove besede. Tisti med borci, ki se zavedajo odgovornosti za prevaro, so se ustrašili. Po svoji stari navadi so zahtevali kar kazenski pregon, češ da takšne besede vzbujajo sovraštvo in razdor. Zahtevali so torej ukinitve ustavne svobode govora in misli. Takšne svobode svojim nasprotnikom nikoli niso priznavali.

Poseben primer je nekdanji predsednik Milan Kučan. Ta bi rad kar ukazal, kako tisti, ki že 60 let pogrešajo svojce, pomorjene v neznanih breznih in jamah, smejo žalovati in kaj pri tem smejo ali ne smejo govoriti. Še kot predsednik nam je ukazal, naj ne govorimo o preteklosti, čeprav sam s svojimi varovanci ne prestando živeti v preteklosti in se je profesor Stanovnik tedaj v Rogu samo odzval na njegovo zahtevo, naj zločinska preteklost postane temelj naše sedanjosti in prihodnosti.

Drugi, ki ne vedo ali pa nočejo vedeti resnice, na dolgo in široko pripovedujejo, kako jim v partizanih ni nihče ničesar govoril o komunizmu in revoluciji, ampak samo o boju proti okupatorju, zaradi česar so šli in ostali v njihovi vojski. Ti se ali sprenevedajo ali so naivni, ker ne vidijo, da je prevara prav v tem, da so jim govorili in jih prepričevali, da gre za boj proti okupatorju, niso pa jim povedali resnice o revoluciji in niso govorili o komunizmu. Zato so se udeležili boja v lažnem prepričanju, da se bojujejo za osvoboditev.

Tretji besede o osvobodilnem boju kot prevari preobračajo in prikazujejo kot očitke vsem partizanom in njihovim sodelavcem, da so bili oni prevaranti in zločinci, da so oni varali svoj narod in nasprotnike revolucije. Kakšen cinizem! Nasprotniki komunističnega nasilja niso bili prevarani, oni čez 60 let vedo, da je NOB bila samo krinka in sredstvo za revolucijo in nasilen prevzem oblasti. Zato so se takšnemu NOB tudi uprli. Prevarani so bili partizani in njihovi sodelavci. Partizani so bili in so še vedno tako sredstvo kot žrtev prevare in zločina, ki ju je zagrešilo vodstvo

Komunistične partije Slovenije, sedaj pa so žrtev manipulacij, ki jih z njimi počenjajo nasledniki komunističnega vodstva in voditelji borčevskih organizacij.

Tudi škofa Rožmana komunisti niso prevarali. Z zločinskim nasiljem so začeli avgusta 1941, ko so ubili prvega Slovenca. Revolucionarno nasilje so institucionalizirali 16. septembra s sprejemom odloka o narodni zaščiti, s katerim so za izdajalce, ki jih čaka smrt, razglasili vse, ki se ne bodo podredili Oslobojilni fronti. S tem so razglasili začetek revolucije. Nato so eno leto morili Slovence po mestih in vaseh, prepričani, da bo vsak čas konec vojne in se morajo zato pravočasno znebiti svojih nasprotnikov. Preden je padel prvi Italijan, je bilo ubitih na stotine slovenskih županov, duhovnikov, uglednih izobražencev, delavcev, kmetov in drugih demokratov, ki bi jim bili lahko v napoto pri nasilnem osvajanju oblasti po vojni.

Škof Rožman je dolgo molčal, nekateri menijo, da predolgo. Škof Lenič, njegov tajnik, se v svojih zapisih ne spomni, da bi Rožman do jeseni o OF kdaj kritično govoril. V septembru 1941 je postala aktivna VOS – Varnostno obveščevalna služba komunistične partije, ki je izzivalno morila zlasti po Ljubljani. Prof. Bučar je zapisal, da so prav obstoj, organizacija in delovanje VOS najboljši dokaz, da je bila OF samo taktično sredstvo partije pri njenem boju za prevzem oblasti. Do konca leta 1941 so v Ljubljani izvedli štiri likvidacije, štirje poskusi umora pa so spodleteli, med njimi proti generalu Leonu Rupniku in Lovru Hacinu. Šele po teh umorih in poskusih je Rožman v pastirskem pismu konec oktobra 1941 obsodil nasilje *“raznih osvobodilnih gibanj nerazsodnih ljudi”*, in pozval vernike, naj ne store ničesar, kar bi oblastnike izzvalo k ostrejšim in strožjim ukrepom, ki bi oteževali že dovolj težko življenje.

Komunistični nameni z OF in osvobodilnim bojem so mnogim postali jasni šele z

umorom katoliških študentov Franca župca in Jaroslava Kiklja v sredini marca 1942. Tudi za škofa Rožmana sta bila ta dva umora odločilna. To je tudi javno pokazal, ko se je demonstrativno udeležil Kikljevega pogreba in imel govor, v katerem je ubitega prijatelja imenoval za prvega mučenika Katoliške akcije v Sloveniji. Preobrat je bil dokončen. Tudi emigrant Alojzij Kuhar je tedaj po londonskem radiu prvič napadel OF in partizane, Kardelj pa je pisal Titu, da je tudi v Ljubljani prišlo do obrata. Ljubljana je tedaj res prvič za hip obnemela. Komunistično nasilje pa se je stopnjevalo in že do srede aprila 1942 je OF v Ljubljani in okolici pomorila 49 žrtev, članov KA in akademskega kluba *“Straža”*, jugoslovanskih oficirjev, politikov in gospodarstvenikov. Ko je bil ubit bivši ban Natlačen, je Rožman na njegovem grobu oktobra 1942 odločno izjavil, da ne more biti *“nobenega sodelovanja, ne zveze z brezboštvom in tistimi, ki jim je brezboštvo vodilni nazor”*. Vrnitve ni bilo več, Slovenci, ki jih partija ni mogla prevarati, so se nasilju uprli, ustanavljali samoobrambne Vaške straže in kasneje Slovensko domobranstvo in druge obrambne vojaške enote. Revolucionarno nasilje se je prelilo v bratomorno državljansko vojno, po maju 1945 pa še v bolj krvavo komunistično nasilje in v še bolj množično zločinstvo, ki se je izteklo v polstoletni totalitarni sistem, iz katerega smo se Slovenci rešili šele z resnično osvobodilno vojno leta 1991.

Sedaj je komunistična prevara s tako imenovano NOB že dobro in splošno znana. Znanje so tudi neštete neposredne in posredne žrtve komunističnega nasilja: več deset tisoč umorjenih in padlih Slovencev, več kot sto tisoč žrtev drugih južnih Slovanov, umorjenih samo v Sloveniji. Ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman, ki je na nevarnost brezbožniškega nasilja opozoril že jeseni leta 1941, pa je s sodbo Vojaškega sodišča IV. armade, ki so jo pred 59 leti dne 30. avgusta 1946 izrekli slovenski sod-

niki – partizani kapetan dr. Helij Modic, podpolkovnik Milan Lah in major Alojzij Grčar po obtožbi slovenskih tožilcev – partizanov kapetana Marjana Vivode in kapetana dr. Viktorja Damjana še vedno obsojen kot vojni zločinec, ker je *“izvršil izdajstvo naroda in domovine, ter, da je skupaj z okupatorjem predvsem pa z obtoženim Rösenerjem v ustvarjanju imperialističnih načrtov okupatorjev zatiranja in uničenja narodov Jugoslavije in slovenskega naroda, organiziral, odredil, izvrševal in nasnoval neštete vojne zločine: ubijanje in izročanje ranjencev okupatorju, umore in pokolje, zapiranje, mučenje, odvajanje v koncentracijska taborišča in na prisilno delo v korist okupatorjev, prisilno mobilizacijo, požige, ropanja in uničevanja javne in privatne imovine in druge vojne zločine, vsled česar nosi odgovornost za smrt in trpljenje na desetisočev mož, žena in otrok”*, in kljub sedaj splošno znanim množičnim pobojem med

drugim tudi zato, ker je *“pred osvoboditvijo Slovenije protinarodni del duhovščine pod vplivom dotedanjega delovanja obtoženega Rožmana širil zmešnjavo in lažno propagando med ljudstvom, da jugoslovanska armada vrši pokole civilnega prebivalstva ...”*.

Takšni sodbi še vedno verjamejo tudi nekateri verni Slovenci, saj škof Rožman razen napačno postavljenega reliefa na novih vratih stolne cerkve v Ljubljani nima v domovini niti enega kipa, spominskega poimenovanja, stalne prireditve ali objekta, ter je celo podstavek za njegov kip med uglednimi Korošci v Svečah na Koroškem edini že dolga leta prazen.

Komunistična revolucija je bila tako temeljita in je segla tako globoko in daleč, da mora škof Rožman – edini v nekdanji Vzhodni Evropi – tudi v svobodni in pravni Sloveniji še vedno čakati na pravico, na pokop in na javni spomin v domovini.

Stane Granda

Črni junij

Maj in junij sta med najbolj prijaznimi meseci leta. V slovenski zgodovini pa zaradi dogodkov neposredno po koncu II. svetovne vojne predstavljata obdobje, ki bi ga bilo zaradi grozljivosti najbolje pozabiti, pa to ni mogoče. Še več, zaradi takratne vladavine smrti nad Slovenci postajata vse težje breme našega bivanja. Ogrožata ne samo našo sedanjost, ampak še bolj prihodnost.

Dnevi, ko je v tako kratkem času bilo pobitih največ Slovencev v vsej naši zgodovini, in to s slovensko roko, postajajo breme, ki ga ljudje, ki imajo vsaj minimalen občutek za svetost življenja, ne morejo več nositi. Potrebujemo resnico, ki nas bo očistila. Resnica, ki se s tolikšnimi porođnimi bolečinami prebija v našo zavest, bo gotovo slej kot prej zmaga. Z njo ne bo obujeno nobeno z nečloveškim nasiljem pretrgano življenje, z njo ne bo niti za las zmanjšano trpljenje, ki so ga prestali svojci pobitih, z njo ne bo popravljen nobena krivica. Resnice ne potrebujejo pokojni, resnico potrebujemo fizični in duhovni svojci pobitih in ubijalcev, če hočemo stati in obstati, če hočemo živeti kot ljudje. Stanje je pravzaprav absurdno. Bolj kot žrtve potrebujejo resnico storilci zločina.

***

Poboji dejanskih in možnih nasprotnikov revolucije so bili Slovincem znani ves čas po II. svetovni vojni. Zaradi svoje grozljivosti in strahu pa tudi politične strahovlade jih je večina, ki z njimi ni bila neposredno prizadeta, potisnila na rob spomina in preko njega. Terror strahu in negotovosti je bil tolikšen, da so se bili ljudje hitro pripravljene odpovedati svobodi. S svojci in krvniki in njihovimi na-

drejenimi je bilo drugače. Prvi so neutrudno iskali predvsem grobove svojih najbližjih. Številni so jih našli in hodili tja prižigati sveče, zlasti pred 1. novembrom. Naročniki in izvajalci zločina so ravnali drugače. Oblast je imela nad morišči in skritimi grobišči natančen pregled. Nenavadno, celo nerazumljivo je, da jih doslej še niso našli. Na vse načine, predvsem s spreminjanjem okolja, jih je hotela prikriti. Dejstvo, da so nekatera zavestno spremenili v ogromna smetišča, govori o njihovem moralnem liku. Pri varovanju teh krajev so bili angažirani številni gozdarji, ki so o skrivnostnih obiskovalcih morišč sprotno obveščali pristojne organe. Spominjam se pripovedi jamarjev, ki so hoteli raziskati neko brezno. O njem so vedeli zgolj to, da je kraško brezno. Še predno so iz kombija razložili jamarsko opremo, so pridrveli tja policaji in jim prepovedali raziskovanje. Šele kasneje so zvedeli zakaj.

V otroštvu sem poznal kar nekaj ljudi, ki so bili udeleženi pri pobijanju. Pravzaprav so jih poznali vsi moji someščani zaradi takoi-menovane partizanske bolezni. Ko so dobili plače ali pokojnine, so se običajno napili in takrat je gorje, ki so ga zaradi umorov nosili v sebi, izbruhnilo na plan. Običajno so nad nami predvsem vpili in grozili, njihovi najbližji pa so pogosto morali prenočevati pri sosedih, saj so jim grozili, da jih bodo pobili. V resnici so se nam smilili. Ne spomnim se, da bi se kdo nad njihovim norenjem zgražal. Bili so pomoči potrebni.

Moji najbližji sorodniki bi bili lahko tako žrtve kot storilci zločina. Imeli so srečo, da so se temu izognili. Prav zaradi družinske neobremenjenosti sem bil, že od kar pomnim,

deležen informacij z obeh strani. Problem povojnih pobojev me je vedno pritegoval, ne toliko zgodovinsko kot po človeški plati. Seveda me je bilo o tem z ljudmi, ki jim nisem povsem zaupal, strah govoriti. Usoda novomeškega grobarja Andreja Mojstrovica, ki je moral že po koncu pokolov pokopati nekaj zmasakriranih nemških vojakov, pa tega ni, kljub grožnjam, zamolčal, mi je bila strašen zgled. Tako strahovito so ga pretepli, da je nosil posledice vse življenje. Bil sem neskončno razdoveden, nikoli heroj.

***

“... za množične povojne poboje vojnih in političnih nasprotnikov zvedel takoj v prvih tednih po osvoboditvi. Med oznovci je ob teh novicah prevladovalo pravo navdušenje. Po stopnicah in po hodnikih v Slaviji se je javno govorilo, da je bilo do konca junija 1945 likvidiranih že okrog 40 tisoč ljudi. Takrat je bilo vse z mržnjo naperjeno proti sovražniku, proti beli gardi in drugim, ki so se bojevali ali delali proti partizanom. Teh ljudi takrat ni bilo ne žal in ne škoda. Prav nasprotno, ozračje v Slaviji je bilo radostno. Oznovci so s ponosom pozdravljali množično pobijanje. To ni bila nobena tajnost, o tem se je med nami javno govorilo. Med oznovci je vladalo prepričanje, da je treba “belogardiste” preprosto pobiti.”

Povojni poboji kot taki v povojnem času niso bili skrivnost. Skrivnost pa so dejansko bila nekatera večja morišča, zlasti roška, imena poveljujočih in število pobitih. Slišati je bilo številke do 30.000. Sredi šestdesetih let nam je v seminarju prof. dr. Metod Mikuž omenjal kot najbolj verjetno okoli 12.500 povojni pobitih domobrancev. Prizadevanja, ki jih je v bistvu sprožila Nova slovenska zaveza s farnimi ploščami, dajejo počasi, a zanesljivo konkretnejše rezultate. Družbeni pogum in moralna drža se obrestujeta. Problem zamolčanih grobov je postal uradno vsedržavni

problem. Sistematična akcija, ki jo izvaja Inštitut za novejšo zgodovino in bo prinesla imena in priimke vseh žrtev vojne na ozemlju današnje Slovenije v letih 1941-1946, ne bo dala popolnih števil, ampak doslej najboljši približek. Dr. Mitja Ferenc je s sodelavko lokaliziral 410 medvojnih in povojnih grobišč, podatke imajo za še 160. Pričakovali so okoli 100-160 grobišč. Resnica je približno trikrat hujša, kot je bilo domnevano. Veliko delo so opravili tudi kriminalisti v akciji Sprava in dokazali, da normalizacija slovenske družbe počasi prodira tudi v najbolj branjeno trdnjavo nekdanjega režima. Fizični in politični dediči morilcev, pod to razumemo predvsem “šefe”, dajalce ukazov, ne toliko neposrednih izvajalcev, so pod težo dokazov prisiljeni puščati. Na tem mestu ne gre prezreti niti akademika prof. dr. Tineta Hribarja, ki rešuje hkrati čast inštitucije, katere član je. Njegove besede imajo v nekaterih krogih bistveno drugačno težo kot v nekaterih drugih. V Sloveniji, ki še išče demokracijo, je žal še vedno pomembnejša oseba, ki nekaj pove, kot vsebina. Če bi isto povedal podpisani, bi bilo to prezrto. Vsekakor je treba to veliko bolj upoštevati kot doslej. Poglavitna pomanjkljivost vseh dosedanjih prizadevanj za vsestransko pojasnitev povojnih pobojev pa je v dejstvu, da problem ni bil internacionaliziran. Lahko bi izrabili zgolj oskrunjenje pokopališč okupatorskih vojakov, pa bi bil “ogelj v strehi”. Mednarodna obsodba, zlasti pa odkrito in javno imenovanje krivcev zločinov proti človeštvu, ki nikoli ne zastarajo, je tisto, česar se dediči “nekdanjih” najbolj bojijo. Ob skoraj popolni kontroli medijev se na domače razburjanje požvižgajo.

Poglavitni problem, ki ostaja še nerešen v zvezi z največjo morijo Slovencev v tako kratkem času v vsej njihovi zgodovini, je v pojasnitvi njenih vzrokov. Pri tem je bilo s strani tistih, ki si prizadevajo za njihovo pojasnitev, narejenih kar nekaj velikih napak. Poli-

tični dediči morilcev so namreč največji mojštri v postavljanju napačnih vprašanj, ki jim mnogi nasedejo. Takšno je bilo ono o kolaboraciji, o kateri je bilo prelito veliko preveč tiskarskega črnila. V neposredni zvezi z njo je vse bolj ali manj jasno. Širša, zlasti pa mlajša javnost premalo ve o revoluciji, ki je potekala v okviru NOB-ja in ji je bilo dejansko vse podrejeno. Bolj bi bilo treba poudarjati njene pojavne oblike, seznanjati javnost z znamenito resolucijo dr. Lamberta Ehrlicha,² ki je njeno formuliranje plačal s smrtjo, poudarjati dejstvo, da je bilo že pred pojavom bele garde pobitih ogromno ljudi zgolj zato, ker so bili javno znani nasprotniki komunizma. Po svoje je tragično, da slovenska javnost ne ve, kakšne so pravice in obveznosti okupanta, kar je ključno za pojasnitev dogajanja na Slovenskem. Zamisliti bi se veljalo, zakaj je šolsko zgodovinopisje izgubilo z obzorja taborišče na Rabu, Gonars, italijansko streljanje talcev, požige na Notranjskem in Dolenjskem, nikoli pa ne pozabi domobranske prisege in jo na tak ali drugačen način stalno vpleta tudi v maturitetno problematiko, ki se je dijaki najbolj učijo. Da so Nemci izgnali slovenske izobražence iz Štajerske, še vedo, da so izgnali slovenske duhovnike z Gorenjske, iz ljubljanske Rožmanove škofije, skoraj ne slišijo. Ali so lahko kje prebrali, kako so v revirjih leta 1941 nacisti in slovenski komunisti skupno proslavljali 1. maj, na kar je že večkrat opozoril dr. Peter Starič?

Vprašanje kolaboracije ni in ne more biti aktualno, ko je vojne konec, ko je sovražnik premagan, ko ni mogoče več s kom kolaborirati. Takrat se kaznuje vojne zločince, partizansko gibanje je imelo na Slovenskem v svojih vrstah preko 200 pravnikov in bi sojenje, če bi hotelo, zlahka izvedlo. Jugoslovanska država je takrat še kako delovala, pa tudi ajdovska vlada ni bila nepomembna, razen če obravnavamo v njej zgolj nekomuniste.

Kot poglavitne vzroke za kolaboracijo najvidnejši politični in fizični dediči načrtovalcev poveljnih pobojev navajajo:

- pokristjanjenje Slovencev (senca Ajdovskega gradca),
- delitev duhov – posledica delovanja dr. Antona Mahničiča (v 19. stoletju!),
- politične razmere v času med obema vojnama,
- kolaboracija in njeni zločini,
- poveljne mednarodne razmere in strah pred angloameriško intervencijo,
- strah pred številčnostjo kolaborantov in njihovim oviranjem izgradnje nove države “ljudske demokracije”.

Nikjer revolucije, nikjer komunizma in komunistov, nikjer zlorabe narodnih čustev za revolucijo, nikjer prepovedi pluralne rezistence, nikjer preganjanja pristašev zahodnih demokracij, nikjer patriotov-monarhistov, nikjer omenjanja naslonitve na Sovjetsko zvezo, nikjer o preganjanju vere in Cerkve ....

Če prvi argument ne zasluži komentarja, je glede drugega treba reči vsaj to, da je Mahničič zgolj reagiral na liberalce. Pa tudi slednje nima globljega pomena, saj je delitev duhov v bistvu civilizacijski dosežek, tako ko kasneje nastanek socialdemokratske stranke ali če kdo hoče komunistične partije. Politične razmere so bile v času med obema vojnama dejansko vsega obžalovanja vredne, izrečenih in narejenih je bilo veliko neumnosti, toda na vseh straneh, odvisno pač od velikosti strank. Podobno je bilo tudi v drugih evropskih državah, na primer v sosedni Avstriji in še marsikje, pa se po vojni niso tako pobijali. Vojna, z njo povezana kolaboracija in njeni zločini imajo gotovo težo, tudi krvave posledice – znano je, kako so “maščevalci” s privoljenjem oblasti iskali dejanske ali domnevne krivce in se znesli nad njimi, še preden so prišli do taborišč oziroma množičnih morišč. Slaboumno pa je naštevati kot vzroke za masovne poveljne poboje maščevanje za predvojno preganjanje

komunistov, s katerim 99,99 % pobitih ni imelo nobene zveze, ali pa maščevanje za krivice, ki so jih pretrpeli njihovi svojci med vojno. Znano je, kako so partizani kaznovali vsako samovoljno navadnih vojakov. Sistem s koncem vojne vendar ni razpadel! Težko je razumeti, razen če ni kaj zamolčanega, sklicevanje na strah pred angloameriško intervencijo, hkrati pa vpiti, kako izjemni zavezniki smo bili in zahtevati prostor na proslavah zavezniške koalicije.

Še najbolj je povezan z resnico zadnji argument. NOB je bila pri nas od samega začetka tudi revolucija. Njena prepoznavnost je bila odvisna od časa in prostora. V glavah njenih voditeljev, ki so po 16. septembru 1941 in dolomitski izjavi tudi dejansko onemogočili vsako ideološko pluralnost, je imela prednost pred vsem, tudi pred izgonom okupatorja, sicer ne bi bilo nenadnih razgovorov ob možnosti "nevarnosti" zavezniškega izkrcanja v Istri! Rezistenca v Jugoslaviji ni primerljiva z rezistenco v kasnejših državah zahodne demokracije. Njen cilj ni bil demokracija, ampak tretja oblika totalitarizma – komunizem. Antifašizem in komunizem nista eno in isto, kar bi radi pri nas dokazali. Trditev, da ni šlo za komunizem, ampak zgolj boljše socialne razmere, je norčevanje iz ljudi, saj vsak dan delamo zgolj za boljši jutri, za kar pa ni potrebno in opravičljivo revolucionarno nasilje.

Še skoraj povsem nenačeto je vprašanje, ko so pobijanje organizirali aktivisti. Znano je, da so nekatere taboriščnike zaradi mladostnosti ali drugih vzrokov spustili domov, pa se številni domov niso nikoli vrnili. Celo iz Škofovih zavodov v Šentvidu niso prispeli v Šentvid. Bili so prestreženi in skrivaj pobiti. Iz nekaterih pričevanj se ve, da so za njih "poskrbeli" "aktivisti" njihovega okolja. Tovrstna morišča so med najmanj znanimi.

Najbolj nizkotno pa je pripisovanje krivde za povojno pobijanje Slovencev nekdanjim južnim bratom. Iz osebnih pogovorov z ne-

katerimi domobranci in tudi branja memoarske literature vem, kako so nekateri srbski partizani obsojali slovensko pobijanje in pomagali Slovincem, da niso padli v roke svojim rojakom. Zgražali so se nad slovenskim početjem in tega niso skrivali. Načelo je bilo, da vsak narod čisti svoje. Zato je bila v Savinjski dolini celo albanska partizanska enota, kajti preko Slovenije so se umikali tudi balisti. Žal slovenska zemlja ni imela te sreče in je glede grobov po II. svetovni vojni pobitih gotovo najbolj jugoslovanska, saj je dobesedno prepojena z njihovo krvjo.

Depeša št. 96./45, ki jo je 25. junija 1945 poslal Kardelj Kidriču osebno: "Najkasneje v teku treh tednov bodo razpuščena sodišča nacionalne časti, vojna sodišča bodo sodila samo vojaškim osebam, vse druge bodo prevzela redna sodišča. Proglašena bo nova amnestija. nimate torej nobenega razloga biti tako počasni s čiščenjem kot doslej", pove dovolj in ni nobenega dvoma, na kaj se nanaša. Slovenci so bili tudi takrat med najbolj zagnanimi uresničevalci ideoloških zablod.

Prvenstveni cilj NOB pod vodstvom KPJ je bila boljševiška revolucija in izgradnja države po vzoru Sovjetske zveze. Po izkušnjah in vzorcih v Sovjetski zvezi je bilo treba obračunati z "belogardejci", še preden so se ti pojavili. Dejansko so jim komunisti vsilili celo ime! Enako plavogardistom. Poleg buržoazije, veleposestnikov in Cerkve so bili revoluciji najbolj nevarni, tako je bilo v Sovjetski zvezi, mali kmetje. Obračun s "kolaboracijo" je bil dejansko obračun z največjim možnim sovražnikom revolucije. Z njim so se izognili nekaterim težavam, ki sta jih imela na podeželju Lenin in Stalin. Sovjetska vojaška misija v Jugoslaviji in Sloveniji je bila bolj kot vojaška revolucionarna in ni slučajno njen šef Bogomolov postal inštruktor v Ozni za ozemlje, ki ga je po vojni nadzirala 4. armada odnosno Slovenijo.³ Ne poudarjajo slučajno zadnje čase nekateri zgodovinarji, da bo vprašanju odgovor-

nosti sovjetske misije za dogajanje v Sloveniji neposredno po II. svetovni treba nameniti več pozornosti. Ni slučajno bilo poslanih kar sedem Slovencev na šolanje v zloglasno sovjetsko policijsko akademijo Dzeržinski, katere gojenci so izvajali največje in najmasovnejše politične zločine v Stalinovi Sovjetski zvezi. Imena velike večine teh mož so povezana prav s povojnimi poboji v Sloveniji.

Povojni poboji potemtakem niso nikakršna specifičnost povojnih razmer. So zgolj logični in masovni zaključek procesa, ki se je začel z ubojem prvega nasprotnika komunizma v Sloveniji. Prav zaradi revolucije je bil ustanovljen VOS, ki je kasneje prerasel v Ozno.⁴ Zaradi potreb revolucije in revolucionarne oblasti sta bili obe organizaciji v popolni domeni komunistične partije.

***

“Tito je Mačku v Drvarju maja 1944 dejal, da se bliža konec vojne in da bo imela Ozna zelo pomembno nalogo pri prevzemu oblasti. Maček se je s Titom o teh stvareh pogovarjal neposredno in je Titove ukaze in ozračje iz Titovega štaba osebno prenesel k nam. Tito mu je prav tako posredoval mnenje in nasvet sovjetske misije, da je treba ob koncu vojne čim več političnih nasprotnikov pobiti, da z njimi niti tožilstva niti sodišča ne bodo imela nobenega opravka več. Tito je s pomočjo sovjetske misije odločil, da za politične nasprotnike ni milosti, da zanje ne bodo uporabljali sodišč, da ne bo sodb, ampak da bodo samo likvidirali. In tako se je potem dejansko dogajalo. Titov ukaz je šel z Ozno po vsej Jugoslaviji, do množičnega uresničevanja tega naročila pa je prišlo v Sloveniji, kajti prav tukaj je bilo zajetih in izročenih največ pripadnikov vojaških formacij, ki so se skupaj z Nemci bojevali proti partizanom.

Dejstvo je, da je šel leta 1944 Maček k Rankoviču in Titu, kjer je dobil navodilo za povojne poboje. Pri Titu, kjer je bila glavna

sovjetska misija v Jugoslaviji, so ugotovili, kaj je treba storiti v pričakovanju konca vojne. Pospešiti je bilo treba delo Ozne. Zlasti je bilo pomembno zbiranje podatkov o političnih nasprotnikih in urejanje kartoteke. Ko so določili tudi rok za amnestijo pripadnikov vojaških enot, ki so se bojevale proti partizanom, so s tem že napovedali povojne množične poboje. To je bila napoved likvidacij. Ozna se je morala pripraviti na to, da bo povojni izvedla množične likvidacije. Do teh je potem prišlo, saj so znani nekateri podatki iz Šentvida, Roga, itd., kar se navsezadnje še vedno odkriva. To je bil sovjetski sistem. Sovjeti so uničevali cele narode. In kdo je vzgajal Kardelja, Mačka in druge kadre? Vsi po vrsti so bili v Sovjetski zvezi.”⁵

“Podlaga za sprejem v Ozno je bila, da je bil kandidat pripravljen sovražnika partije likvidirati, in to ne na fronti z orožjem, ampak drugače, v svoji okolici ali kjerkoli. Ozni so bili potrebni preprosti in predani ljudje, samo, da so izvajali ukaze in partijsko linijo in da so bili pri tem pripravljeni ubijati. Maček mi je dejal, da mora biti oznovec človek, ki je pripravljen sovražnika, pa naj je to sorodnik ali kdorkoli tudi likvidirati. Po njegovem je bil oznovec človek brez duše, ki je pripravljen izvršiti to, kar Ozna od njega zahteva. Zaradi tega je Ozna v svoje vrste novačila morilce – ljudi, ki so bili pripravljeni ubijati.”⁶

“In kdor je stopil v Ozno, je moral podpisati izjavo, da bo delal zanj v strogi konspiraciji in izvrševal navodila in ukaze, ki jih bo dobil od svojih nadrejenih. Poleg tega se je obvezal, da v primeru odpustitve pod kazensko odgovornostjo ne bo nikoli ničesar govoril o Ozni. Vsak član Ozne je prisegel molččnost, ki je veljala tako za obdobje aktivnega dela v Ozni kakor tudi za obdobje demobilizacije in upokojitve.”⁷

“Ozni so bili posebej potrebni tisti, ki so bili obremenjeni s poboji, ki so bili grobi in surovi, ki niso poznali razlike med življenjem

in smrtjo. Dobršen del je bil takšnih. Drugi so bili pod vplivom partijske vzgoje prepričani v nujnost socializma.”⁸

“Ozna je zrasla iz Vosa. Vosovski likvidatorji so prišli v vodstvo Knoja. Z likvidacijami so imeli izkušnje.”

“Ozna se je naslonila na ljudi, proti katerim Partija glede njihovih likvidacij ni ukrepala, za Mačka pa so bili najsposobnejši ... Partijski komiteji so se jih bali, v Ozni pa so bili najboljši kadri. Ker partija ob njihovih dejanjih ni mogla biti več ravnodušna, jih je pošiljala Ozni.”⁹

“Izvršilni organ Ozne za aretacije in likvidacije političnih nasprotnikov je postal Knoj (Korpus narodne obrane Jugoslavije) ... Njegova prva naloga je bila varovanje osvobojenega ozemlja, najpomembnejšo vlogo pa je opravljal z odstranitvijo nasprotnikov komunizma pri oznovskem prevzemu oblasti ob koncu vojne.”¹⁰

“Ko se je najvišje jugoslovansko partijsko vodstvo začelo zavedati, da se nepreklicno bliža konec vojne, je Ozni med pomembnejšimi nalogami, s katerimi se je pripravilo na prevzem oblasti, poverilo pripravo posebne kartoteke nasprotnikov komunistične partije, ki so bili predvideni za aretacije in likvidacije.”

“Podobni popisi nasprotnikov Partije in OF so za nekatera območja nastali že prej, zlasti po italijanski poletni ofenzivi 1942, z njimi pa se je ukvarjala predvsem obveščevalna služba Vosa. Njeni podatki so bili podlaga za delo Ozne pri izdelavi in dopolnjevanju kartoteke.”¹¹

“Pred koncem vojne je bilo v kartoteki več kot 17 tisoč registriranih nasprotnikov komunizma. Po ustanovitvi Knoja je Tito do jeseni 1944 razglasil amnestijo za pripadnike vseh vojaških formacij, ki so se bojevale proti partizanom, in s tem razgrnil načrte za konec vojne. Do konca amnestije se je zbiranje podatkov in s tem sestavljanje spiskov za kartoteko pospešilo. Z amnestijo je partijsko vods-

tvo sicer obljubilo, da bodo vsi, ki se bodo na tej podlagi priglasili, oproščeni, drugim pa je bilo zagroženo, da bodo aretirani in poklicani na odgovornost, t. j. likvidirani. Ker so obljubo prelomili, je bil vsakdo, ki se je prijavil, takoj ustreljen ... Pri Ozni za sovražnika ni bilo sodišč, ampak samo likvidacija.”

“Slovenska Ozna je zvesto izvajala to, kar je bilo sporazumno sprejeto v dogovoru s sovjetsko obveščevalno službo leta 1944.”

“...oznovci, ki so bili v oddelku za pripravo kartoteke, delali tudi ponoči.”

“Seznami političnih nasprotnikov, predvidenih za likvidacije, so bili narejeni za vso Slovenijo.”¹²

“Scenarij za konec vojne je Ozna pripravila že veliko prej v Beli krajini.”¹³

Gornji nabor citatov iz knjige Alberta Svetine *Od osvobodilnega boja do banditizma* je možno označiti kot tendencioznega ali pa kot izbor iz knjige, za katero pravi Mitja Ribičič, da vsebuje laž in polresnice.¹⁴ Ker nimamo na razpolago drugega podobnega dela in ker gre le za izbor tem iz organizacijskega področja, za kar je bil avtor v Ozni zadolžen, mu kljub zavesti, da gre za subjektivne poglede, lahko verjamemo. Glede tendencioznosti je možna tudi primerjava z izvirnikom. Tudi Stane Okoliš, ki ga omenja Ribičič kot pomoč avtorju pri pisanju knjige, velja v strokovnih krogih za tako kvalitetnega in poštenega zgodovinarja, da mu lahko zaupamo. Nenazadnje pa tudi nekateri razgovori z udeleženci NOB kot tudi druga literatura in osebno delo v ustreznem arhivu gornjemu pisanju ne nasprotujejo. Razumem pa jezo njegovega nekdanjega sodelavca, ker je Svetina prelomil obljubo oziroma prisego popolnega molka.

Kakšno nevarnost predstavljajo nerazčiščeni povojni poboji za Slovence kot narod, je najbolje pokazala nedavna polemika okoli italijanskega filma Srce v breznu. Dejansko so njegovi naročniki oziroma avtorji pomagali “našim” pri prikrivanju povojnih pobojev.

Namesto da bi pokazali, da gre tu za zločin revolucije, so ga naprtili vsem Slovencem, tudi ti so med "infojbiranimi", ki so tako postali v očeh italijanske javnosti genocidni narod. Glede na odmevnost italijanske kulture, se bo ta trditev razširila tudi po Evropi. Naročniki pobojev oziroma njihovi politični in fizični dediči so to priliko z obema rokama izrabili in tako skušali, ne povsem neuspešno, nacionalizirati zločine. Žal so temu nekateri, ki jih sicer obsojajo, temu zaradi antifašizma nasedli. V tem kontekstu tudi nerazumne izjave o Tigru v zadnjem času, postanejo še kako razumne in preračunljive. Antifašizem Tigrovcev namreč ruši konstrukt antifašist je enako komunist.

***

Po vsem, kar smo doslej doživeli v zvezi z izpovedmi nekdanjih oznovcev v zvezi z povojnim dogajanjem, lahko zapišemo, da je edina rešitev v dejstvu, da še žive sodelavce Ozne oseba, ki ima v njihovi hierarhiji ustrezno oblast, odveže prisege in jim ukaže, da z odkrito in jasno besedo pomagajo osvetliti najbolj tragično obdobje slovenske zgodovine. Kdo je ta oseba (Ribičič, Kučan, Zdenka Kidrič...?), vedo najbolje sami, kot tudi način, kako se to stori. Odvezo od molka bo mogoče ocenjevati le po rezultatih. Dokler to ne bo storjeno, je vse govorjenje o spravi norčevanje

iz nje. Prav njihovo pričanje bi bilo najboljši dokaz, ne koliko resno kdo misli s spravo, ampak koliko je komu do normalnega duhovnega stanja Slovencev. Čeprav se bojim, da je gornja prošnja iluzija, pa sem trdno prepričan, da bo resnica slej kot prej prišla na dan. Kolikor bo kasnejša, toliko bolj bo kruta do storilcev. Bolj se odmikamo od tistih dogodkov, bolj brezosebno in kruto bo ocenjevanje storilcev. "Če pripovedujem generaciji svojih sinov, me še nekaj razumejo. Če pa pripovedujem generaciji svojih vnukov, pa skoraj nič" (Ribičič).

-
1. Albert Svetina, *Od osvobodilnega boja do banditizma*. Ljubljana, 1904, 205.
  2. Objavil jo je Bojan Godeša v Erlichovem zborniku, Celje, 2002.
  3. Albert Svetina, *Od osvobodilnega boja do banditizma*, 162.
  4. Ljuba Dornik Šubelj, *Oddelek za zaščito naroda za Slovenijo*. Ljubljana, 1999.
  5. Albert Svetina, *Od osvobodilnega boja do banditizma*, 121–122.
  6. Ravno tam, 139–140.
  7. Ravno tam, 140.
  8. Ravno tam, 140.
  9. Ravno tam, 141.
  10. Ravno tam, 146.
  11. Ravno tam, 148.
  12. Ravno tam, 149.
  13. Ravno tam, 150.
  14. Mladina 30. 5. 2005.

Namesto svobode in demokracije pol stoletja totalitarizma

Pogovor z dr. Milkom Mikolo

Naš sogovornik zgodovinar dr. Milko Mikola velja za daleč največjega poznavalca povojne represije komunističnega režima v Sloveniji in v veliko veselje nam je, da je kljub mnogim obveznostim privolil v sodelovanje z našo revijo. Rodil se je 15. aprila 1946 v Šentjurju pri Celju. Po opravljeni maturi se je leta 1966 vpisal na Filozofsko fakulteto v Ljubljani, kjer je študiral zgodovino in sociologijo. Nekaj časa je deloval kot profesor, leta 1982 pa se je zaposlil v Zgodovinskem arhivu Celje. Ob nastopu te službe se je začel ukvarjati tudi z znanstvenim raziskovanjem povojnega obdobja. Leta 1986 se je vpisal na podiplomski študij iz novejšje slovenske zgodovine na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, ki ga je zaključil leta 1989. Leta 2000 si je z zagovorom doktorske disertacije o povojnih zaplembah premoženja v Sloveniji pridobil naziv doktorja znanosti, leta 2003 pa še naziv arhivskega svetnika.

Na tematiko povojnega komunističnega režima je napisal in izdal več razprav in študij, med drugim: Sodni procesi na Celjskem, 1944-1951, Zaplembe premoženja v Sloveniji 1943-1952, Delo kot kazen, Izrekanje in izvrševanje kazni prisilnega, poboljševalnega in družbeno koristnega dela v Sloveniji v obdobju 1945-1951. Na isto temo je zbral in izdal tudi arhivsko gradivo z naslovom Religija, Cerkev in šola v dokumentih občinskih komitejev ZKS. Na povabilo pisatelja Draga Jančarja je leta 1998 sodeloval pri pripravi razstave Temna stran meseca in pri izdaji zbornika z istim naslovom. Med mnogimi drugimi odgovornostmi je tudi član več državnih komisij. Oktobra 2004 je Arhivsko društvo Slovenije dr. Milku Mikoli podelilo Aškerčevo priznanje za objave in za popularizacijo arhivskega gradiva.

Spoštovani gospod dr. Milko Mikola, povejte nam, prosim, za začetek, ali nam šestdeseta obletnica konca druge svetovne vojne prinaša več razlogov za praznovanje ali za žalovanje?

Ob šestdesetletnici konca druge svetovne vojne imamo Slovenci vsekakor veliko razlogov tako za praznovanje kot, žal, tudi za žalovanje. Razlog za praznovanje te obletnice vidim predvsem v tem, ker je konec druge svetovne vojne prinesel poraz nacifašizma, ki je pomenil največjo grožnjo za obstoj slovenskega naroda v vsej njegovi zgodovini. Žal pa

je slovenski narod s koncem vojne namesto svobode in demokracije dobil totalitarno boljševiško oblast, ki se po metodah svojega vladanja ni bistveno razlikovala od prejšnje fašistične oziroma nacistične okupacijske oblasti. Medtem ko je konec druge svetovne vojne za večino evropskih narodov pomenil začetek svobode in demokracije, je za slovenski narod pomenil začetek skoraj pol stoletja obdobja totalitarizma. To pa je tisto, zaradi česar se šestdesetletnici konca druge svetovne vojne Slovenci spominjamo tudi z grenkobo

in kar nam ne dopušča, da bi okroglo obletnico tega dogodka lahko praznovali veselo in sproščeno, kot jo praznuje večina drugih evropskih narodov.

Kako bi vi, glede na vaše strokovno delo, definirali čas totalitarizma, kaj so njegovi konstitutivni elementi?

Totalitarni sistem, ki je bil v Jugoslaviji in s tem tudi v Sloveniji vzpostavljen leta 1945 in je obstajal vse do leta 1990, je imel vse tiste osnovne konstitutivne elemente, ki so značilni za vse totalitarne režime boljševiškega tipa. Če navedemo samo nekatere najbolj bistvene, so to:

- a) obstoj enopartijskega sistema, v katerem je bila komunistična partija edini nosilec vse oblasti;
- b) odprava delitve oblasti na tri samostojne veje, kar je imelo za posledico tudi odpravo neodvisnosti sodstva in s tem uveljavitev popolnega brezpravja;
- c) gojenje kulta osebnosti;
- d) obstoj tajne politične policije (OZNA, UDBA);
- e) teptanje osnovnih človekovih pravic in svoboščin.

Kaj pravite na trditvev, da so povojna leta prinesla več nasilja kot vojna sama?

S to trditvijo bi se lahko skoraj povsem strinjal. Toliko in tako strašnega nasilja, kot ga je komunistična oblast v Sloveniji izvedla nad pripadniki lastnega naroda v prvih povojnih letih, niso zakrivali niti okupatorji v času vojne, čeprav so tudi ti nad Slovenci izvajali strahovit teror.

Na katera obdobja bi lahko razdelili povojno strahovlado slovenskih komunistov?

Kot sem že povedal, je celotno obdobje vladavine komunističnega režima v Sloveniji predstavljalo obdobje totalitarizma, ne glede na to ali so komunisti svoj režim poimenovali "ljudska demokracija" ali pa "samoupravna

demokracija". Je pa treba upoštevati, da ta totalitarizem ni bil ves čas enako trd in nasilen. Do svojih dejanskih in domnevnih nasprotnikov je bil komunistični režim v Sloveniji najbolj nasilen v obdobju 1945-1951, ko ga zaradi nekaterih oblik nasilja, ki jih je tedaj izvajal, lahko povsem upravičeno označimo za zločinskega. V tem obdobju se v Sloveniji niso vršili samo množični izvensodni poboji, ampak so takrat pri nas obstajala tudi koncentracijska in delovna taborišča, množično so se izvajale nasilne razlastitve premoženja (zaplombe, nacionalizacije, agrarna reforma), množično so tudi izvajali politične in zrežirane sodne procese proti t.i. narodnim in razrednim sovražnikom. Obdobje najhujšega nasilja in partijske strahovlade se je zaključilo šele v začetku petdesetih let, ko je v Sloveniji tako kot v vsej Jugoslaviji prišlo do opustitve nekaterih najhujših oblik represije. Vendar pri tem velja poudariti, da se to ni zgodilo, ker bi jugoslovanski komunisti sami spoznali, da je njihovo nasilje nekaj slabega in ker bi sprejeli vrednote zahodne demokracije. V popuščanje pri izvajanju represije so bili prisiljeni predvsem iz razloga, ker je Jugoslavija v začetku petdesetih let od ZDA in drugih evropskih držav začela dobivati materialno in vojaško pomoč, ki jo je potrebovala, ker ji je po sporu s Stalinom grozila gospodarska blokada in vojaška intervencija Sovjetske zveze in drugih članic Informbiroja. Zahod je svojo pomoč Jugoslaviji pogojeval z odpravo najhujših kršitev človekovih pravic in svoboščin. Ker je to pomoč Jugoslavija prejela vse do osemdesetih let, je njenemu komunističnemu režimu to omogočalo, da je svojim državljanom nudil višji standard, kot so ga imele ostale komunistične države v Evropi. S tem tudi ni bilo več potrebe po izvajanju hujših represivnih ukrepov. Vendar pa je jugoslovanski komunistični režim do konca ohranil svoj totalitarni značaj in bi v primeru, če bi ocenil, da so ogrožene "pridobitve revolucije", uporabil

prav iste mehanizme nasilja, kot jih je uporabil takoj po vojni. To se je tudi nazorno pokazalo v osemdesetih letih na Kosovu, ko je jugoslovanska komunistična oblast tamkajšnje dogodke označila za kontrarevolucijo in oklicala izredne razmere, nad demonstrante pa poslala tanke, predvideno pa je bilo tudi ustanavljanje koncentracijskih taborišč.

Veliko se ukvarjate s položajem Cerkev in šolstva pod komunistično vladavino. Zakaj je bila religija partiji tako v napoto?

S proučevanjem položaja Cerkev in šolstva v času komunistične vladavine se sam nisem posebej ukvarjal. Res pa je, da sem leta 2003 izdal dve knjigi faksimilov dokumentov občinskih komitejev ZKS, ki jih hrani Zgodovinski arhiv Celje in ki se nanašajo na odnos ZKS do religije, Cerkev in šole. Da je komunistična oblast v Sloveniji od vsega začetka zavzela sovražnega odnos do religije, je povsem razumljivo, saj si je kot totalitarna oblast hotela v celoti tudi duhovno podrediti tako posameznika kot celotno družbo. To pa je pomenilo, da je vsakemu posamezniku in celotni družbi hotela vsiliti tudi marksistični pogled na svet, na katerem je temeljila njena ideologija, kar je nujno vodilo v skrajno nestrpnost in netoleranco do vsakega drugačnega pogleda na svet, predvsem pa do religije.

Z absolutno ideologizirano šolo so v precep vzeli mladino ...

Komunistična oblast se je dobro zavedala, da je v veliki večini odraslih Slovencev vera pregloboko zakoreninjena, da bi pri njih smela računati na kakšen večji uspeh v svojih prizadevanjih, da bi jo izkoreninila, zato je vse svoje upe polagala v mladino. Njo je hotela na vsak način iztrgati vplivu Cerkev, pa tudi staršev, in jo vzgojiti v materialističnem svetovnem nazoru. To nalogo bi morala opraviti predvsem šola. Ohranjeni partijski dokumenti nam nazorno pričajo, kakšne metode so ko-

munisti pri tem uporabljali. Vera se v šoli, razen v slabšalnem pomenu, sploh ni smela omenjati. Verujoče učitelje in profesorje so imeli pod stalnim nadzorom in jih šikanirali, redno pa so ugotavljali, kolikšno število učencev in dijakov obiskuje verouk. Zadnji poskus, da bi mladim vsilili marksistični pogled na svet, je komunistična oblast izvedla v sedemdesetih letih, ko je v srednjih šolah uvedla pouk predmeta samoupravljanje s temelji marksizma.

Večkrat je slišati, da povojni izvensodni poboji niso nobena posebnost Slovenije in da so se dogajali tudi v zahodnoevropskih državah

Zlasti nekateri politiki komunistične provenience, pa tudi nekateri drugi, ki bi radi zakrili zločinskost povojnih množičnih izvensodnih pobojev v Sloveniji, pogosto navajajo, da ti poboji niso bili nobena posebnost Slovenije, ker da so se množično izvajali tudi drugje v Evropi. Ta trditev pa je samo deloma resnična in pomeni zavestno potvarjanje dejstev. Do izvensodnih pobojev je sicer dejansko takoj po končani vojni prišlo tudi v nekaterih zahodnoevropskih državah, največ v Franciji in v Italiji, vendar je določena razlika med poboji, ki so se zgodili v naštetih državah, in poboji, ki so se zgodili v Sloveniji. Prva velika razlika je že v tem, da izvensodni poboji v zahodnoevropskih državah še zdaleč niso bili tako množični, kot so bili v Sloveniji. Tako je bilo npr. Franciji med vojno in po njej izvršenih dobrih 10.000 izvensodnih usmrtnitev, medtem ko jih je bilo v Sloveniji samo po vojni izvršenih preko 13.000. Ob tem pa je treba upoštevati, da je Francija takrat štela 42.000.000 prebivalcev, Slovenija pa samo slab milijon in pol. Druga velika razlika pa je v tem, da v zahodnoevropskih državah izvensodnih pobojev ni izvajala oblast (država), ampak so jih na svojo roko samovoljno izvajali predvsem pripadniki komunističnega odporniškega gibanja, pri nas pa jih je

izvajala (komunistična) oblast s svojim represivnim aparatom, kot sta bila OZNA in KNOJ. Torej je pri teh izvensodnih pobojih v Sloveniji šlo za najhujšo obliko državnega terorizma. Danes tudi ZZB NOV priznava, da so bili ti poboji zločin.

Letos smo še posebej priče poplavi različnih radijskih in televizijskih oddaj, ki so tematsko vezane na obletnico. Kot strokovnjak za totalitarno obdobje gotovo ne morete biti ravnodušni ob različnih gostih, ki z veliko naklonjenostjo govorijo o zločinskem sistemu in njihovih nosilcih (npr. J. Broz). Kronska dokazovanje teh zagovornikov je npr. dejstvo, da nas je socializem šolal in da smo gradili hiše ...

Kljub temu da ne bi smelo več biti dvoma o tem, da je bil nekdanji komunistični režim v Sloveniji totalitaren, v prvih povojnih letih pa celo zločinski, smo priče poskusov posameznikov, med njimi celo nekaterih zgodovinarjev, da bi ga prikazali v kar najlepši luči. To so predvsem tisti apologeti propadlega komunističnega sistema, ki so v njem uživali vse privilegije in se zato nikakor ne morejo sprijazniti s tem, da je ta sistem pristal na smetišču zgodovine. Nekdanji komunistični sistem skušajo prikazati predvsem kot humanega in socialno pravičnega. Med drugim navajajo, da naj bi vsakomur zagotovil, da se je lahko šolal in da si je zgradil hišo. Tudi če bi to bilo res, se je treba vprašati, ali v demokratičnih državah, kjer niso bili na oblasti komunisti, mladi niso imeli možnosti šolanja in so ostajali nepismeni, in ali v teh državah niso gradili stanovanj in so ljudje prebivali v brlogih? Pa tudi sicer režim, ki svojim državljanom omogoča šolanje in gradnjo hiš, zato še ni nujno demokratičen. V zadnjem času smo tudi priče ponovnega oživljanja kulta Josipa Broza Tita. Da ima ta komunistični diktator v Sloveniji še mnogo občudovalcev, je zelo nazorno pokazal izid ankete, ki jo je nedavno tega izvedla POP TV v oddaji Preverjeno, v kateri

so udeleženci razpravljali o obnovi napisa Naš Tito na Sabotinu. Med tistimi, ki je v omejnjeni oddaji odkrito izrazil svoje občudovanje J. B. Tita, je bil tudi priznani zgodovinar prof. dr. Jože Pirjevec, kar me še posebej čudi. Kot dobremu poznavalcu jugoslovanske povojne zgodovine mu gotovo ni neznan, da je bil J. B. Tito diktator, ki je bil že po svoji funkciji odgovoren za vse zločine, ki so se v Jugoslaviji zgodili v času njegove vladavine. Samo on, ki je v svoji osebi združeval funkcijo vodje Partije, vrhovnega komandanta JA in predsednika Vlade DFJ, je maja 1945 lahko izdal povelje za izvedbo množičnih izvensodnih pobojev. Občudovanje takšnega človeka je za vsakega demokratično usmerjenega posameznika nekaj nesprejemljivega.

Pravzaprav tudi mnogi zgodovinarji, ki se ne morejo otresti uslužnostne drže do nekdanjih naročnikov prilagojene zgodovine, poudarjajo povojni napredek, uvedbo volilne pravice ženskam, socialno varnost itd.

Da je Slovenija v povojnem obdobju doživljala določen napredek v svojem razvoju, nedvomno drži, vendar pa je bil ta napredek zelo relativen, če ga primerjamo z napredkom, ki so ga v istem obdobju doživljale demokratične evropske države, kot npr. Avstrija in Italija. V primerjavi z njimi je Slovenija namreč v svojem razvoju začela po vojni močno zaostajati, kar se je najbolj odražalo v družbenem standardu. Predvsem zaradi revolucionarnih ukrepov komunistične oblasti na področju gospodarstva (zaplembe in nacionalizacije podjetij, izvajanje kolektivizacije v kmetijstvu itd.) je družbeni standard v Sloveniji po vojni tako padel, da je bil še v petdesetih letih precej nižji od tistega, ki ga je Slovenija dosegla že pred vojno. Ko je aprila 1951 Svet za blagovni promet LRS izdelal študijo o primerjavi standarda družin s štirimi otroki v letu 1939 in v letu 1951, je ta študija pokazala, da je ta standard leta 1951 v vseh po-

gledih močno zaostajal za standardom leta 1939. Najbolj je bil viden padec standarda v prehrani. Tako je npr. družina, kjer je bil zaposlen samo mož, leta 1939 z njegovo plačo lahko pokrila 97,5 % potreb po kalorijah, leta 1951 pa le še 73,5 %. Konec petdesetih in v šestdesetih letih se je družbeni standard sicer začel dvigati, vendar je še vedno čedalje bolj zaostajal za standardom nekaterih evropskih držav, s katerimi se je Slovenija pred vojno lahko primerjala. Če je plača slovenskega delavca pred vojno znašala okrog 80 % plače avstrijskega delavca, je po vojni znašala samo še slabih 40 %.

Glede volilne pravice, ki so jo po vojni dobile tudi ženske, je treba reči, da to zanje dejansko ni bila nobena pridobitev. To bi bila,

če bi bile volitve svobodne in bi imele možnost svobodne izbire kandidatov različnih političnih opcij. Ker pa so volitve v času komunizma dejansko pomenile samo potrjevanje od Partije izbranih kandidatov, so predstavljale navadno politično farso. Dejansko smo splošno in enako volilno pravico tako ženske kot moški dobili šele aprila 1990, ko so bile izvedene prve povojne svobodne in demokratične volitve.

Vseeno je vtis, da se v zadnjem času nekaj premika. Nas bodo prihodnji časi pripeljali bliže k resnici?

Prepričan sem, da bodo.

Pogovarjal se je Lenart Rihtar

Življenje duhovnikov na Severnem Primorskem v letih 1953–1966, II.

Primorska cerkev, ki je v prvem povojnem obdobju doživela hud pretres z vse večjimi omejitvami, nadzorom nad delovanjem duhovnikov in aretacijami, je z letom 1952 prešla v novo obdobje, ko so se počasi izoblikovala jasna razmerja med državo in Cerkvijo. Cerkev je bila absolutno umaknjena iz javnega življenja in versko življenje je bilo pod strogim nadzorom države. Kljub temu pa je bila primorska Cerkev v primerjavi z ostalo Cerkvijo na Slovenskem v boljšem položaju. Primorski verniki so lahko prebirali verski tisk – dvakrat na mesec, semeniščniki so se lahko šolali in bivali v svojem internatu ter se tako pripravljali na vstop v bogoslovje, duhovniki so lažje pridobivali razna dovoljenja, pa tudi goriški administrator dr. Mihael Toroš je bil v dokaj dobrih odnosih z oblastmi. Za celotno Slovenijo pa se je situacija vsaj formalno-pravno popravila, ko je bil leta 1953 sprejet zakon o pravnem položaju verskih skupnosti, ki je deloma pravno uredil status verskih skupnosti.

Razvoj verskega življenja v župnijah

Po večjem upadu verskega življenja v obdobju od 1947 do 1953 so se sredi petdesetih let začele ponovno širiti verske dejavnosti. Delovanje duhovnikov je bilo še vedno pod strogim nadzorom, vendar pa so se v okviru Cerkve lahko odvijale različne aktivnosti. Zelo priljubljena verska oblika so postale procesije, ki so se tudi zelo hitro razširile. V letu

1955 jih je bilo na Severnem Primorskem že 450. Največja prireditev je bila v Logu pri Vipavi, kjer se je zbralo 2500 vernikov, v Idriji in Dornberku je bilo po 1500 ljudi, v Prvačini in Črnem Vrhu nad Idrijo pa po 800. Kljub številčnosti so se procesije še vedno odvijale le v bližini cerkve in po stranskih poteh. Za poglobljanje verskih čustev so duhovniki organizirali romanja, leta 1955 jih je bilo 35. Največje med njimi je bilo romanje na Sveto Goro, ki se ga je udeležilo 4500 romarjev, ob tem pa v Logu pri Vipavi 3000, v Mirnu pa 1000 romarjev.

Romanja so počasi preseгла meje slovenskega prostora, tako da so pogosto vodila tudi na Koroško in v Rim. Udeleževali so se jih tudi aktivisti in borci NOB-ja ter žene članov Zveze komunistov. Organizirali so jih tudi za državne praznike, npr. za dan borca ali dan vstaje, kar je državne organe zelo motilo. Večina duhovnikov je organizirala izlete tudi za ministrante, včasih celo taborjenja.

Versko življenje v župnijah se je razmahnilo in pastoralna dejavnost se je povečala tudi z misijoni, ki jih je bilo v prvi polovici leta 1955 že 15 ter se jih je udeležilo okrog 800 ljudi. Misijone so vodili dekan Andrej Simčič iz Solkana, župnik Stanko Vrtovec iz Dornberka, župnik Mirko Berce iz Šturij (Ajdoščina) in Brunoslav Podobnik z Vogrskega. Strokovno so jim pomagali tudi duhovniki iz Gorice in Trsta. Z misijoni so duhovniki poskušali izboljšati versko življenje v župniji in ga poglobiti, tako da so pripravili nagovore

in srečanja posebej za žene, dekleta in može. K verskim obredom so takrat začeli zahajati tudi tisti, ki že kar nekaj let niso bili v cerkvi. Misijoni so bili iz leta v leto kvalitetnejši, okrasili so cerkve in na vrata napisali vodilno misel, npr. "Reši svojo dušo!", "živel, prvi misijon!" ipd. Duhovniki so na misijonih prepovedovali udeležbo na plesih, v kinu ali na neprimernih kulturnih prireditvah. Odsve-tovali so branje revij in knjig, ki so bile v nasprotju s cerkvenim naukom. Vse te nasvete so državni organi obravnavali kot kršenje zakonov in tudi ukrepali s različnimi kaznimi.

Vse številnejše so postajale tudi birme, ki so jih v letu 1955 našteali 23, s 1035 birmanci. Otrokom zdaj ni bilo več potrebno odhajati v večja mesta ali na Kapelo, saj so bile birme tudi v manjših krajih, tako da je birma postala slavje celotne župnije.

Komunisti so ugotavljali, da ni duhovščina kljub stalnemu nadzoru, ustrahovanju ter stalni kontroli prek CMD, verske komisije in represivnih organov nič manj dejavna, ampak kvečjemu še bolj. Za uspešnost duhovnikov pri delu z mladino so krivili predvsem mlačnost množičnih organizacij, ki naj ne bi bile sposobne pritegniti mladine, deloma pa tudi družbene spremembe, ki so odnose do Cerkve spremenile.

Kljub skromni otoplitvi odnosov na državni ravni so se lokalni partijski funkcionarji zgražali nad izpuščanjem duhovnikov iz zapora in vse večjimi cerkvenimi prireditvami. Nadaljevalo se je redno pisanje podrobnih poročil, kaj počnejo duhovniki in kakšen vpliv imajo na ljudi, še posebej jih je zanimal vpliv na otroke. Ugotavljali so, da so duhovniki za delo z otroki očitno posebej usposobljeni. Vzroke svojih neuspehov pri delu z mladino so iskali v nezanimivih programih in predvsem nesposobnih izvajalcih.¹

Z nastopom msgr. dr. Janeza Jenka za apostolskega administratorja leta 1964 se je versko življenje še bolj okrepilo. Nov administra-

tor je uredil škofijsko administracijo, nameščal je mlade in aktivne duhovnike, poraslo je število misijonov, ob birmah in cerkvenih porokah pa je bilo slavje še večje. Poleg tega je v pastoralno delo na terenu vključil tudi bogoslovce petega letnika svoje administrature.²

Širjenje verskega tiska

Verski list Družina je kljub različnim težavam izhajal naprej. Tiskali so ga v tiskarni Slovenskega poročevalca, vse do junija 1953, ko je tisk prevzel Umetniški zavod za litografijo Ljubljana in je bilo od njega odvisno, ali bo list izšel ali ne. Za redno izdajanje je moral Toroš pogosto posredovati pri verski komisiji v Ljubljani. Pojavljali so se različni problemi: zmanjkovalo je papirja, upirali so se tiskarji, povrh vsega pa je imela Družina večkrat blokiran bančni račun.

Ob začetku izhajanja je naklada štela 18.000 izvodov. List je kmalu postal edini redni verski tisk v Sloveniji in število naročnikov se je vztrajno povečevalo. Kljub vedno večjemu povpraševanju so za večje število izvodov morali najprej dobiti dovoljenje verske komisije, nato pa se s papirnico in tiskarno dogovoriti glede tiska. Če je komisija naklado vendarle odobrila, je zmanjkalo papirja ali pa so se uprli tiskarji.³

Poleg domačih bralcev so po Družini posegali tudi verniki iz Amerike, Afrike in drugod, vendar še celi dve desetletji ni bilo mogoče zagotoviti dovolj velike naklade. Vsako leto so morali zavriniti 10.000 novih naročnikov. Družina je bila sicer namenjena goriški administraturi, ker pa so obe sočasni glasili, Oznanilo in Verski list, ukinili, se je krog njenih bralcev znatno razširil. Če so Družino hoteli prejemati tudi bralci iz drugih škofij, je morala le-ta za to prositi versko komisijo.

Popularnost Družine se je širila in konec leta 1955 se je naklada povečala na 40.000 izvodov. Iz štirinajstdnevnikarja so jo hoteli spremeniti v tednik, vendar je verska komisija to

dovolila samo v primeru, da se potem razpolovi njena naklada.⁴ V Umetniškem zavodu za litografijo so zatem decembra 1955 ugotovili, da jim je zmanjkalo papirja in da ne morejo več tiskati po osem, ampak le še po štiri strani na izvod. Poleg tega so hoteli prepoloviti tudi naklado. Dejali so, da je podjetje preobremenjeno in navajali kadrovske in produkcijske probleme, s katerimi se mora soočati podjetje.

Toroš je kot alternativo ponudil možnost, da bi tisk Družine prevzela Tomšičeva tiskarna.⁵ Prednost le-te je bila v hitrosti samega tiskanja, saj bi za tisk potrebovali le tri ure, medtem ko so v zavodu za to potrebovali cel teden. Šef Tomšičeve tiskarne je prošnjo sicer zavrnil, saj je menil, da so v njegovi tiskarni zaposleni ljudje, ki bi verjetno dajali Družini prednost pred ostalim tiskom, poleg tega pa bi se naklada Družine utegnila povečati že zaradi same hitrosti tiskarskega postopka. Družino so tako še naprej izdajali v Umetniškem zavodu za litografijo, in sicer od leta 1956 enkrat na mesec. Šest let je bila Družina mesečnik, med tem jo je zaradi težav s tiskom februarja 1960 prevzela tiskarna Jože Moškrič, z letom 1966 pa je prešla v tiskarno Dela.

Število izvodov se je kljub negotovanju verske komisije vztrajno večalo. V letu 1965 je nekaj števil izšlo v nakladi z 82.370 izvodi, vendar je potem število izvodov zaradi pomanjkanja papirja zopet upadlo. Izdajanje Družine so še dodatno ovirali davki. Finančni organi so verski list obdavčili enako kot obrtnike, ker so menili, da med dejavnosti obrtnikov spada tudi cerkvena. Toroš je tako moral velikokrat posredovati in odobrili so jim manjše plačilo.⁶

Toroš je z versko komisijo redno komuniciral in vzdrževal dokaj dobre stike z oblastjo. V svojih pogovorih je zahteval izboljšanje razmer za Cerkev na Primorskem, in v kolikor oblast ni bila pripravljena poslušati, uporabil argument, da so v drugih državah prepričani,

da je v Sloveniji verski tisk zatiran in da je treba svetu pokazati, da to ne velja. Oblast mu je odvrčala, da nihče nikogar ne zatira in samo možnosti so omejene, ker so razmere pač takšne.

V petdesetih letih se je pojavil problem zaradi pomanjkanja učbenikov pri verouku. Duhovniki so se morali znajti po svojih močeh, da so otroci dobili katekizme. Duhovniki Franc in Bernardin Godnič ter Albert Metlikovec so začeli z izdajanjem glede na potrebe severnoprimorskih župnij. Pri njihovi pripravi je sodeloval tudi Ljubo Marc kot ilustrator, vsebina pa je bila v glavnem povzeta in prevedena iz starih italijanskih katekizmov. Tako so v petdesetih letih izdali oziroma razmnožili več različnih tekstov, najprej leta 1956 *Krščanski nauk za drugo skupino*, temu pa so sledile *Krščanske resnice* leta 1957. Izdali so še *Nauk za prvo obhajilo*, *Zgodbe Svetega pisma Stare zaveze*, *Cerkev skrivnostno Kristusovo telo* in druge katekizme za različne razrede. Apostolska administratura je leta 1963 izdala tudi posebno *Navodila katehetom ob začetku veroučnega leta*.

Poleg Družine, ki ni mogla zadovoljiti potreb po cerkvenem branju, je hotel Toroš izdati tudi nov molitvenik. Zanj so predvideli naklado 100.000 izvodov, po 128 strani na izvod. Ker je bil Toroš prepričan, da sodi izdaja molitvenika v pristojnost Državne založbe Slovenije (DZS), saj naj bi tam izdajali knjige, ki so namenjene večini prebivalstva, in ta je v Sloveniji katoliška. DZS je odgovorila, da kljub načelni usmeritvi v slovenski tisk izdaja molitvenika ne sodi v njihovo delo.⁷ Toroš je DZS zato spomnil na ustavno določilo, da lahko verske skupnosti razširjajo verski tisk, vendar je bil pri tem neuspešen. Podobno se je odzvala tudi verska komisija, ki jo je Toroš prosil za posredovanje, češ da ne smejo posegati v delo podjetij.

Na naslednjem sestanku je Toroš predlagal tisk molitvenika v Gorici (v Italiji), kar

je komisija takoj in odločno zavrnila. Urednik Družine Jože Premrov je nato predlagal Koper, kjer so se s predstavniki tiskarne že pogovarjali, vendar je načrt ponovno padel v vodo. Iskali so dalje in decembra 1955 našli tiskarno v Beogradu, ki je bila pripravljena tiskati, vendar bi morali priskrbeti papir. Tudi tokrat ni prišlo do dogovora. Toroš je vlagal prošnje še naprej, razmišljal pa je tudi o Mohorjevi družbi v Celju.⁸ Iskali so tudi potencialne naročnike, ker so mislili, da bi zaradi pritiska javnosti lažje prišli do molitvenika, vendar so jim nazadnje prepovedali tudi zbiranje kupcev. Toroš se je po vseh neuspešnih poskusih vdal in z versko komisijo soglašal, da ima Zadruga katoliških duhovnikov FLRJ v Ljubljani zares najboljše pogoje, da izda molitvenik za celo Slovenijo.⁹

Do leta 1958 so državne oblasti zavirale verski tisk predvsem z izgovori o preobremenjenosti tiska in pomanjkanju papirja. Vedeli so, da Cerkev nujno potrebuje verski tisk pri delu z mladino, za utrjevanje katoliških principov življenja pri mestnem in podeželskem prebivalstvu ter pri raznih verskih slovesnostih.¹⁰

Ko je postal Jenko apostolski administrator, je prevzel tudi Toroševo mesto pri izdajanju Družine. Uvedel je nekaj sprememb, razširil krog sodelavcev Družine na druge škofije in pri tem naletel na nasprotovanje verske komisije. Branil se je z argumentom, da zakon o tisku ne predpisuje sodelavcev pri listu. Predsednik verske komisije je na to odgovoril z grožnjo, da bo sprožil množični boj proti katoliški Cerkvi, čigar posledice da bo nosil Jenko sam. Jenko je namreč menil, da lahko sam določi naklado Družine, vendar so mu priporočali, naj se ob vsakem povišanju vendarle prej obrne na komisijo.¹¹ V uredništvu Družine je prišlo leta 1965 tako do velikih sprememb, kajti odgovorni urednik je postal Drago Klemenčič, in od poletja dalje je bila Družina verski list vseh treh škofij. Kljub

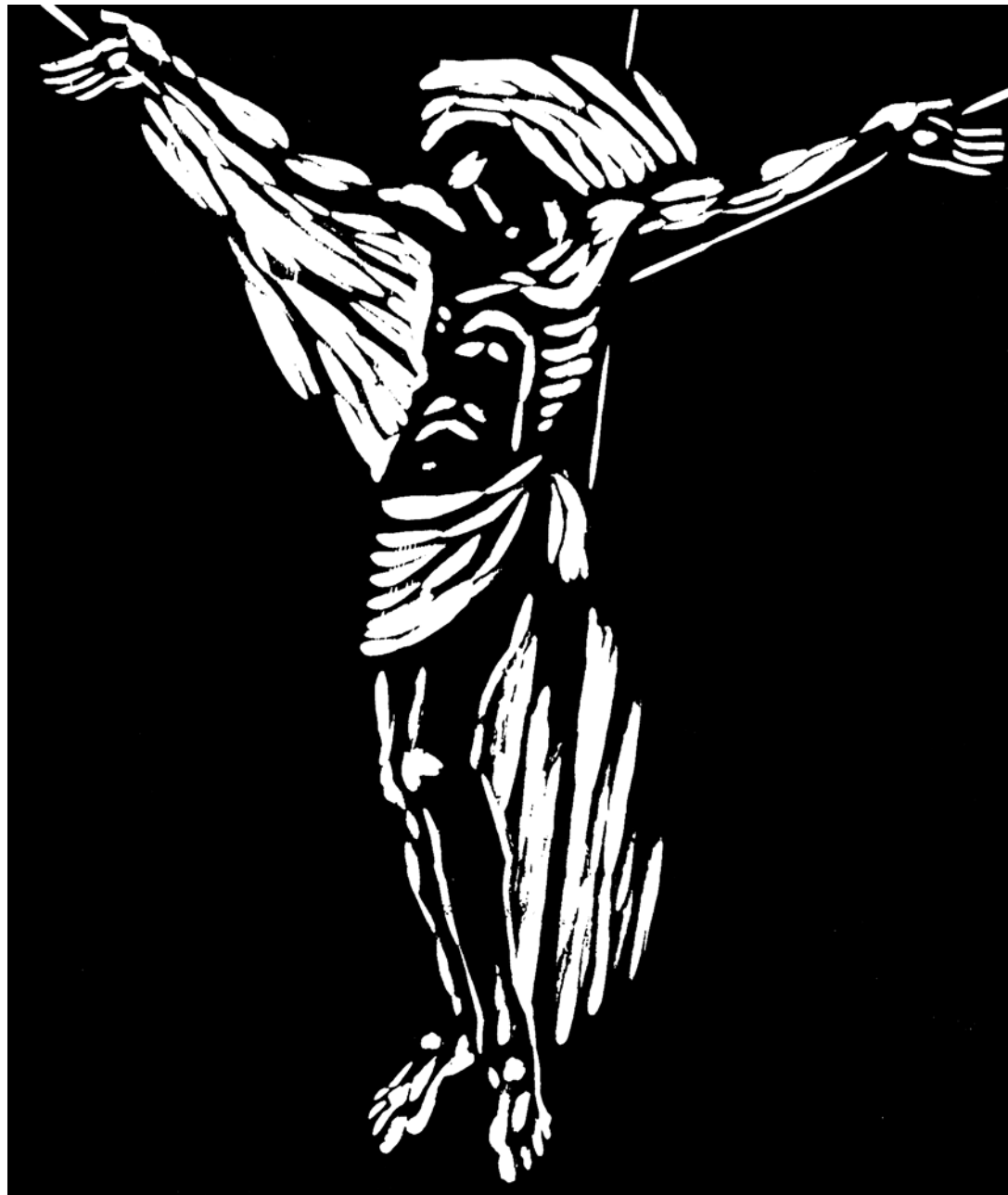
spremembam so vseeno ostali problemi s papirjem in tiskom, saj je bilo nemudoma 20.000 novih naročnikov.¹²

Malo semenišče in srednja verska šola

Malo semenišče so po enem letu delovanja zaprli 14. oktobra 1953, saj ga je v času tržaške krize zasedla JLA in ga uporabljala do novembra 1954. Ko so vojaki zapustili semenišče, je bila stavba v slabem stanju, pohištvo je bilo uničeno, tako da je bila potrebna temeljita prenova. Vsa popravila in obnovo je prevzela država, ki je tudi nosila stroške obnove.¹³ Internat so ponovno odprli 3. septembra 1955, vendar je bilo potrebno izvesti še nekaj manjših popravil. V semenišča so se takrat vpisali tudi gojenci iz slovenskega dela tržaško-koprške škofije.

Dijaki so tako kot v prvem šolskem letu 1952/53 obiskovali gimnazijo v Ajdovščini vse do leta 1957, ko je bila ta ukinjena in so jo nadomestili s srednjo ekonomsko šolo. Toroš je 19. avgusta 1957 ustanovil Srednjo versko šolo za pripravljanje duhovnikov. Predpisal je tudi predmetnik: verouk, slovenščina, srbohrvaščina, latinščina, grščina, nemščina, zemljepis, zgodovina, matematika, fizika, prirodopisje, petje in predvojaške vaje. Uvajali so jo postopoma, z začetkom v šolskem letu 1957-1958. Dotedanji rektor Ignacij Breitenberger je postal tudi ravnatelj šole, za njim pa je službo ravnatelja prevzel dr. Anton Požar. Višje razrede cerkvene gimnazije so programsko prenovili s splošnim programom in leta 1961 uvedli tudi 8. razred in interno maturo.¹⁴

V razgovorih Toroša z Okrajnim ljudskim odborom Nova Gorica je prišlo do spora, ker je odbor zahteval preselitev malega semenišča v Novo Gorico, vendar je Toroš odločno odklonil, kot je zavrnil tudi možnost, da bi prenehali poučevati šolske predmete s splošnoizobraževalnimi vsebinami.¹⁵

Ob začetku pouka se je izkazalo, da nihče izmed duhovnikov, ki so službovali v bližini Vipave, ni bil usposobljen za poučevanje na gimnaziji. Dodatno težavo pa je predstavljalo tudi pomanjkanje učbenikov in knjig. Poučevanje so tako morali prevzeti okoliški duhovniki, ki so začeli študirati v Ljubljani: Franc Kralj zgodovino, Otmar Črnilogar klasično filologijo in Franc Pivk biologijo. Nekaj profesorjev pa je prišlo tudi od drugod. V prvih letih izvajanja splošnoizobraževalnega programa je bila kvaliteta predavanj primerna znanju predavateljev. Z nastopom izobraženega kadra pa se je kvaliteta zelo dvignila in dijaki pri nadaljevanju šolanja niso imeli več težav.¹⁶

Izvajanje splošnega izobraževalnega programa v malem semenišču verski komisiji ni bilo po godu, saj je hotela, da bi imele verske šole strogo strokovne predmete in ne splošno izobraževalnih. Hoteli so tudi, da bi gojenci malega semenišča več zahajali v javnost, se udeleževali kulturnega življenja, hodili v kino, brali dnevne časopise, tekmovali v raznih športih ter se družili z drugimi dijaki. Motil jih je zaprt sistem, saj so gojenci povsod hodili v spremstvu vzgojitelja. Pri nadzorovanju šole in internata so ugotavljali, da ni ustreznih učnih pripomočkov, da je oprema skromna, da naj bi profesorji slabo predavali ter naj bi bili dijaki pasivni. Motile so jih tudi majhne in neopazne Titove slike.¹⁷

Počasi so začeli prihajati gojenci tudi iz drugih slovenskih škofij. Najprej iz mariborske škofije v šolskem letu 1959-60, potem pa v šolskem letu 1961-62 tudi iz ljubljanske škofije.¹⁸

Po letu 1959 je število dijakov naraslo na 91, kar je povzročilo velike težave s prostorom. Vipavsko župnišče je postalo premajhno. Notranje prostore so preuredili in potem v letih od 1962 do 1964 iz gospodarskih poslopij uredili stanovanja za profesorje. Ker so bili prostori še vedno premajhni, je moralo več dijakov v šolo v Pazin, nov apostolski ad-

ministrator pa se je zavzel, da bi se semenišču dodelila še večja sosednja stavba, v kateri je živelo nekaj družin in je pripadala občini.¹⁹

Nekatere fante, ki so se odločili za šolanje v Malem semenišču v Vipavi, so pred odhodom v semenišče obiskali partijski funkcionarji in jim ponujali štipendije za druge šole. Naraščanje števila dijakov v Vipavi so partijci razlagali kot pojav, kako otroci revnih družin rešujejo eksistenčne probleme.

Vojaška oblast je dijake kar sredi leta pozvala na služenje vojaškega roka. Da ti ne bi opustili študija, so morali z izpiti ali pa celo z maturo pohiteti, tako da so obveznosti opravili pred odhodom v vojsko. Počasi pa so se oblasti in vodstvo semenišča dogovorili, da lahko končajo šolanje pred služenjem vojaškega roka.²⁰

Težave s Cirilmetodijskim društvom

Po ekskomunikaciji Antona Bajta in Jožeta Lampreta je tako interes in volja do dela v društvu močno upadla. Bojazen, da bodo duhovniki kaznovani zaradi dela v društvu, se je precej razširila. Siljenje duhovnikov v članstvo se je nadaljevalo, vendar je bila primorska CMD najmanj aktivna v Sloveniji. Zaradi majhnega števila članov so poskušali združiti pokrajinska odbora Gorico in Koper, vendar so ugotovili, da bi ob združitvi društvo propadlo, saj zaradi oddaljenosti duhovniki ne bi prihajali na sestanke.²¹ Pokrajinski odbori so imeli po tri seje letno, morali pa so pripraviti tudi po dve proslavi ob dnevu sv. Cirila in Metoda, dnevu vstaje in dnevu republike.²²

CMD je za svoje člane prirejalo razne seminarje in referate. Avgusta leta 1953 je v Malem semenišču v Vipavi potekal tridnevni tečaj, na katerem je bilo prisotnih 57 duhovnikov iz raznih krajev, s Primorske pa 25. Na seminarju so imeli štiri referate: Kaj je umetnost?, Krščanstvo in socializem, Krščanstvo

in socialistično gospodarstvo in Cerkev in politika. Duhovnike so pozivali, naj študirajo marksizem, ker da je bližji krščanski miselnosti kot kapitalizem.²³

Drugod po Sloveniji je imelo društvo svoje prostore, na Severnem Primorskem pa ne. V Novi Gorici so bili okrajni sestanki v hotelu Sabotin v Solkanu, tolminski okraj je imel sestanke v župnišču v Mostu na Soči, kjer so bili na razpolago tudi časopisi. Pokrajinski odbor je imel tudi knjižnico, ki pa je premogla le 136 knjig, pri čemer je bila skromna tudi sama izposoja.²⁴

Po mnenju državnih oblasti je bilo v letu 1955 v CMD 60 % duhovnikov, vendar se je številka iz leta v leto nižala. Upad se je začel z izstopom Toroša iz društva leta 1954. Od takrat je v društvu zavladalo mrtvilo in splošno nezanimanje za sestanke in delo v društvu. Novomašniki v društvo niso vstopali, ker jih oblast ni več toliko silila, pa tudi duhovniki si med seboj članstva niso več očitali. Udeležba na sestankih je bila le še 10-odstotna, pomanjkljiva pa je bila tudi njihova organizacija (prepozna vabila, odklanjanje funkcij). Večina članov je bila mnenja, da je dovolj že to, da plačujejo članarino. Iz društva je tedaj izstopil tudi predsednik društva v Novi Gorici Andrej Simčič, kar je krizo še poglobilo.²⁵

Verska komisija je hotela, da preostali člani pridobijo nove člane, zato so morali duhovniki pošiljati pismena vabila kolegom, ki v društvo še niso vstopili. Komisija tudi s tem ni bila zadovoljna, hoteli so še več. Menili so, da bi duhovniki, ki si med seboj pomagajo, to lahko izkoristili za propagando CMD. Duhovniki so se izgovarjali, da v društvo nočejo nikogar siliti in da je najboljši zgled prav društvo samo, saj bo če bo izdajalo versko literaturo in skrbelo za bonitete duhovnikov, tudi napredovalo. Duhovniki so na sestankih pričeli postavljati zahteve po zidavi cerkve v Novi Gorici, intervenirali pa so tudi glede za-

prtih duhovnikov Ljuba Marca, Ivana Hlada in Ivana Kobala.²⁶

V letu 1955 so izvedli aprilsko akcijo, v kateri so zbirali podpise slovenskih duhovnikov za preklic ekskomunikacije Antona Bajta in Jožeta Lampreta. Spomenico je podpisala večina duhovnikov, poleg tega je za preklic večkrat posredovala tudi verska komisija. Delegacija, ki so jo sestavljali Matija Medvešek, Jože Šavora in Jožko Kragelj, je obiskala Toroša in prosila za njegovo posredovanje v Vatikanu. Po dolgih letih čakanja je leta 1966 končno prišlo do rehabilitacije. Anton Bajt in Jože Lampret sta tako 2. in 3. novembra 1966 v Kopru prejela odvezo od apostolskega administratorja za Slovensko primorje.²⁷

Nacionalizacija cerkvenih stavb

Cerkev na Severnem Primorskem je bila v primerjavi z ostalimi deli Slovenije revna. Cerkveni objekti so zavzemali nekaj gospodarskih poslopij, župnišča in kaplanije. K župniji je pripadalo tudi nekaj gozda in njiv. Kljub manjšemu številu zgradb so tudi te prišle pod postopek nacionalizacije verskih objektov, ki je bila izvedena v tretji fazi nacionalizacije v letih 1958-1963. Šlo je za nacionalizacijo objektov, v katerih niso opravljali verskih obredov. Republiška komisija za nacionalizacijo se je aprila 1959 odločila, da bo nacionalizirala objekte, ki niso služili samo za cerkvene potrebe, in gospodarska poslopja, ki jih duhovniki niso uporabljali za kmetijstvo. Junija pa se je komisija dodatno odločila, da bo nacionalizirala tudi tiste objekte, ki so služili v zdravstvene, socialne in kulturno-prosvetne namene.²⁸

Objekte, ki naj bi bili nacionalizirani, so v veliki večini že kmalu po priključitvi naselili različni brezdomci. Duhovniki, ki so ljudem nudili pomoč, so za svoje potrebe ohranili nekaj prostorov, ostalo pa so odstopili drugim. Veliko duhovnikov je leta 1949 župnišča prepustilo v ljudske namene, tako tudi v Volčah,

kjer je župnik dovolil preureditev župnišča v združni dom pod pogojem, da se v bližini cerkve sezida novo. To se seveda ni zgodilo. Kmetijska zadruga Volče se je preselila v Tolmin, v stavbi pa je ostalo trgovsko podjetje, hišnik in prosvetna organizacija. Župnišče je bilo 26. decembra 1958 nacionalizirano, ker v njem ni bival duhovnik in se ni uporabljalo za cerkvene namene.²⁹

Poleg oddajanja delov cerkvenih stavb je prišlo zaradi pomanjkanja duhovnikov tudi do situacije, ko so le-ti morali upravljati več župnij. Župnišča in gospodarska poslopja teh župnij so bila nacionalizirana, ker v njih niso več živeli duhovniki, niti se niso opravljali verski obredi. Tak primer se je zgodil na Lozicah (pri Podnanosu), kjer je bilo župnišče vzeto in oddano 29. septembra 1945, v letu 1955 pa Cerkvi delno vrnjeno, in so ljudje, ki so tam stanovali, Cerkvi plačevali najemnino. Župnik sam je uporabljal samo toliko prostorov, kolikor jih je nujno potreboval. Ko je bila decembra 1958 izvedena nacionalizacija, Lozice niso več imele svojega župnika, ostali pa so še župnijska pisarna, arhiv, soba za stanovanje in shramba za cerkvene predmete. Župnik v Podnanosu je vložil pritožbo proti nacionalizaciji, saj so prostore potrebovali, ko je na Lozice prišel duhovnik. Poleg tega so nameravali tja namestiti tudi svojega starejšega duhovnika, ki bi v tej majhni župniji še lahko služboval.³⁰

Podobna situacija je bila v Borjani, kjer župnik ni imel kje stanovati. Župnišče je leta 1947 brez dovoljenja lastnika zasedla ljudska milica, potem pa se je tja naselil Krajevni ljudski odbor Borjana. Ljudska milica je leta 1948 odšla, v župnišče pa se je vselila kmetijska zadruga in tam ostala do leta 1955, ko so podpisali najemno pogodbo s Kmetijsko za drugo Borjana, v kar jih je prisilila občina Kobarid. V tem času so v prostorih povzročili veliko škode, v kuhinji so odstranili štedilnik, v pisarni podrli peč, po sobah uničili pode

ter razbili stekla. Po pogodbi je nekaj prostora vendarle ostalo župnijskemu upravitelju, vendar ta ni živel v župnišču ampak drugje. V procesu nacionalizacije je bila stavba nacionalizirana v celoti, tako da je župnik vložil vlogo za vrnitev vsaj enega nadstropja.³¹ V okraju Gorica je bilo tako nacionaliziranih 24 objektov, od tega 6 župnišč, 4 kaplanije, 4 mežnarije, 3 gospodarska poslopja in 6 poslovnih stavb.³²

Sodni postopki proti duhovnikom

Do leta 1953 so bili izvedeni glavni procesi na Severnem Primorskem, tako da večjih procesov v letih od 1953 do 1966 ni bilo, duhovnike so zapirali za nekaj mesecev ali pa so jim naložili denarno kazen. V večini je šlo za besedne prekrške, kajti oblast je še vedno strogo bdela nad vsako besedo, ki jo je izrekel duhovnik. Če pa so našli pričo, ki je te besede razumela drugače kot ostali in je v njih slutila sovražstvo do države, je bil duhovnik obsojen. Vzrok, ki so ga navajali za obtožbe, je bil običajno zloraba verskih obredov v protiustavne namene. Obtožili so jih tudi obrekovanja, poleg tega so jih še vedno obtoževali sovražne propagande, denimo proti agrarni reformi, motile pa so jih tudi izjave, da ljudje, ki v nedeljo pošiljajo otroke k maši, sami pa tja ne gredo, niso pravi verniki. Obtoževali so jih, da otrokom prepovedujejo obiskovanje kina, kulturnih prireditev, plesa in svobodno govorjenje o kontracepciji.

Kazni za te prekrške so bile različne, od denarnih z manjšimi vsotami do večmesečnih zapornih kazni. Poleg obsodb, povezanih s pastoralnim delom, so se pojavljale tudi obtožbe neplačevanja davkov in prekupčevanja s tujo valuto, ki je bilo povezano s tujino. Primorci, ki so se izselili iz domovine, so pošiljali domov denar, namenjen za obnovo cerkva. Duhovnike, ki so hoteli ta denar dvigniti in ga zamenjati, so obtožili prekupčevanja.

Cerkev se je sicer večkrat pritožila na Vrhovno sodišče LRS, a je bila večinoma zavrnjena, včasih pa so kazni celo povišali.³³

Duhovniki, ki niso bili člani CMD, in tisti, ki so se veliko ukvarjali z mladino, so bili pogosto priprti in so plačevali kazni. Nekajdnevni pripori in zaslišanja so se zaradi pomanjkanja dokazov največkrat končali z izpustitvijo.

V šestdesetih letih so se sodni postopki proti duhovnikom omejili na kršitve javnega reda in miru. Še vedno pa so morali duhovniki odgovarjati za besede, ki so jih izrekli pri maši. Kazni so se iz večmesečnih zapornih spremenile bodisi v denarne bodisi v krajše zaporne kazni, npr. 10 dni.

Duhovnikom so očitali tudi širjenje tujega tiska, kar je pomenilo tudi delitev v Italiji tiskanih nabožnih podobic. Na škofovskem posvečenju v Logu pri Vipavi je take podobice delil tudi Jenko. Oblast je imela to za kriminalno dejanje, saj so podobice prišle v Slovenijo brez dovoljenja (na njih bi morale biti natisnjeno ime tiskarne), poleg tega naj bi tuji tisk lahko širila samo podjetja.³⁴

Eden najbolj pogostih prekrškov je bilo gotovo vzbujanje verske nestrpnosti, npr. če je duhovnik izjavil, da morajo k maši z otroci tudi starši, ker dajejo sicer otrokom slab zgled. Duhovniki so začeli prirejati romanja na Sveto Goro, za kar so morali plačati 5.000 din, kaznovane pa so bile tudi procesije brez dovoljenja, in sicer s 4.000 din. Duhovnik, ki je v župnišču priredil srečolov in otrokom predvajal uvožene filme, je plačal 8.000 din kazni. Zlorabe verskega obreda v politične namene je bil obsojen duhovnik iz Vipavske doline, ki naj bi pri maši dejal, da je bila Sovjetska zveza prej žitorodna, sedaj pa žito uvaža.³⁵

Odnos med goriškimi ordinariji in oblastjo

Ko je bil po enomesečnem upravljanju goriške administrature oktobra 1947 izgnan Močnik, je njegovo mesto prevzel dr. Mihael

Toroš, ki je poleg tega upravljal tudi poreško-puljsko škofijo. Konec leta 1949 so ga zaradi bolezni razrešili službe na Hrvaškem, tako da se je 1950 preselil na Goriško, natančneje v frančiškanski samostan na Kapelo (Kostanjevica). Pri ureditvi prostorov je pomagal tudi Ljudski odbor Nova Gorica, zaradi česar so lokalne komunistične organizacije razočarane ugotavljale, da se na Kostanjevici ustvarja novo cerkveno-upravno središče.³⁶

Toroš se je odločil, da bo sodeloval z oblastmi, če mu bodo te omogočile popravilo cerkva in nemoteno delovanje duhovnikov. Dogovor se je izjalovil in Torošu so v zameno dali dovoljenje, da lahko tiska verski list Družino, s prihodki pa financira obnovo. Ker pa dobiček od Družine ni zadoščal za popravilo vseh uničenih stavb, je obnova potekala v glavnem s pomočjo vernikov.³⁷

Z nastankom verskega lista za goriško administraturo sta bila ukinjena Oznanilo (Ljubljana) in Verski list (Maribor). Družina je bila tako edini periodični verski tisk v Sloveniji. S tem dejanjem se je ustvarila diferenciacija med škofi. Na eni strani je bil Toroš, na drugi pa ljubljanski ordinarij Anton Vovk in mariborski dr. Maksimiljan Držečnik. Oblast je z njimi ravnala zelo različno. Toroša je večkrat obiskal sam predsednik verske komisije Boris Kocijančič, prenovili so mu stanovanje na Kapeli, mu uredili dovoz do stanovanja, omogočili potovanja v Rim in mu v ta namen priskrbeli tudi zdravnika, ki ga je ves čas spremljal in verski komisiji o njem sproti poročal. Ko se je zdravstveno stanje dr. Toroša poslabšalo, je bil sprejet v bolnišnico v Ljubljano, potem v Ankaran in nato v sanatorij Emona. Ljubljanski in mariborski ordinarij takšnih ugodnosti nista uživala, še več, škofa Vovka so v Novem mestu 1952 celo brutalno napadli.

Kmalu po nastanku društva CMD se je vanj vpisal tudi dr. Toroš, ki je bil edini ordinarij v društvu. Ko je koncilski kongrega-

cija ekskomunicirala Antona Bajta in je Toroš prejel ustni opomin, je prišlo med članstvom v CMD do resnih težav. Društvo je leta 1953 tiskalo tri revije brez cerkvenega dovoljenja in pri tem menilo, da se drži cerkvenih predpisov. Toroš je to v okrožnici 28. septembra 1954 strogo obsodil in iz društva izstopil. K temu dejanju je spodbudil tudi druge duhovnike, vendar so ti zaradi strahu pred oblastjo ostali.³⁸

Kljub relativno dobrim odnosom z oblastjo je bil Toroš v pogovorih z njo nepopustljiv. Če je izvedel, da ni izdala dovoljenja za verouk, je odšel na ljudski odbor in to zahteval. Grozil je tudi s posredovanjem na verski komisiji v Ljubljani. Ko je šlo za vzdrževanje semenišča in za popravila v vojni porušeni stavbi, je poleg besednih bojev podajal tudi pisne zahteve.³⁹ Stiki med Torošem in predstavniki verske komisije so bili redni, vendar pa ni šlo brez konfliktov, saj je bil Toroš, kot smo videli, pri svojih zahtevah vztrajen in so se prošnje ponavljale ob vsakem obisku. Nekatere zahteve so izpolnili, druge pa so vztrajno zavračali, tako npr. tisk molitvenika in graditev stolnice v Novi Gorici.⁴⁰

Toroš, ki so ga sicer dobro izrabili za namerno diferenciacijo duhovnikov in ordinarijev, se je podobno kot oblastem zdel neprimeren tudi zamejskim duhovnikom, tako da naj bi ga po poročilu s seje sekretariata Okrajnega komiteja Zveze komunistov Slovenije Nova Gorica, 10. septembra 1958, poskušali zamenjati z izgnanim dr. Francem 7Močnikom.⁴¹

Zaradi bolezni je bil Toroš vse dlje v bolnišnici, zato mu je od leta 1961 pomagal dekan Andrej Simčič, ki je prevzel tudi poganjanja in obiske pri verski komisiji. Kljub težki bolezni je Toroš vztrajal vse do decembra 1963. Po njegovi smrti je njegovo delo opravljal Andrej Simčič kot kapitularni vikar. Za apostolskega administratorja goriškega dela je bil 24. aprila 1964 imenovan dr. Janez Jenko, ki je bil do tedaj generalni vikar

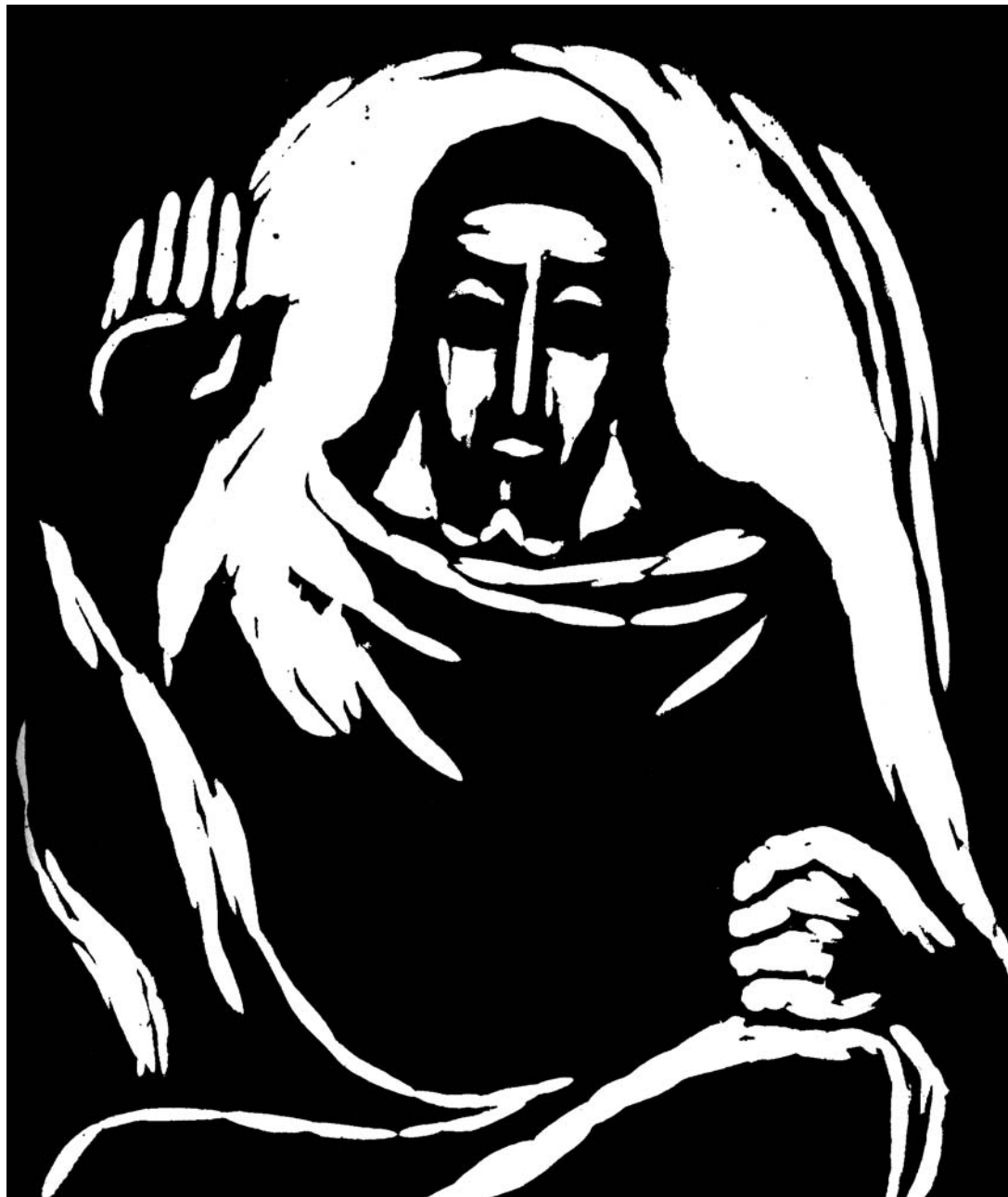
beograjskega nadškofa. Potem je bil julija 1964 imenovan še za apostolskega administratorja za tržaško-koprski in reški del. Jenko je bil imenovan za naslovnega škofa in škofovsko posvečenje je prejel v Logu pri Vipavi, 8. 9. 1964.⁴²

Nastop Jenka je bil zelo odločen in svoje zahteve je postavljajal brez popuščanja. V letih 1964-1966 se je z versko komisijo pogajal za gradnjo cerkva v Vitovljah in Idriji ter župnišča v Bukovici, za potne liste duhovnikom, nove škofijske prostore v Novi Gorici in glede težav v zvezi z veroukom.⁴³ Sedež apostolske administracije je bil še vedno na Kapeli, vendar pa so ga že 4. decembra 1964 prenesli v Koper.

Obdobje zelo hladnih odnosov med državo in Cerkvijo se je zaključilo z letom 1966. Politični odnosi so se s podpisom beograjskega protokola, ki je bil v bistvu dvostranska izjava o izhodiščih za ureditev odnosov med Cerkvijo in družbo v Jugoslaviji, deloma otoplili. Obe podpisnici sta se izrekli za pripravljenost za dialog o vseh vprašanih, ki so pomembna za razvoj medsebojnih odnosov. S to izjavo se je v odnosih med Cerkvijo in družbo začelo novo poglavje.⁴⁴

1. Pokrajinski arhiv Nova Gorica (PANG), Okrajni komite Zveze komunistov Slovenije Nova Gorica, fasc. 66. Poročilo o dejavnosti klera.
2. Arhiv Slovenije (AS) 1211, Komisija za odnose z verskimi skupnostmi (KOVŠ), fasc. 112.
3. AS 1211, KOVŠ, fasc. 115. Zabeležke pogovorov med predsednikom verske komisije Borisom Kocijančičem in goriškim ordinarijem dr. Torošem.
4. AS 1211, KOVŠ, fasc. 115. Zabeležka pogovora med predsednikom verske komisije Borisom Kocijančičem in goriškim ordinarijem dr. Torošem, 17. 1. 1956.
5. AS 1211, KOVŠ, fasc. 115. Zabeležka pogovora med predsednikom verske komisije Borisom Kocijančičem in goriškim ordinarijem dr. Torošem, 23. 12. 1955.
6. AS 1211, KOVŠ, fasc. 115. Zabeležka pogovora med članom Izvršnega sveta SRS Matijo

- Maležičem in goriškim ordinarijem dr. Torošem, 23. II. 1960.
7. AS 12II, KOVS, fasc. 115. Pismo DZS dr. Torošu, 24. 5. 1955.
  8. AS 12II, KOVS, fasc. 115. Zabeležka pogovora med predsednikom verske komisije Borisom Kocijančičem in goriškim ordinarijem dr. Torošem, 9. I. 1957.
  9. AS 12II, KOVS, fasc. 115. Zabeležka pogovora med predsednikom verske komisije Borisom Kocijančičem in goriškim ordinarijem dr. Torošem, 27. 4. 1957.
  10. AS 12II, KOVS, fasc. 143. Pregled verskih skupnosti v SRS, njihovih kadrov in ekonomski moči, 5. 7. 1967.
  11. AS 12II, KOVS, fasc. 112. Zabeležka razgovora med predsednikom verske komisije Borisom Kocijančičem in msgr. dr. Janezom Jenkom, 24. 8. 1964.
  12. AS 12II, KOVS, fasc. 112. Zabeležka razgovora med predsednikom verske komisije Borisom Kocijančičem in msgr. dr. Janezom Jenkom, 15. 7. 1965.
  13. Oblast se je odločila popraviti poškodovano zgradbo, zato da je lahko v zidove vgradila prisluskovalne naprave. Te naprave so bile najdene v osemdesetih letih, ko so prenavljali nekatere dele stavb.
  14. Intervju z g. dr. Antonom Požarjem, *Iskre I* (XXV).
  15. AS 12II, KOVS, fasc. 83. Pogovori msgr. Toroša z OLO Nova Gorica, 1958.
  16. Intervju z g. dr. Antonom Požarjem, *Iskre I* (XXV).
  17. AS 12II, KOVS, fasc. 143. Nadzorovanje verske šole v Vipavi, 5.5.1960.
  18. Franc KRALJ, Paberki iz zgodovine Slovenskega Malega semenišča v Vipavi, *Iskre I* (X.).
  19. AS 12II, KOVS, fasc. 112. Zabeležka pogovora med tajnikom verske komisije in msgr. dr. Torošem, 10. 6. 1965.
  20. AS 12II, KOVS, fasc. 143. Prošnje za odlog vojaškega roka.
  21. AS 12II, KOVS, fasc. 84. Organizacijsko poročilo 10; II. II. 1960.
  22. AS 12II, KOVS, fasc. 84. Organizacijsko poročilo 10; II. 10. 1961.
  23. *Cirilmetodijsko društvo*, Ljubljana, 1961, 56-67.
  24. AS 12II, KOVS, fasc. 84. Organizacijsko poročilo za VII. občni zbor CMD 21.- 22. 9. 1965.
  25. PANG, OK ZKS Nova Gorica, fasc. 66. Poročilo o delovanju klera.
  26. AS 12II, KOVS, fasc. 48. Situacija v CMD v okraju Gorica in Koper.
  27. AS 12II, KOVS, fasc. 112. Poročilo Antona Bajta in Jožeta Lampreta o rehabilitaciji.
  28. Jože PRINČIČ, *Nacionalizacija na ozemlju LR Slovenije 1945-1963*, Novo mesto, 1994, 122-123.
  29. AS 12II, KOVS, fasc. 48. Vloga proti nacionalizaciji župnišča v Volčah.
  30. AS 12II, KOVS, fasc. 48. Vloga proti nacionalizaciji župnišča na Lozicah.
  31. AS 12II, KOVS, fasc. 50. Vloga župnika v Desklah na okrajni ljudski odbor.
  32. AS 12II, KOVS, fasc. 50. V celoti nacionalizirani objekti verskih skupnosti po okrajih.
  33. AS 193I, Republiški sekretariat za notranje zadeve, Evidenca kaznivih dejanj duhovnikov v letih 1959-1966.
  34. AS 12II, KOVS, fasc. 112. Poročilo o kršitvi zakona o javnem redu in miru ter zakona o tisku, 16. 9. 1964.
  35. PANG, OK ZKS Nova Gorica, fasc. 66. Poročilo o delovanju klera.
  36. Jurij ROSA, Apostolski administrator dr. Mihael Toroš, briški rojak, v dokumentih političnih in upravnih organov na Goriškem, v: *Briški zbornik*, I. knjiga, Dobrovo, Občina Brda, 1999, 304.
  37. AS 12II, KOVS, fasc. 115. Uradni zaznamek, 27. 10. 1956.
  38. Franc RUPNIK, Slovenska Cerkev na Goriškem med leti 1945-1965, v: *Cerkev in družba na Goriškem ter njihov odnos do vojne in osvobodilnih gibanj*, ur. France M. DOLINAR in Luigi TAVANO, Gorica, 1997, 304.
  39. Jurij ROSA, n.d., 375-376.
  40. AS 12II, KOVS, fasc. 115. Zapisniki razgovorov s dr. Torošem.
  41. Jurij ROSA, n.d., 378-379.
  42. Franc RUPNIK, n.d., 307-308; *Cerkev na Slovenskem*, Ljubljana, 1971, 242-243.
  43. AS, KOVS, fasc. 112. Zabeležke razgovora dr. Jenka z predstavniki verske komisije, 9. 6. 1964, 24. 8. 1964, 25. 8. 1964, 10. 6. 1965, 30. 6. 1965, 15. 7. 1965 in II. I. 1966.
  44. Viljem PANGERL, Cerkev v Sloveniji po drugi svetovni vojni, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*, ur. Metod BENEDIK, Celje, 1991, 247.

Skozi tolike nevarne skrajnosti

V pravkar minulem stoletju smo Slovenci šli skozi tak čas – skozi tako nevarne skrajnosti, kot pravi Vergil v Eneidi –, da ga moramo v tem oziru imeti za vrhunec prebivanja na svojem zgodovinskem prostoru. Od različnih vprašanj, ki se ob tem pojavljajo, bi se nam zdelo posebej važno odgovoriti, kakšni smo iz tistih skrajnosti izšli: ali je naše védenje prešlo v nove razsežnosti; ali je naša volja zagledala nove, prej še ne slutene cilje; ali je človek vstal pred nami v novi postavi in vrednosti. Taka vprašanja ne bi bila nenevadna, saj so utemeljena v vsakdanjem izkustvu. Mar ne slišimo pogosto za koga, da se je po smrti te in te osebe popolnoma spremenil, da ga po tisti in tisti nesreči ni mogoče več prepoznati?

Skozi skrajnosti, ki jih je postavilo preteklo stoletje, smo šli vsi, zato ne bi bilo nesmiselno pričakovati, da bi spremembe zajele veliko ljudi, morda vse. Da bi vsi, kot narod, dozoreli in slednjič dosegli moralno, kulturno in politično polnoletnost. Saj bi bilo naravno, mar ne, da spomin na pritisk, ki je vladal v tistih prostorih, ne bi dovoljeval ničesar, kar ni resnično; da bi spomin na kvantum bolečine, še ne doživete, še ne slišane, dopuščal človeku biti samo to, kar je; da bi se človek, če bi se odločil, da postane kaj od tega, kar ni – da se spet vda blodnjam, utvaram in prividom – zagledal v groteskni smešnosti. Ali ne bi bilo naravno, da bi po vsem, kar je doživel, bila človeku dovoljena samo normalnost – na vse strani odmerjena in skrbno varovana normalnost?

V resnici pa je tako, da naše življenje ni manj, ampak bolj banalno kakor kadar koli prej. Vprašanja in občutja, o katerih smo go-

vorili, niso mogla, da v ljudeh ne bi nastajala, a jim je, še preden bi mogla kaj doseči in kaj spremeniti, pošla ustvarjalna energija. Novi čas ali čas *po tem* jih ni sprejel z naklonjenostjo.

Posebej pa ni novi čas naklonjen katoličanom. Dogajanja med drugo svetovno vojno in čas po njej so bila takšna, kakor da bi bila del scenarija za igro, v kateri je glavna vloga bila dodeljena katoličanom. Če se danes ozremo nazaj, se nam prizor, ki ga gledamo, izteče v zanesljivo misel: vse iztočnice časa so se tedaj tako glasile, da so od katoličanov zahtevale odgovor na vprašanje, ali so v resnici to, v kar so se tisoč let oblikovali in kar so vse-skozi trdili, da so. Ni mogoče iti mimo tega, da je to bil čas velike preizkušnje. Stvari so se namreč tedaj tako sestavile, da katoličani tega odgovora niso dajali samo zase, ampak za vse Slovence.

In zakaj nam sedanji čas ni naklonjen? Zato, ker nam ne dovoli, da bi povedali svojo zgodbo. Ta zgodba je na zunaj, na videz in na prvi pogled kdaj tudi protislovna, v sebi, v tem, kar je v resnici bila, pa je ontološko čista. In tega se ljudje, ki imajo v rokah mikrofone sedanjosti, bojijo. Katoličani so odigrali svojo vlogo tako, kakor je zahteval čas: branili so civilizacijo in branili so vero, ki je bila in je njeno zadnje jamstvo. Marsikaj bi se podrlo, če bi to zgodbo poslušali s tako čistim srcem, da bi jo morali sprejeti. Poizkusimo to zgodbo v obrisih povedati.

Druga svetovna vojna je imela to posebnost, da ji lahko določimo cilj ali smoter. Samo tako zagledano jo sploh lahko mislimo. Določitev tega smotra ni nič umišljenega, ampak izhaja iz dogajanja samega, a zahteva

en pogoj: razumetje prostora, v katerem se je ta vojna dogajala. Ta prostor je civilizacija. Če gledamo drugo svetovno vojno v okviru civilizacije, potem lahko in celo moramo reči, da je bil njen cilj in ali smoter odprava totalitarizmov. Odprava totalitarizmov pa pomeni odpravo tega, kar je povzročila prva svetovna vojna, čeprav bi se res morali takoj popraviti in reči, da je prva svetovna vojna totalitarizme samo sprožila ali zanje postavila družbeno situacijo, duhovni in miselni pogoji za njihov nastop pa so starejši. Ustvarili so se takrat, ko se je podrla vera v možnost metafizike in dala prostor ideologiji.

Vsi trije totalitarizmi, komunizem, fašizem in nacizem, so imeli na sebi znake moderne, v kateri so nastali, a so jo vsi trije, vsak po svoje, zanimali. Fašizem in nacizem sta šla nazaj v predmoderno, komunizem pa je izšel iz nje v popolnoma novo, ideološko zasnovano prihodnost. Čeprav različnega izvora in različnih ambicij, so bili vsi trije totalitarizmi predvsem totalitarni: zanimali so ustanove pluralne politične demokracije, ki so izšle iz francoske revolucije, zanimali so pravno državo in pravice človeka in državljana. Uresničili so se v boju s tem, kar je – v končno dobro ali slabo – ustvarila civilizacija v svojih legitimnih okvirih.

Druga svetovna vojna se je torej bojevala v znamenju spopada med demokratičnim in totalitarnim konceptom družbenega in političnega življenja. Njen smoter v tem je bil jasen: vrnitev civilizacije v avtentične duhovne in politične okvire; dejanski potek vojne pa ni bil tako jasen, ker je prišlo do idejne interference med demokratičnim in totalitarnim substratom sil v Zavezništvu.

Po napadu nacistične Nemčije na komunistično Sovjetsko zvezo so se demokratske sile odločile za najpomembnejši manever v vsej drugi svetovni vojni: antitotalitarna protihitlerjevska koalicija se je odločila sprejeti v zavezništvo totalitarno Sovjetsko zvezo. Jasno

je, da se je s tem vneslo v demokratski tabor fundamentalno protislovje, ki se končno ni moglo razrešiti drugače, kakor da se je že drugi dan po podpisu mirovne pogodbe maja 1945, torej po zmagi nad dvema totalitarizmoma, fašizmom in nacizmom, vojna obnovila. Sedaj so si stali nasproti nekdanji zavezniki: na eni strani zahodne demokratične sile, na drugi strani pa totalitarni sovjetski imperij, povečan za Vzhodno in Srednjo Evropo, ki sta mu pripadli kot vojni plen po vojnem angažmaju v zahodnem Zavezništvu. Nastopil je čas hladne vojne, ki je bila evropska vojna, z odpljuski, ki so v raznih sunkih dosegali tudi ostali svet. Končala se je ta vojna z implozijo ali sesutjem totalitarnega sovjetskega imperija z njegovimi dependansami. To sesutje simbolično označujemo s padcem berlinskega zidu 11. novembra 1989.

Pri tem padcu so sodelovali trije pomembni momenti: eden je deloval od zunaj, dva pa sta prihajala od znotraj. Od zunaj je deloval svobodni demokratični svet s svojim superiornim gospodarskim in družbenim razvojem. Od znotraj pa je deloval artificialni značaj socialističnega imperija samega, ki ni mogel nositi življenja in tekmovati s svobodnjaškim Zahodom; druga notranja sila pa je bilo duhovno in družbeno desidentstvo, ki je samodejno vzniknilo na najmanj predvidljivih mestih in se napajalo iz moralnega upora proti totalitarnemu zavzetju človeka. Ta vojna, ki bo v zgodovini nosila naziv hladna, zato še nikakor ni bila nekrvava. Na to opozarjajo pomembne letnice: 1953 za Vzhodno Nemčijo, 1956 za Madžarsko, 1968 za Čehoslovaško, 1970 za Poljsko in 1980 spet za Poljsko. Upori, ki so v zaporedju, ki smo ga nakazali, nastajali v Vzhodni in Srednji Evropi, so se dvigali predvsem proti totalitarni politični ideologiji. S tem so dokazovali, da je bil cilj hladne vojne identičen z integralnim ciljem druge svetovne vojne: vrnitev iz totalitarizma v civilizirano življenje.

Lahko rečemo obenem še to, da so svobodnjaške vstaje po tem delu Evrope dokazovale našo tezo, da je bila hladna vojna del druge svetovne vojne. Izvorno ti upori niso šli proti sovjetskim vojaškim okupacijskim kontingentom; proti njim so se obrnili, če so se, šele takrat, ko so ti nastopili kot vojaški garant ideologije.

In kakšno mesto ima v tem razvidu dogajanja Slovenija? Slovenci smo tu imeli posebno mesto – v nekem smislu edinstveno. Tu se je vse dogajalo kakor drugod, a na izrazito drugačen način. Temeljna razlika med Slovenijo in ostalo Evropo je v tem, da se je hladna vojna, v pomenu, ki smo ga razložili, začela pri nas veliko prej kot drugod. To, čemur pravimo hladna vojna, se tukaj ni začela šele po zmagi leta 1945. Pri nas se je hladna vojna, ki je, ponovimo še enkrat, vojna proti boljševiškem tipu totalitarizma, začela štiri leta prej. Začela se je takoj po tem, ko je bila v svetovni spopad vpletena Sovjetska zveza. Istočasno se je namreč začela tudi boljševiška agresija na slovenski narod, ki je trajala, ne da bi naletela na oborožen demokratičen odpor, do poletja 1942. Ta agresija je potekala najprej v kodu nelegitimnih političnih dejanj, kot je ustanovitev Vosa 2. avgusta 1941 in uzurpacija pravice do odpora s strani partije 16. septembra 1941. To, kar pa so ljudje najbolj občutili, je bil partizanski teror. V tem letu, ki je bilo tudi prvo leto tuje okupacije, so se Slovenci prvič v zgodovini srečali s pojmom političnega umora. V manj kot letu dni so boljševiki, tudi na najbolj grozovit način, pomorili do tisoč ljudi. S tem so hoteli doseči – in tudi dosegli – dvoje: strah in oborožen odpor ali belo gardo. Čeprav je oborožen upor zoper boljševiško agresijo trajal šele od poletja 1942, je bil civilni odpor mnogo starejši. Trajal je vse od takrat, ko je demokratična duhovna in politična elita uvidela, v čem je resnica enobeja. Ravno zato – zaradi uvida v to, kaj se dogaja – je bila ta elita tudi

kaznovana tako, da je postala predmet načrtnega fizičnega eliminiranja. Čeprav je torej organiziran vojaški odpor proti boljševiški teroristični agresiji nastal šele eno leto po njenem nastanku, moramo registrirati obstoj hladne vojne že domala od začetka vpletenosti Jugoslavije v svetovni spopad leta 1941.

Prva in poglobitvena posebnost Slovenije je bila torej v tem, da je bila vpletena v hladno vojno – v definiciji, ki smo jo utemeljili zgoraj – že štiri leta pred ostalo Evropo in ostalim svetom. To pomeni, da smo bili Slovenci žrtev dveh agresij hkrati: ne samo fašistične in nacistične, ampak tudi komunistično-boljševiške. Naša izjemnost je bila v tem, da smo bili – edini – pod dvojnimi udarom. Te izjemnosti ne moremo dovolj poudariti. Predvsem pa se moramo vprašati, zakaj se je moglo to zgoditi ravno v Sloveniji.

Sama po sebi se nam ponujata dva odgovora. Najprej bi lahko postavili domnevo, da so bili naši boljševiki bolj radikalni kot njihova analogna zvrst pri drugih evropskih narodih. Radikalnost je kar dobra beseda, še boljša bi bila mogoče prisebnost, še najbliže pa bi prišli, če bi predpostavili tisti nenavadni gon – po moči enak najelementarnejšim človeškim nagonom –, ki ga je odkrilo zadnje stoletje in ki ukazuje človeku, da se brez obstanka poistoveti z revolucionarno prakso, in ki bi ga mogoče še najbolj razumeli, če bi ga imeli za maščevanje zavrnjenega katoliškega substrata. Čisto lahko torej, da so bili Kidrič, Kardelj, Bebler, Maček, Kraigher, Ribičič, Tomšič, Šentjurs idr. virtuožno izjemna realizacija boljševiškega fenotipa. Slovensko posebnost je potemtakem mogoče razumeti iz ideološke obdarovanosti slovenske boljševiške ekipe.

Drugi odgovor pa bi iskal razlog edinstvenega boljševiškega uspeha v duhovnem značaju družbenega prostora, v katerem so boljševiki načrtovali svoj revolucionarni projekt. Znano je, da se je slovenska zgodovina tako

razvijala, da je v njej nastalo dvoje tkiv, s katerima je partija mogla računati pri uresničevanju svojih ambicij. To so bili liberalci, ki so začeli izdelovati svojo duhovno in politično kulturo sredi 19. stol., in levi katoliki, ki so nastali med obema vojnama s poudarjeno socialno ali celo socialistično aplikacijo krščanstva. V obeh gibanjih, v liberalizmu in levem katolištvu, je bilo stanje duha takšno, da ni bilo misliti, da bi kdo registriral nezdržljivost njihove izvorne intuicije z boljševiško ortodoksijo. Ne liberalci ne levi katoliki niso, z redkimi izjemami, postavljali vprašanj. Podoba je bila, da so celo čakali na sile, ki bodo končno vzele stvar v roke zares.

Tako se je zgodilo samo v Sloveniji, da so boljševiki postali nesporni voditelji rezistence. To so skušali doseči tudi drugod, a so jim to bodisi v odsotnosti lastne intransigence bodisi zaradi pomanjkanja voljnega sopotništva ni posrečilo. Samo v Sloveniji je bilo mogoče izvesti boljševiško agresijo in izsiliti predčasno hladno vojno.

S to ugotovitvijo smo v središču slovenske zgodbe. Domače in mednarodno politično okolje med drugo svetovno vojno je bilo namreč takšno, da bi se Slovenci boljševizma rešili na en način in samo na en način: tako da bi imeli tisti, ki jih je nagovoril ali izkoristil, toliko civilizacijske prisebnosti, da bi odklonil sodelovanje. Spričo uspešne taktike in strategije komunističnega nastopa so bili vsi drugi ukrepi – ki so sicer iz nuje morali nastati – že vnaprej obsojeni na neuspeh. Odgovornost liberalcev in levih katolikov – krščanskih socialistov in kocbekovcev – dobiva tako presežen značaj.

Jedro boljševiške strategije je bila inscenacija dveh političnih iger, ki so zgodovinsko resničnost, sestavljeno iz vojne in volje po revolucionarnem prevzemu oblasti, prenesli na prividno ravnino, ki je bila sestavljena iz boja za narodovo osvoboditev in aktivna vključitev v vojne napore zaveznikov.

Pred tem, kar se je v resnici dogajalo, je bila spuščena zavesa, opremljena s primerno slikarjijo, ki naj bi predstavljala dve zgodbi, od katerih je bila ena namenjena domovini, druga pa tujini. Boljševiki so namreč vedeli, da se bo končni boj dobojeval v Ljubljani in v Londonu, če nam je dovoljeno tako reči. Tako igro so lahko uprizorili samo boljševiki: samo manipulacija, ki jo je Lenin naredil za počelo vstopanja v zgodovino, je omogočila to dramaturgijo.

Najprej enobe, ki se je izkazala za odlično iznajdbo. Klic na boj proti tujcu, ki je vdrl v deželo, je po naravi tak, da se mu odzove vse, kar moralno, duhovno in politično konstitutira človeka. Zato je partija uporabila svoj ilegalni aparat, ki ga je bila izdelala za boj proti legalnemu redu, in organizirala enobe – in ko so bili ljudje enkrat notri, so notri tudi ostali. Takšna je človeška narava. Narodnoosvobodilni boj je silovita beseda zato, ker je mitogena – z njo ali iz nje se avtomatično izdeluje mit. Ko pa se človeka polastijo mitske predstave, se ga polastijo v celoti in za dolgo. Tudi partija se je z enobejem polastila narodove čudi. Brez enobeja ne bi mogla izkoristiti vojne za izvedbo revolucije. To je ugotovitev, ki izhaja iz empiričnih dejstev, izhaja pa tudi iz strukture dane situacije. To je mogoče postaviti takole: če obstajajo razmere, zaradi katerih je mogoče priti iz točke "A" v točko "C" samo preko točke "B" – in nikakor in pod nobenim pogojem in v nobenem primeru drugače –, potem obstaja inherenten in neodpravljen sum, da ste šli skozi točko "B" samo zato, da ste prišli v točko "C". Točka "B" ni imela za vas sama po sebi nobene vrednosti. Rekli smo sum, če pa k zgornjemu analitičnemu premisleku dodamo še svojo empirično informiranost o poteku slovenskega medvojnega dogajanja, postane naš sum gotovost. Kar smo hoteli povedati, je bilo tole: če je bilo mogoče revolucijo (C) uresničiti samo preko enobeja (B), potem ve-

lja, da je bila vsa resnica enobeja v tem, da je bila sredstvo za revolucijo.

Enobe je bil en trik, drugi pa je bil tako imenovano načelo bojevanja. Ta je bil namenjen Londonu. Z njim so komunisti pokazali, da so pripravljeni investirati celotno narodovo substanco v vojno podjetje, s katerim naj bi impresionirali zaveznike. Uvedli so – v okupirani državi – elemente frontne vojne, s čemer so svojo brezobzirnost do prebivalstva prignali čez vsako izkustvo, obenem pa razkrili svojo balkansko čud. Pokazali so, da se ne bojujejo zato, da bi narod osvobodili, ampak zato da bi se ga preko krvavega šova polastili. Ni jim šlo za zmago zaveznikov – ta je bila tako ali tako že od vsega začetka zagotovljena –, ampak za mednarodno priznanje, v senci katerega bi mogli varno izpeljati svoj revolucionarni projekt. Razen komunistov ni bil nihče pripravljen igrati vloge, ki so jo Britanci dodelili Balkancem. Vsem drugim okupiranim narodom je bilo namreč dovoljeno ostati v okvirih normalne evropske rezistence, za nas pa je veljalo to, kar izraža znani Mihajlovičev očitek: “Vi bi se borili do zadnjega Srba”. Dražgoše, Pohorski bataljon, Štirinajsta divizija so imena, ki pomenijo popolno podreditev načelu bojevanja za interese revolucije. Tudi ta instalacija je delovala.

Spričo opisanega je jasno, da so vse različne oblike protikomunističnega upora, predvsem pa vaške straže in domobranci, bili v skladu s temeljnimi interesi logike, po kateri je potekala druga svetovna vojna: uničenje vseh totalitarizmov in nadaljevanje življenja po normah, doseženih v zgodovini civilizacije. Njihova vloga je bila legitimna. Res pa je tudi, da so se silnice konkretnega časa tako sestavile, da njihov, sicer legitimni boj, ni mogel, da ne bi imel videza protislovnosti. Svoj boj so morali legalizirati pri okupatorjih, čeprav je vsak od njih bil nosilec svojega totalitarizma. Zakaj so to morali storiti, presega obseg tega besedila, zato bomo navedli samo

dva razloga. Najprej je bila boljševiška agresija na slovenski narod tako konkretna in brutalna, tako neposredna in ogrožujoča, da je ni bilo mogoče več pasivno prenašati. Drugič pa boljševiška nepomirljivost ne bi dajala možnosti, da bi slovenski gozdovi nudili prostor dvema gveriloma. Če bi se demokrati odločili za organizacijo lastne gverile, bi s tem ogrozili obstoj naroda na način, *kakor ga ni nobena druga stvar v celotni vojni*. Dolenjska jesen 1943 je argument, ki nima ugovora, kot beremo v nekem starem besedilu. To sta dva razloga, a premisliti moramo še eno reč.

Če so bili v protislovju slovenski demokrati, so bili v protislovju tudi zavezniki, ki so s sprejetjem Sovjetske zveze sprejeli tudi boljševiški totalitarizem. To pa ni bilo v skladu z osnovnimi cilji protitotalitaristične vojne. Ko so Američani podprli Sovjetsko armado s 430.000 tovornjaki, z 12.000 tanki, s 50.000 džipi, so s tem plačevali tujo kri. To se je izrazilo v dejstvu, da je na vsakega padlega Američana padlo triinpetdeset Rusov. Slovensko in zavezniško protislovje sta enaka tudi v tem, da ne tu ne tam ni šlo zares. Vendar pa je med njim le ena razlika: pri zaveznikih je šlo za veliko politiko, pri nas pa za goli obstoj, za najpreprostejše življenje.

Slovenski katoličani, ki so sprejeli obrambni boj proti boljševiškemu totalitarizmu – bojevali so ga za vse Slovence –, so bili v moralni in politični logiki druge svetovne vojne. Naš začetni in primarni cilj je bil en sam: prispevati pričakovani in dolžni delež k zmagi nad silami osi – ki so pri nas predstavljale okupatorja – in vrnitev z drugimi demokratičnimi narodi v okvire civilizacije. Tako bi se bilo tudi zgodilo, ko ne bi prišli neki ljudje, ki so se tako brez ostanka izročili tuji ideologiji, da so mogli narod, ki se je boril za svoj obstanek, napasti še sami. Ta napad ni bil samo zelo brutalen, ampak tudi tako rafiniran, da ga je del domačega in tujega sveta mogel imeti za nekaj, kar ni bil.

Za slovenske katoličane pa se je boj, ki so ga sprejeli, tako iztekel, da so nazadnje doživeli genocid svoje vojske in izgon svoje duhovne in politične elite.

Potem ko se je Evropa po maju 1945 znašla v hladni vojni – ki je, kakor smo rekli, imela namen dokončati boj s totalitarizmi –, smo bili slovenski katoličani znova vpleteni vanjo, ne kot novinci, saj smo bili v njej, na poseben način, že štiri leta. Vojna, kakor se je sedaj nadaljevala, je bila vojna posameznika z etabrirano totalitarno državo. Še nikoli prej se ni tako drastično pokazalo, iz kakšne snovi je kdo, kakor v vojni, ki se je sedaj začela. Bilo je mnogo majhnih pogumnih dejanj in bilo je mnogo velikih pogumnih dejanj: vsa bodo ostala nema, nobenih priznavanj in odlikovanj ne bo zanje nikoli. Bilo je tudi mnogo majhnih vdaj in izdaj in mnogo velikih vdaj in izdaj. Ta vojna je bila sedaj takšna, da ni terjala krvi, ampak človeško dušo. Povzročila je veliko pohabljenosti. Posameznik je bil sam, brez opore in odvisen le od sebe. Boljševiški totalitarizem je bil duhovno in politično zgoščen in zadelan prostor. Drugi so bili nekoliko drugačni. Imeli so prazne intercelularne prostore, ki so jih mogle zasesti neideološke prvine. Ena od teh je bila zasebna lastnina. Čeprav zasebna lastnina v totalitarno obvladani družbi ni imela povsem iste vloge kakor v liberalni demokraciji, je bila vendarle lastnina: nekak podaljšek človeka, nekaj, na kar se je človek lahko oprl. Boljševiška totalitarna realnost ljudem te opore ni dovoljevala.

A je moral tudi boljševizem dopuščati neko družbenost, ki je ni mogel v celoti kontrolirati. Ta družbenost se je udejanjala v Cerkvi. Na to malokrat pomislimo, a je bilo vendar nenavadno, da je tako nepropusten sistem moral tolerirati nek prostor, v katerem je vladala misel, ki je bila ne samo drugačna od misli, ki je prihajala iz ustanov ideološkega imperija, ampak je bil za njo v

nepojmljivem nasprotju. Najsi so cerkveni ljudje iz praktičnih razlogov – zaradi preživetja – ostrino tega nasprotja še tako gladili in zmanjševali, so bile besede, ki so se ljudem vsako nedeljo prebirale, v izključujočem nasprotju s tem, kar je veljalo in kar se je razglašalo zunaj. Kaka tretjina ljudi, ki so kljub vsemu hodili ob nedeljah k maši, so bili ne občasno, ampak takorekoč redno izpostavljeni neki pedagogiki, za katero so vsi vedeli, da je partija v skladu s svojim totalitarnim umom ne bi smela trpeti. Ljudje, ki so hodili v cerkev, so bili drugačni, v protopolitičnem pomenu te besede. Bili so izpostavljeni normalnosti, ki je najnatančnejše in najčistejše nasprotje ideologije. Mogoče se vsi tega niso tako ostro in določno zavedali, ampak do večine je le moralo prihajati, da je na primer proces, ki so ga Judje priredili Jezusu, zelo podoben procesom, ki so se vsaj prva leta vrstili po sodiščih. Ko so ljudje na veliki petek poslušali pasijon po sv. Janezu, niso veliko dvomili, ko so odhajali, za koga je treba imeti javne tožilce, sodnike, oznovce, priče in ljudi, ki so po dvoranah in zunaj njih ščuvali sodnike, naj dodeljujejo najvišje kazni.

Katoličani so razkošje, da so mogli biti drugačni, seveda plačevali. Čeprav svoje drugačnosti niso pretirano razkazovali, se je le ni dalo skriti in tisti, ki so dajali o ljudeh veljavne ocene, so dobro vedeli, kam spadajo. Katoličanom se je na vsakem koraku dajalo vedeti, da spadajo v enega nižjih razredov. Ljudje so sicer različno reagirali, v večini pa je to razlikovanje počasi le prehajalo v upor, ki je imel, čeprav je ostajal znotraj kriptopolitične konotacije. Tako je nastajalo stanje, ki je čakalo na svoje možnosti. Demosove volitve leta 1990 so bile taka možnost. Kakor je znano, je Demos zmagal z zelo pičlo večino. Zato je s precejšnjo verjetnostjo mogoče postaviti naslednjo tezo: če tako velika količina volivcev, najmanj tretjina, ne bi preživela totalitarnega časa v območju duhovno tako dru-

gačne organizacije, kot je bila Cerkev, Demos na volitvah 8. aprila 1990 verjetno sploh ne bi zmagal. V skladu s to mislijo je mogoče postaviti trditev, da so katoličani, na koncu res ne sami, dobili hladno vojno, ki se je začela s hkratno agresijo treh totalitarizmov na slovenski narod kmalu po začetku aprilske vojne 1941. Takoj moramo tudi postaviti, da ni bila njihova krivda, če so se moralnih energij, ki so jih zbirali pol stoletja, da jih, ko pride čas, investirajo v politično podjetje, ki bo zagotovilo svobodo in demokracijo, polastili voditelji, ki so kapital, plačan s toliko smrtjo, varovan in branjen z muko duha in telesa, lahkomišelnostno zapravljali.

V začetku tega besedila smo postavili nekatera vprašanja: ali smo kaj novega in dragocenega odkrili o sebi in svetu, ko smo šli skozi vse hude skrajnosti? Saj so stvari, ki so se nam dogajale, bile nove v tem pomenu, da so presegale naše izkustvo. Prvič v zgodovini smo se srečali s političnim umorom, z mnogimi političnimi umori, z množičnim političnim umorom. Nikoli si nismo bili mislili, da je svet prostor, ki daje možnost takim dejanjem. Poleg tega je do tedaj človek, ki je ubijal, prihajal od drugod. Sedaj pa so okoli nas vstajali ljudje, ki so počeli stvari, ki jih nismo razumeli; ki so se odločali za stvari, ki jih nismo razumeli; ki so govorili kot mi, a jih nismo razumeli. Morda smo si takrat, ko je bilo vprašanj toliko, da nobenega nismo mogli do kraja izreči, obljubili: o tem bomo nekoč razmislili, to bomo nekoč dognali. Ne-

koč bomo to res morali storiti. Saj neko tolmačenje, neko razumetje mora biti. Ali z besedami pesnika Enrighta: "Ali naj gre ruda skozi hude plavže samo zato, da razpade?"

Letos na praznik svetega Rešnjega telesa in krvi so nam v cerkvi za prvo berilo prebrali odlomek iz 5. Mojzesove knjige. Posebej so me zadele neke besede. Zazdelo se mi je, da bi utegnile biti odgovor na vprašanja, ki me že dolgo oblegajo: "Spomni se vsega pota, po katerem te je Gospod, tvoj Bog, teh štirideset let vodil po puščavi, da bi te ponižal in preizkusil, da bi spoznal, kaj je v tvojem srcu, ali boš spolnjeval njegove zapovedi ali ne". Res, kaj pa vemo, kaj je življenje. Kaj pa vemo, kaj je zgodovina. Kaj pa če je tako, da bodo obstali samo tisti narodi, ki se bodo prav odločali na nepredvidljivih razpotjih zgodovine? Kaj pa če bodo obstali samo tisti narodi, ki bodo spolnjevali "njegove zapovedi"? Ne tisti, ki bodo najbolj razumeli tokove globalne trgovine, ali tisti, ki bodo uvedli najbolj produktivno stopnjo dedeveja. Ali ni to, da slovenski katoličani, po vsem, skozi kar smo šli, ne moremo dognati svoje pravde, da ne moremo uveljaviti svojih junakov in svojih mučencev, da se svet okoli nas ne zmeni za našo resnico, čeprav njena dejstva presegajo velikost vsega, kar pomnimo: ali ni vse to "pot po puščavi", ali nismo "poniževani" in "preizkušeni" zato, da bi se držali tega, kar je pred vsem drugim – da bi izpolnjevali "njegove zapovedi". Da bi vedeli, da je to prvi pogoj za vsako življenje.

**René Girard
O Kristusovem
trpljenju Mela
Gibsona¹**

1

Mnogo pred javnim predvajanjem svojega filma je Mel Gibson organiziral zasebne projekcije za pomembne novinarje in verske voditelje. Če je računal z zaupanjem v naklonjenost povablencev, se je zelo vštél; oziroma je namesto tega nemara razkazoval vzvišeni macchiavellizem. Hitro so sledili komentarji, ki so bili daleč od povelečevanja filma ali pomirjevanja javnosti. Bili so le preplašeno zmerjanje in boleči klici k preplahu zastran protijudovskega nasilja, ki bi utegnilo izbruhniti ob izhodih kinodvoran. Celo New Yorker, tako ponosen na svoj veder humor, ki se mu navadno nikoli ne odreče, je popolnoma izgubil svojo ubranost

in je z vso resnostjo obtožil film, da propagira nacizem bolj kot katera koli filmska produkcija po drugi svetovni vojni.

Nič ne opravičuje teh obtožb. Za Mela Gibsona je Kristusova smrt breme, ki ga je rodilo vse človeštvo, začeniši z (njim) Melom Gibsonom samim. Ko se njegov film oddalji od evangelijev, kar se zgodi le redko, ni to zato, da bi demoniziral Jude, ampak da bi poudaril sočutje, ki ga Jezus zbuja pri nekaterih med njimi: na primer pri Simonu iz Cirene, čigar vloga je širše prikazana, ali Veroniki, ženi, ki je, glede na starodavno izročilo, Jezusu med vzpenjanjem na Golgoto ponudila prt, v katerega so se vtisnile njegove obrazne poteze.

Bolj ko so se stvari umirile, bolj je retrospektivno postalo jasno, da je film povzročil prave izbruhe jeze ter pri tem, v svetovno najvplivnejšem mediju, bolj ali manj onesnažil celotno atmosfero. Ker javnost še ni videla filma, ni imela nič s sporom. Z očitno radovednostjo se je čudila, kaj je v tem *Kristusovem trpljenju* ustvarilo takšno paniko med tistimi, ki jih je navadno težko šokirati. To, kar je sledilo, je bilo lahko predvideti: namesto v 2600 kinodvoranah, kot je bilo sprva načrtovano, je bil film *Kristusovo trpljenje* premierno prikazan v več kot 4000 kinodvoranah na pepelnično sredo² – dan,

ki je bil očitno izbran zaradi svoje spokorniške simbolike.

Od začetka predvajanja je obtožba antisemitizma stopila nekoliko v ozadje. Toda nasprotniki filma so se združili okoli druge obtožbe: film vsebuje prekomerno nasilje. Zares je v njem veliko nasilja, toda zdi se mi, da v tem ne prekaša mnogih drugih filmov, ob katerih pa Gibsonovim kritikom še na misel ne bi prišlo, da bi jih obsodili. *Kristusovo trpljenje* je (brez dvoma samo začasno) premetalo figure na šahovnici medijskih odzivov na nasilje v filmih. Vsi tisti, ki so navajeni spektakularnega nasilja ali v njegovi vztrajni evoluciji vidijo celo mnogo zmag svobode nad tiranijo, ga sedaj z izredno ognjevitostjo obsojajo v Gibsonovem filmu.

Po drugi strani pa vsi tisti, ki si štejejo za dolžnost, da javno obsojajo nasilje v filmih (ne da bi njihova kritičnost kdaj koli imela vsaj rahel vpliv), ne le da tolerirajo ta film, ampak ga pogosto celo obožujejo.

Da bi opravičili svojo držo, obrekovalci filma prevzemajo vse argumente svojih nasprotnikov, ki jih javno obtožujejo kot pretirane in smešne, kadar jih slednji razlagajo. Tožijo, da bo to *Kristusovo trpljenje* čustveno otopelo mlade in iz jih naredilo odvisnike od nasilja, ki ne bodo sposobni ceniti pravih vrednot naše kulture. Mela Gibsona obravnavajo kot

pornografa nasilja, medtem ko je on dejansko eden redkih filmskih ustvarjalcev, ki (vsaj v tem filmu) načrtno ne meša erotike z nasiljem.

Določeni kritiki težijo k posnemanju svojih nasprotnikov do te mere, da mešajo vero s svojimi napadalnimi kritikami. Filmu očitajo, da je brezbožen; gredo celo tako daleč, da ga obtožujejo – privežite se – bogokletnosti.

Skratka, *Kristusovo trpljenje* je izzvalo presenetljiv preobrat pozicij med nasprotniki, ki so že dolgo časa uporabljali enake argumente eni proti drugim. Ta dvojni preobrat se odigrava popolnoma naravno, izgleda kot klasični balet, z mnogo večjo eleganco, saj se niti najmanj ne zaveda samega sebe.

Katera je tista nevidna, a glavna sila, ki vodi vse te kritike, ne da bi se je zavedali? Menim, da je to Kristusovo trpljenje samo. Če se kdo s tem ne strinja, saj je bilo že prej mnogokrat posneto, ne da bi kdaj koli izzvalo veliko jeze ali veliko občudovanja (čeprav je danes občudovanje tišje kot kritika), bi mu odgovoril, da še nikdar prej ni bilo Kristusovo trpljenje posneto z neizprosним realizmom Mela Gibsona.

Sprva je v religiozni kinematografiji prevladovala holivudska sladkobnost, ki je Jezusa prikazovala plavalasega in s takimi modrimi očmi, ki ne bi nikdar mogle biti pod-

vržene zlorabam rimskih vojakov. V zadnjih nekaj letih so bili pasijoni bolj realistični, vendar celo manj učinkoviti, saj so bili okrašeni z lažno postmoderno predrznostjo, po možnosti spolne narave, s katero so režiserji želeli začiniti evangelije, za katere so sodili, da so premalo spektakljivi. Niso videli, da so z odrekanjem ustaljenim predstavam o "uporu" napravili Kristusovo trpljenje neokusno in plehko.³

2

Da bi povrnili križanju njegovo spotikljivo moč, je dovolj, da ga posnamemo takega, kot je bilo, ne da bi kar koli dodajali ali odvzemali. Je Mel Gibson popolnoma uspel v tem prizadevanju? Ne v celoti, toda uspel se je toliko približati, da je v vseh pravo-vernih vzbudil strah.

Glavni argument proti temu, kar sem ravnokar navedel, se ujema z obtoževanjem, da film ni zvest duhu evangelijev. Dejstvo je, da evangeliji samo naštejejo vse krutosti, ki jih je pretrpel Kristus, ne da bi jih kdaj koli opisali v podrobnostih, niti da bi nam kakor koli prikazovali Kristusovo trpljenje, kakor da bi mi bili tam navzoči.

To popolnoma drži, vendar bi se izmikali zgodovini, če bi kot argument proti realizmu Mela Gibsona vzeli pičlost in okrnjenost evangeljskega besedila. Pomeni, da ne bi

doumeli, da v prvem stoletju po Kristusu realističnega opisovanja v modernem smislu ni bilo mogoče uporabljati, saj ga takrat sploh še niso iznašli. Zelo verjetno je prva spodbuda v razvoju zahodnega realizma prišla iz Kristusovega trpljenja. Evangelisti niso namerno zavrnili možnosti, da ne bi obstajal v njihovi dobi. Jasno je, da so bolj kot samo doživljanje realizma želeli ustvariti realizem, toda zanj so jim še manjkala sredstva. Poročila o Kristusovem trpljenju vsebujejo bolj konkretne detajle kot vsa učena dela tistega časa. Predstavljajo prvi korak v smeri vse bolj naraščajočega realizma, ki bistveno določa dinamizem naše kulture v njenih obdobjih velikega razmaha. Prva spodbuda realizma je želja po okrepitvi duhovne meditacije, ki je v bistvu meditacija o Kristusovem trpljenju.

Z zagovarjanjem prezira do realizma in resničnosti same je moderna estetika popolnoma izkrivila interpretacijo zahodne umetnosti. Ta je iznašla ločitev med estetiko na eni in tehnologijo ter znanostjo na drugi strani. Ta ločitev pa je nastala šele z nastopom modernizma (modernizem je morda samo laskava oznaka za našo dekadenco). Želja, da bi bili zvesti resničnosti, da bi naslikali stvari, kot da bi se jih nekdo resnično udeležil, je v preteklosti vedno triumfirala in skozi

stoletja ustvarila mojstrovine, za katere Gibson pravi, da so ga navdihnile. Slišal sem, da je sam omenil Caravaggia. V istem smislu bi se lahko nekdo spomnil na določenega romanskega Kristusa, na španska križanja, na Hieronyma Boscha, na vse upodobitve Kristusovega trpljenja ...

Daleč od tega, da bi zavračala znanost in tehnologijo je velika renesančna in moderna umetnost uporabila vse nove iznajdbe v prid stremljenju k realizmu. Še zaleč ne zavračajo perspektive in *trompe l'oeil* in te stvari z veseljem sprejemajo s pasijonom. Pomisliti moramo samo na Mantegnovega mrtvega Kristusa ...

Da bi razumeli, kaj je Mel Gibson želel narediti, se mi zdi, da se moramo osvoboditi vseh snobizmov moderne in postmoderne in gledati na kinematografijo kot na tehniko, ki je mnogo bolj razširjena in neprekosljiva od velikega literarnega in likovnega realizma. Če se sodobne tehnike razkrivajo kot nezmožne komunicirati z verskimi čustvi, je to zato, ker jih morajo veliki umetniki še preobraziti. Iznajdba teh tehnik sovпада s prvo krizo krščanske duhovnosti od začetkov krščanstva.

Ali res mislimo, da bi renesančni umetniki vihali svoje nosove, če bi imeli kino? Prav to realistično tradicijo skuša Mel Gibson ponovno oživiti. Drzen podvig, ki se ga je lotil, predstavlja koristno upo-

rabo edinstvenega vira najbolj realistične tehnike, ki je kdaj koli obstojala – kina. Tveganja so sorazmerna z ambicijo, ki jo označuje tovrsten podvig, nenavaden danes, vendar pogost v preteklosti.

Če nekdo želi zvesto posneti trpljenje in križanje, je dovolj očitno, da ne more biti zadovoljen z omembo Kristusovih agonij v nekaj stavkih. Te muke morajo biti uprizorjene. V grški tragediji je bila neposredna uprizoritev junakove smrti prepovedana; sel je občinstvu naznanil, kaj se je pravkar zgodilo. V kinematografiji se ni več mogoče izogibati bistvu. Če bi na primer skrčeno prikazali bičanje ali pribijanje na križ, bi to pomenilo ožjenje bistva v odločilnem trenutku. Te grozljive stvari morajo biti uprizorjene, "kot da bi bili tam". Bi morali biti prizadeti, če rezultat ni podoben slikanju pred Rafaelom?

Ko je rimsko bičanje preseglo določeno število udarcev z bičem, je pomenilo gotovo smrt; bilo je način usmrtitve kot kateri koli drugi, smrtonosno kot križanje. V svojem filmu Mel Gibson to ponovno priključuje v spomin. Nasilje pri Kristusovem bičanju je popolnoma neznosno, kar je izvrstno posneto, kot tudi seveda vse ostalo delo.

Mel Gibson je umeščen v določeno mistično tradicijo Kristusovega trpljenja: "Koliko kapelj krvi si prelił zame?"

itd. Ti mistiki prepoznajajo za svojo dolžnost, da si predstavljajo Kristusove muke, kolikor se da natančno, ne da bi pri tem gojili duha maščevanja do Judov ali Rimljanov, temveč da bi premišljevali svojo lastno krivdo.

Seveda to ni edina možna drža v odnosu do Kristusovega trpljenja. Gotovo bo prišlo do slabe kakor tudi dobre uporabe filma, toda nihče ne more *a priori* obsoditi tega podviga; nihče ne more z zaprtimi očmi obtoževati Gibsona, da je spremenil Kristusovo trpljenje v nekaj, kar to sploh ni. V celotni zgodovini krščanstva ni še nihče doslej skušal uprizoriti Kristusovega trpljenja, kot naj bi se v resnici zgodilo.

V kinu, kjer sem si ogledal film, so v reklamnih predfilmih predstavili tri ali štiri "prihajajoče atrakcije", polne nasilja, ki so bile očitno nesmiselne, zlobne, prežete s sadomazohističnimi namigovanji, oropane vsakršnega religioznega ali celo pripovednega, estetskega ali preprosto humanega vpliva. Kako so lahko tisti, ki dnevno požirajo tovrstne ogabnosti, ki jih komentirajo, govorijo o njih svojim prijateljem, potemtakem lahko šokirani ob filmu Mela Gibsona? Tega ne morem razumeti.

3

Začeti moramo z opuščanjem absurdnih očitkov filmu, kot so na primer, da "gre pre-

daleč" in "da neutemeljeno pretirava s Kristusovimi mukami". Kako lahko nekdo pretirava z mukami človeka, ki je moral eno za drugim pretrpeti dve najokrutnejši mučenji, ki jih je iznašla rimska krutost?

Ko priznamo splošno upravičenost podviga, bi lahko kdo obžaloval, da je Mel Gibson šel v prikazovanju nasilja dlje, kot to zahtevajo evangeliji. Surovo znašanje nad Jezusom začne prikazovati že takoj po njegovi aretaciji, česar ni v evangelijih. Menim, da bi režiser bolje ravnal, ko bi se držal bistva in tako odvzel kritikom navidezen argument. Celoten učinek bi bil prav tako močen, film pa ne bi dopuščal odprte možnosti za hianske očitke laskanja sodobni nagnjenosti k nasilju.

Kaj je vir te velike moči spominov, ki jih vse zveste uprizoritve Kristusovega trpljenja naredijo na večino ljudi? Menim, da je antropološka raven pri evangelijskih opisih, ki ni specifično judovska, rimska, niti celo krščanska. To je celotna dimenzija dogodka, ki ga v bistvu oblikuje v množični pojav.

Evangeliji ne vsebujejo ene od izjav, ki jo Gibsonov Pilat govori množici, vendar se mi zdi, da je zvesta njihovem duhu: "Pred petimi dnevi ste tega človeka želeli narediti za svojega kralja, zdaj pa ga želite ubiti". To je aluzija na zmagoslavno dobrodošlico, katere

je bil Jezus deležen preteklo nedeljo, ki je v liturgičnem koledarju znana kot cvetna nedelja. Množica, ki zmagoslavno sprejme Jezusa, je ista, ki pet dni zatem kriče zahteva njegovo smrt. Menim, da ima Mel Gibson prav, ko poudari nenaden popoln preobrat množice, njeno nestanovitnost in presenetljivo vihravost. Vse množice na svetu se zlahka obrnejo od enega ekstrema k drugemu, s strastnega dobrikanja v sovraštvo in noro uničevalnost do istega posameznika. Poleg tega je pomembno svetopisemsko besedilo, ki je podobno pasijonu v več smereh, kot se to navadno misli: Jobova knjiga. Potem ko je bil Job mnogo let voditelj svojih ljudi, ga brutalno zavržejo ti isti ljudje, ki mu grozijo s smrtjo po posredovanju treh predstavnikov, ki so vedno imenovani (precej groteskno) "Jobovi prijatelji".

Bistvo razdražene, prestrašene množice je, da se ne bo pomirila, preden ne bo zadovoljena njena sla po nasilju nad žrtvijo, katere identiteta ji pogosto komaj kaj pomeni. Pilat se tega dobro zaveda, kot upravitelj ima izkušnje z obvladovanjem množice. Sprva predlaga množici križanje Baraba namesto Jezusa. Ko spodleti ta, prva, dobro preizkušena metoda, h kateri se očitno zateče prepozno, da Pilat Jezusa bičati, v upanju, da bo z manjšo žrtvijo zadostil, če hočete, sli po nasilju,

ki je bistvena značilnost tega tipa množice.

Če Pilat nadaljuje po tej poti, to ni zato, ker je bolj human od Judov, niti ni to nujno zaradi njegove žene. Najverjetnejša razlaga je ta: rimski državni uradnik bi v želji, da bi bil visoko cenjen s strani Rima, ki je mu je bilo v ponos, da je prinašal v vsako pokrajino *pax Romano*, vedno dajal prednost neprblematični, zakoniti usmrtitvi pred usmrtitvijo, ki jo je vsilila ljudska množica.

V zvezi s tem, gledano z antropološkega vidika, nima Kristusovo trpljenje ničesar specifično judovskega. Je pojav množice, ki deluje po istih zakonitostih kot vsi množični pojavi. Temeljito opazovanje bo odkrilo enakovredne pojave in številnih začetnih mitih, ki pripovedujejo o rojstvih nekdanjih starodavnih verstev.

Menim, da imajo skoraj vsa verstva korenine v kolektivnem nasilju, podobno kot to, ki ga opisujejo ali nakazujejo, ne le evangeliji in Jobova knjiga, ampak tudi Spevi o trepečem božjem služabniku pri drugem Izaiju, prav tako pa tudi številni psalmi. Pobožni kristjani in Judje so napačno zavrnilo razmislek o podobnostih med svojimi svetimi knjigami in miti. Pozorna primerjava odkriva, da za temi podobnostmi, toda tudi zaradi njih, lahko opazimo razliko, ki je komaj opazna in hkrati velikanska, med mitičnim na

eni strani in judovstvom in krščanstvom na drugi, kar naredi judovstvo in krščanstvo edinstveno pri upoštevanju najobjektivnejše resnice. Za razliko od mitov, ki sistematično privzamejo odnos množice do žrtve, saj si jih izmišljujejo in jih pripovedujejo linčarji in imajo potemtakem pogosto žrtev za krivo (kot na primer v neverjetni kombinaciji očetomora in incesta, česar je obdolžen Ojdip), Sveto pismo, veliko biblično in krščansko besedilo, osvobaja žrtve od množice, to pa je natanko tisto, kar naredijo evangeliji v Jezusovem primeru. To pokaže tudi Mel Gibson.

Medtem ko miti nenehno ponavljajo morilske zablode množice po preganjanju (ki so vselej analogne onim v pasijonu), saj te iluzije zadovoljujejo skupnost in priskrbijo malika, okoli katerega se lahko zberejo, pa velika svetopisemska besedila, katerih vrh so evangeliji, odkrivajo bistvo varljivega in kriminalnega značaja pojava množice, na katerem temeljijo mitologije sveta.

Menim, da sta dve vodilni drži v človeški zgodovini: mitološka, ki skuša prikrivati nasilje, saj končna analiza kaže, da človeške skupnosti temeljijo na krivičnem nasilju. To počnemo vsi, ko se prepustimo svojim nagonom. Z Noetovim plaščem skušamo prikriti goloto človeškega nasilja. Če je potrebno, se obr-

nemo stran, da se ne bi izpostavili škodljivi moči nasilja s tem, ko bi ga gledali preveč od blizu.

Ta drža je preveč univerzalna, da bi jo obsojali. To je v bistvu drža velikih grških filozofov, posebej Platona, ki obsoja Homerja in vse pesnike, saj si vzamejo svobodo, s katero v svojih delih opisujejo nasilje, ki ga miti pripisujejo božanstvom mesta. Veliki filozof vidi v tem izzivalno odkrivanje vira nereda, veliko nevarnost za celotno družbo.

4

Gotovo je verska drža tista, ki je najbolj razširjena, najbolj normalna, najbolj naravna za človeka. Danes je univerzalna bolj kot kdaj koli; moderni verniki, tako kristjani kot tudi judje, so jo vsaj delno sprejeli.

Druga drža je mnogo redkejša; je celo edinstvena. Najdemo jo samo v velikih trenutkih svetopisemskega in krščanskega navdiha. Ni predstavljena kot nedolžno pretvarjanje, ampak prav nasprotno, v razkrivanju nasilja v vsej njegovi nepravilnosti in prevari, povsod kjer ga je mogoče opaziti. To je drža Jobove knjige in to je drža evangelijev. Ta drža je jasnejša in drznejša in po moje tudi veličastnejša. To je drža, ki nam je omogočila odkriti nedolžnost največje žrtve, ki je celo najbolj verni ljudje tekom stoletij zgodovine niso nikoli nehali preganjati in ubijati. To

je skupen navdih judovstva in krščanstva in je njun ključ, največje upanje za njuno bodočo spravo. Gre za junaško nagibanje, da bi postavili resnico celo nad družbeni red. Zdi se mi, da se film Mela Gibsona na vso moč trudi, da bi bil zvest prav tej spodbudi.

Prevod Andraž Arko

1. Objavljeno pod naslovom "A propos du film de Mel Gibson, *La Passion du Christ*." v *Le Figaro Magazine* marca 2004 in pod naslovom "On Mel Gibson's *The Passion of the Christ*" v *Anthropoetics - The Journal of Generative Anthropology*, Volume X, number 1 (Spring/Summer 2004).
2. 25. februarja 2004 (op. prev.).
3. Tu seveda prednjači *Zadnja Kristusova skušnjava* režiserja Martina Scorseseja (op. prev.).

**Mira Stare
Durch in leben.
Die Lebensthematik
in Joh 6,**

Netestamentliche
Abhandlungen NF 49.
Münster: Aschendorf
Verlag, 2004, 360 str.,
ISBN 3-402-04797-7.

Rojakinja Mira Stare je leta 2002 na katoliški teološki fakulteti v Innsbrucku uspešno zaključila doktorski študij o tematiki življenja (gr. *zôe*) v Janezovem evangeliju. Gre za eno centralnih tem Janezovega evangelija, ki je vedno znova predmet raziskovanj bibliacistov in teologov. Termin življenje se v Janezovem evangeliju pojavi preko tridesetkrat v pomenu večno oz. dokončno življenje. To je življenje, ki ga daje Beseda in ga lahko človek doseže le z vero in pomeni trajno Božje darilo. Vsak, kdor sprejema Sina, sprejema Očeta in s tem življenje. Življenje je dar vere, sad nevere pa je ločenost od Boga in njegovega Sina. V evangeliju se termin *zôe* pojavlja vedno v zvezi z Jezusom. Za ustrezno razumevanje svetopisemskega pojma večnosti pri Janezu pa je poglobitnega pomena starozavezna uporaba tega termina. Večnost pripada Bogu (5 Mz 33,27; Ps 10,16; 48,14); le-ta je *večna skala* (Iz 26,4) in *večni Kralj* (Jer 10,10). Njegova beseda ostaja za večno (Ps 119,89). Ka-

kor je večni Bog, tako so večne tudi vse njegove dobrote in blagoslovi (Ps 21,7). Samo v Ps 136 je 26-krat zagotovljeno, da njegova dobrota traja na veke. Lastnost večnega je pripisana Božji oblasti (Ps 9,7), njegovemu varstvu (Ps 12,8), vladanju (Ps 66,7), prestolu (Ps 55,20), dediščini Njegovih ljudi (Ps 37,18), Njegovi pravičnosti (Ps 111,3), nasvetom (Ps 33,11), zvestobi (Ps 117,2) in imenu (Ps 135,13). Tudi druge starozavezne knjige na podoben način prikazujejo večni vidik Boga. Stara zaveza večnosti ni pojmovala kot abstraktni pojem, ki označuje statično stanje brezkončnosti. Čas in večnost si ne stojita v popolnem nasprotju in večnost človeški misli ni dostopna le prek logične spekulacije, kar je značilnost antične filozofije. Svetopisemski pogled odklanja to nasprotje med časom in večnostjo, saj se neskončnost pojavlja v končnosti; Bog se osebno razodeva in vstopa v človeško zgodovino. In čeprav Sveto pismo govori o prihodnjem času, ko bo ves svet poln Božje slave, tega obdobja ne pojmuje ločeno, temveč kot nadaljevanje sedanjosti, saj je vedno prisoten eden in edini Bog. Stara zaveza priča, da je motiv večnosti opredeljen kot trajanje Božjega razodevanja ljudem v preteklosti, danes in vedno. Zato tudi pri Janezu življenje ne označuje le dolžine časa, temveč predvsem ka-

kovost bivanja; označuje zveščanje, ki ga Bog podeli tistim, ki mu zaupajo. Resničnost večnega življenja pa ni stvar prihodnosti. Evangelij je oznanjen predvsem z namenom, da bi tisti, ki verujejo, "imeli življenje v njegovem imenu" (Jn 20,31). Tisti, ki verujejo, že imajo večno življenje, so že prestopili iz smrti v življenje (Jn 5,24; 1 Jn 3,14). Resničnost večnega življenja ni kvantitativna, ampak kvalitativna (prim. Jn 17,3).

V uvodnem delu predstavi avtorica poleg obravnavane terminologije in zgodovine eksegetskega raziskovanja teme življenja v Janezovem evangeliju metodološke poudarke svojega raziskovalnega dela. Eksegetski metodologiji je v nalogi nasploh posvečeno veliko pozornosti, kar je gotovo tudi posledica dejstev, da je avtorica v času študija aktivno sodelovala v različnih raziskovalnih projektih s tega področja, ki jih je organiziral biblični inštitut pri teološki fakulteti v Innsbrucku pod vodstvom profesorja Martina Hasitschka SJ, ki je bil tudi mentor njene naloge. Študij obravnavane tematike izhaja iz temeljnega principa, da je mogoče nosilne teološke termine evangeljskega besedila, h kateremu spada tudi terminologija življenja, raziskovati samo v njihovi vpetosti v celoto posameznega evangelija. Kot najustreznejši pristop se izkaže uporaba sinhrona in

narativne analize, ki izhajata iz literarno strukturnih dejstev aktualnega stanja besedila. Avtorica postopa tako analitično kot primerjalno, s tem ko najprej analizira *zôe*-terminologijo znotraj Jn 6 in jo nato sooči z izjavami v celotnem Janezovem evangeliju. Te izsledke primerja nato s terminologijo življenja v preostalih spisih nove zaveze, išče primerjave v starozaveznih tekstih in končno tudi v zunajbiblični literaturi. Največ pozornosti želi posvetiti analizi odnosov med oznanjevalcem in naslovljencem oznanila. Na podlagi različnih teorij narativne analize predstavi petstopenjski model komunikacije, s pomočjo katerega bo analizirala dinamike v samem besedilu ter v okolju, v katerem je besedilo nastajalo in ki mu je bilo namenjeno. Prvi nivo komunikacije poteka med pripovedovalcem in nagovorjenim v samem besedilu. Drugi nivo komunikacije predpostavlja nekega fiktivnega oz. navideznega pripovedovalca in fiktivnega naslovnika, ki nista konkretni osebi, ampak nosilca določene vloge. Na tretjem nivoju gre za komunikacijo med implicitnim avtorjem in implicitnim naslovnikom. Ta komunikacija je obstajala v avtorjevi zavesti, ko je pisal besedilo, in jo lahko razberemo iz načina, kako oblikuje pripoved. Četrty nivo prestopi komunikacijo v samem tekstu

in se sprašuje po realnem avtorju in realnem bralcu. Realni bralec ostaja realnemu avtorju večinoma nepoznan, kljub temu pa si avtor ustvarja o njem neko podobo. Komunikacija na petem nivoju pa se odvija med zgodovinskim avtorjem in zgodovinskih bralcem. Pri tem je potrebno upoštevati časovno oddaljenost med avtorjevim zgodovinskim okolje in okoljem konkretnega aktualnega bralca. S pomočjo tega petstopenjskega komunikativnega modela uspe avtorici diferencirano analizirati nastajanje, posredovanje in sprejemanje oznanila življenja, kot temeljnega teološkega koncepta Janezovega evangelija, ter hkrati opozoriti na izzive, ki jih to oznanilo sproži tako pri zgodovinskih kot pri aktualnih sprejemnikih.

V osrednjem delu naloge avtorica podrobno analizira posamezne enote šestega poglavja. Ugotavlja napetostni lok, ki se pne med dvema izvoroma življenja, ki ju Janez predstavi v znamenju o čudežnem kruhu (6,1-15) in v znamenju Jezusove hoje po morju (6,16-21), kjer se izkaže čudežna moč Jezusove besede, ki daje življenje. V teh čudežnih znamenjih se razodeva izvor in odrešenjski smoter Jezusovega enkratnega odnosa do Boga. Razodetje Jezusove božanske narave (*epifanija*) v hoji po morju je predstavljeno v tesni prepletenosti razodevanja Jezusove moči s skriv-

nostjo njegove identitete, ki se razkriva v podobi kruha. Jezus s hojo po morju razodene svojo moč in razkrije učencem globlji vidik svoje osebe. Jezusova manifestacija se odraza ne le v primernem odzivu učencev (6,21a), temveč tudi v preoblikovanju (6,22-25) neprimerne odziva množice (6,15) po tem, ko jih Jezus čudežno nasiti (6,1-14). Obe znamenjih sta usmerjeni na Jezusovo oznanilo v shodnici v Kafarnaumu (6,25-71). V znamenjih in v Jezusovi besedi je izpostaljena Božja skrb tako za fizično kot za globljo dimenzijo človeškega življenja. Poudarjen je vzajemni odnos med epifanijo in govorom o kruhu življenja. Medtem ko Jezusov govor razvija pomen razodetja v hoji po morju kot manifestacijo njegovega Božjega sinovstva, dokazuje Jezusova moč, ki rešuje učence na morju, pristnost trditve, da je bil poslan od Boga, svojega Očeta, da bi služil kot posrednik večnega življenja svetu.

V četrtem delu naloge avtorica analizira predvsem Jezusov govor v kafarnaumski shodnici (6,25-71), kjer pride do največje koncentracije *zôe*-terminologije v celotnem evangeliju. Jezus je tukaj predstavljen kot pobudnik in poslanec oznanila življenja. Naslovniki njegovega oznaila so redkokdaj njegovi neposredni sogovorniki, temveč večinoma t. i. generalizirani posamezniki, ki

se lahko nahajajo tako na internem kot na eksternem nivoju teksta. Avtorica dokazuje, da so tudi ti naslovljenci, ki so del četrtega in petega komunikativnega nivoja, vključeni v proces osebnega odločanja, ki ga terja Jezusovo oznanilo življenja. Prav komunikacijska analiza omogoča ohranjati pogled na kompleksnost življenjske resničnosti, ki je navzoča v posameznem bibličnem odlomku. V celoti Jn 6 se odraža dinamičnost vere učencev. Potem ko Jezus v govoru o kruhu življenja stalno poziva k odločitvi in h poglobitvi vere, ta začetna odprtost za vero v Jezusa zapade v krizo (6,59-71). Mnogi učenci ga zavrnejo in se tako ločijo od dvanajsterih, ki skozi Petrov odgovor izpovejo, da je samo Jezus tisti, ki razodeva večno življenje.

Posebno mesto v kontekstu Jezusovega dramatičnega samorazodevanja imajo tudi izjave *egô eimi* (*Jaz sem*), ki v povezavi z različnimi podobami razodevanjo njegov enkratni odnos z Očetom. S prvo izmed teh izjav, "Jaz sem kruh življenja" (6,35), vstopa Jezus v dialog z množico, ki ga je iskala zaradi zemeljskega kruha. Preko navezave na čas izhoda (Mz 16,4-15) jih usmeri k iskanju resnične hrane, ki daje življenje. Njegova beseda je kruh življenja – Božji kruh, ki prihaja iz nebes in daje vsem življenje (6,33). Večna oz. trajna kvaliteta tega življe-

nja je poudarjena v 6,58. Kakor se v epifaniji na morju razodeva Jezusova intimna vez z Očetom, ki je vir Jezusovega božanskega življenja, tako se v govoru o kruhu razodeva Jezusova intimna vez z vernikom. Rešitveni vidik Jezusove hoje po vodi je v govoru o kruhu izpričan v trditvi, da bo "tisti, ki mene jé, živel po meni" (6,57). Izkustvo učencev na morju, da Jezus po verovanju rešuje, podkrepi prepričljivost obljube, da bo tisti, ki bo jedel njegovo meso, izkusil Jezusa kot vir večnega življenja (6,57-58). Napetost med učenci in Jezusom ob koncu njegovega govora pa potrjuje, da vera v Kruh življenja ni zagotovljena sama po sebi s pripadnostjo skupni Jezusovih učencev. Tako učenci kot bralci se ne morejo izogniti osebni odločitvi in njenim posledicam.

Eksegetska študija Mire Stare se odlikuje po jasni metodološki in teološki usmeritvi. Od začetka do konca je zvesta temeljnemu načelu, da analizo posameznih elementov konstantno preverja v širšem literarno-teološkem kontekstu celote evangelija. Prepričljivo je zavrnila nekatere poskuse v zgodovini eksegeze, ki so na podlagi zgodovinsko in literarnokritičnih metod premeščali ali izločali posamezne dele Jn 6,25-71. Na podla narativne analize komunikacijskih procesov v tekstu je močno podčrtala vlogo

implicitnega in realnega bralca vizavi Jezusovemu oznanilu življenja. Dostop do večnega življenja je odprt vsem (prim. 6,33,51), čeprav bo to oznanilo v svetu nujno izzvalo napekost. Odločitev zanjo pa lahko kljub napetosti končno vodi samo k utrditvi vezi v skupnosti, ki se hrani s Kruhom življenja in s tem postaja luč sveta.

Raziskovalno delo o tematiki življenja tako samo po sebi priča za svojo aktualnost v času, ki je še vedno zaznamovan s kulturo smrti in diktaturo relativizma, in gotovo zasluži, da bi bilo v poljudni obliki čimprej predstavljeno tudi slovenski javnosti.

Maksimilijan Matjaž

Vsaka ljubezen je pesem - Najlepše slovenske ljubezenske pesmi po izboru slovenskih avtorjev

Ljubljana: Društvo slovenskih pisateljev (Zbirka Triglav), 2004.

Društvo slovenskih pisateljev je lansko leto domačo knjižno ponudbo popestrilo z izborom ljubezenskih pesmi. Urednik Alojz Ihan je k sodelovanju povabil skupino slovenskih pesnikov. Naprošeni so bili, da prispevajo po eno svojih ljubezenskih pesmi, poleg tega pa iz slovenske poetične zakladnice izberejo po pet pesmi, ki se jim zdijo najlepše in se ukvarjajo z isto temo. Sodelovalo je 28 umetnikov besede, z njihovim izborom pa se je število razširilo na 64 avtorjev, ki so v knjigi zastopani vsaj z enim svojim delom. Na tak način je nastal zanimiv izbor poezije, v katerem bo prav gotovo vsakdo, ki mu je tematika iz tega ali onega razloga blizu, našel kaj zase. Knjiga prijetno preseneti s tem, da prinaša, zlasti po zaslugi Bogdane Herman, tudi nekaj slovenskih ljudskih pesmi. Dodati velja še, da predstavlja priložnost, da se bralec zaradi motivike sreča z avtorji, ki mu sicer niso blizu ali jih ni poznal.

Tukaj pa je pravzaprav nujno, da nanizamo še par kritič-

nih pripomb. Kakor priznava tudi urednik Ihan v spremni besedi, "*nihče od povabljenih ni izbiral analitično-sistematično, ampak so izbire poudarjeno osebne. Nemalokrat celo nakužne, odvisne od trenutne pozornosti tistega, ki je izbiral*". To kaže poudariti zato, ker je glede na podnaslov "*Najlepše slovenske ljubezenske pesmi po izboru slovenskih avtorjev*" moč sklepati na manj domačijsko metodologijo in na bolj pretanjene kriterije, kot je motivika in število. Seveda gre za povsem legitimen pristop, ki pa je lahko tudi problematičen. (Primer: denimo, da se ob tej knjigi nekdo prvič sreča z Janezom Menartom, ki je v knjigi predstavljen s satirično "Staro pesmijo". Seveda je simpatična, duhovita, ne da se zanikati, da govori tudi o ljubezni itd. Odprto pa ostaja vprašanje, po katerem kriteriju spada v vrh slovenske ljubezenske poezije in če je "ljubezenski" Menart z njo optimalno predstavljen.)

V podnaslovu in v uvodu je zapisano, da so bili k sodelovanju povabljeni *slovenski pesniki*, vendar ni jasno, po katerem merilu si nekateri ne zaslužijo tega laskavega naslova. Ni naš namen presoјati, kdo od sodelujočih je morda odveč, vsekakor pa bode v oči odsotnost nekaterih kvalitetnih imen.

Naslednja pripomba ima vzrok bržkone prav v omenjenem izboru in (nehote) prikazuje, do kam seže pogled "uradne" pesniške srenje. Če

namreč pogledamo na celoten spisek zastopanih avtorjev, ni treba biti posebej kritičen opazovalec, da nam stopi pred oči precejšnja neuravnoteženost. Zlasti kar zadeva prisotnost pesnikov novejšega časa, odkar je narod po revoluciji razdvojen. Sicer sta vsak z eno pesmijo zastopana France Balantič in Ivan Hribovšek; dva predstavnika zamolčane katoliške strani, ki sta v zadnjem dobrem desetletju dobila dovolilnico za obstoj na slovenskem Parnasu. Pri tem kaže kot zanimivost dodati, da je Balantič na predlog kar treh sodelujočih predstavljen edino z najbolj razvpitim, s svojim tako rekoč klišejskim ljubezenskim sonetom, *Zublji nad prepodom*. Kričeča pa je odsotnost pesnikov zamejstva in diaspore. Naj omenimo vsaj Vladimirja Kosa, Franceta Papeža in še posebej dr. Tineta Debeljaka, ki je med drugim na posebej pretresljiv način ubesedil ljubezen do žene.

Treba je priznati, da morda ni pravično, ko ob taki nekonfliktni publikaciji dopuščamo aluzijo na najgloblja vprašanja, ki s svojo nerešenostjo obvladujejo našo družbo, zato mirne duše denite kritične pomisleke v oklepaj, vzemite v roko simpatično, lepo opremljeno knjigo in si postrezite s slovenskim ljubezenskim pesniškim genijem.

Lenart Rihar

Peter Schallenberg
Moralna teologija
 Ljubljana: Družina, 2005.

V letošnjem letu katoliška Cerkev praznuje 40. obletnico konca drugega vatikanskega koncila, ki pomeni velik prelom v odnosih Cerkve s svetom, pa tudi v samem razumevanju Cerkve. Koncil pa v konstituciji o božjem razodetju *Dei verbum* med drugim naroča, naj se "posebna skrb posveti spopolnjevanju moralne teologije, ki naj svojo znanstveno razlago bolj zajema iz nauka Svetega pisma in tako pojasni vzvišenost poklica vernikov v Kristusu in njihovo dolžnost, da v ljubezni obrodijo sad za življenje sveta" (DV 18). Koncil tudi prelomi z dotedanjo delitvijo med klerike in laike ter istočasno poudari skupno duhovništvo, ki ga prejmemo z zakramentom svetega krsta. S tem se odpre tudi prostor za aktivno vključitev laikov v življenje Cerkve, kar pa predpostavlja tudi teološko izobrazbo laikov. Rezultat prizadevanj za vključitev laikov v življenje Cerkve je tudi obravnavani priročnik Petra Schallenberga s preprostim naslovom *Moralna teologija*.

Peter Schallenberg, rojen leta 1963, je najprej študiral teologijo v Paderbornu, nato pa v Rimu, kjer je najprej dosegel magisterij, leta 1992 pa še doktorat iz moralne teolo-

gije. Kasneje je opravljal razne pastoralne službe in predaval družbeni nauk Cerkve v Paderbornu, od lani pa je profesor moralne teologije ter družbenega nauka Cerkve na teološki fakulteti v Fuldi v Nemčiji. V tem času je izdal kar nekaj avtorskih del ter sodeloval pri *Dizionario di Bioetica* (Bologna, 1994), v znanstvenih in strokovnih revijah pa je objavljajl članke o bioetičnih in družbenih vprašanjih. Priročnik *Moralna teologija* v izvirnem naslovu *Moraltheologie. Christliche Gesellschaftslehre* je izšel leta 2001 najprej v nemščini, leto kasneje pa v italijanščini, letos pa je pri založbi Družina izšel tudi v slovenskem prevodu po zaslugi prevajalca prof. dr. Rafka Valenčiča.

Vsebinska zasnova priročnika je dokaj klasična moralnoteološka in gradi na antropoloških ter filozofskih temeljih, vendar pa ne odstopa od koncilске usmeritve, ki skuša moralno teologijo znova bolj tesno povezati s svetopisemskim izročilom. Kljub temu pa je za branje priročnika precej priporočljivo vsaj osnovno (pred)znanje filozofije, zlasti grške antične filozofije ter filozofske misli sv. Tomaža Akvinskega, ki ga Schallenberg dokaj pogosto citira. Po drugi strani pa je odlika priročnika v tem, da na koncu vsakega poglavja navaja povzetek poglavja, največkrat v dveh točkah. Priročnik je razdeljen v

osem poglavij, od katerih je prvih šest usmerjenih v osnovno moralnoteološko področje z vprašanji, kot so na primer: kdo je človek, kaj je etika, kaj je moralna teologija in na katere osnovne veje se deli omenjena veda. Ta vprašanja zajema uvodno poglavje. Naslednja poglavja se ukvarjajo s krščansko podobo človeka (narava in oseba, stvarjenje kot narava, bogopodobnost, milost), krepostjo in srečo (moralne in kardinalne kreposti, naravne kreposti, teološke kreposti), krivdo in grehom, viri moralnosti ter moralno normo in vestjo. Dodani pa sta še posebni poglavji, in sicer posebna moralna teologija (vodilne misli dekaloga) ter duhovnost. Priročniku je (po volji prevajalca in z dovoljenjem avtorja) dodan še dodatek z izbranimi točkami iz pastoralne konstitucije o *Cerkvi v sedanjem svetu*, iz okrožnic papeža Janeza Pavla II. *Sijaj resnice* ter *Evangelij življenja*. K izboru avtorjeve literature pa je dodane še nekaj slovenske literature z omenjenega področja.

Izpostaviti velja morda še nekaj poudarkov omenjenega priročnika. Po Schallenbergovem mnenju se moralna teologija sprašuje, "kakšen je tisti red, ki ureja življenje človeka, ki premišljuje o Bogu in veruje v Njegovo ljubezen". Katoliška moralna teologija je tako "združujoča veda vere" oz. "znanstveno razmišljanje

o človeku preoblikujoči veri v Jezusa Kristusa". Vprašati se moramo namreč, kaj se spremeni v človekovem mišljenju, življenju in delovanju, če obstaja Bog, ki se je razodel v Jezusu Kristusu? S tem se odpira široko polje razmišljanja o povezavi med etiko in teologijo, med etosom in Božjim razodetjem. Teološka etika, kot pravi Schallenberg, izhaja iz ugotovitve, da je Bog ustvaril človeka po božji podobi, govori pa o božjem etosu, o "najglobljem bistvu Boga, ki je ljubezen". Za slehernega kristjana in njegovo moralno delovanje pa je zelo pomembna Schallenbergova ugotovitev, da je "moralna, ki govori

samo o grehu, ne govori pa o vabljenosti kreposti in o idealih, ki jih je mogoče želeli in so njena osnova, zaradi česar zbledi privlačnost dobrega in resničnost zlega, je vedno izgubljen boj". Kreposti je namreč potrebno vedno spodbujati, medtem ko zlo pride samo. To je seveda le nekaj pomembnejših poudarkov iz Schallenbergovega priročnika, ki vabijo k branju in razpravi.

Kot je že uvodoma navedeno, je obravnavani priročnik sad prizadevanj za aktivno vključevanje laikov v življenje, zato je bil tudi v slovenskem prevodu uvrščen v zbirko *Teologija za laike*. Težava pa je, ker v Sloveniji primanjku-

je teološke literature, ki bi bila manj obširna in bi bolj na zgoščen način predstavila določeno vejo katoliške teologije, s čimer bi lahko motivirali širši krog ljudi, da bi začeli brati tovrstno literaturo. Po drugi strani pa Schallenbergov priročnik verjetno ne bo zadovoljil tistih, ki bi se hoteli bolj poglobiti v moralno teologijo. V tem primeru bi prišlo v poštev branje precej bolj obširnega moralnoteološkega priročnika Bernarda Häringa *Svobodni v Kristusu*, ki ga je pred štirimi leti celjska Mohorjeva družba izdala v treh knjigah.

Gašper Blažič

Naročilnica za **tretji dan**

Ime in priimek ali ime ustanove

Naslov

Pošta

Telefon

E-pošta

Imam status študenta (obkroži): DA NE

Naročam ___ izvodov revije Tretji dan.
Naročnino bom poravnal po prejemu položnice.

Kraj in datum

Podpis

Naročilnico pošljite na naslov: Tretji dan, Jurčičev trg 2, 1000 Ljubljana